

ตำนานศุลกากร

พระยาอนุมานราชธน

(ยง เสฐียรโกเศศ)

เรียบเรียง

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช

วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

ณ เมรุสุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

ตำนานศุลกากร

พระยาอนุมานราชธน

(ยง เสฐียรโกเศศ)

เรียบเรียง

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช

วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

ณ เมรุสุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

คำนำ

เจ้าภาพในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช ได้แจ้งความจำนงมายังกรมศิลปากร ขอต้นฉบับหนังสือสำหรับพิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานพระศพสักเรื่องหนึ่ง เพื่อสนองเจตนาของเจ้าภาพและเพื่อจัดหาเรื่องที่จะพิมพ์ให้เหมาะแก่งาน พระยาอนุมานราชธน ผู้ช่วยอธิบดี กรมศิลปากร ทั้งที่มีงานอื่นอยู่มากแล้ว ก็ยินดีรับภาระเรียบเรียงพระประวัติของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช และตำนานศุลกากรให้เจ้าภาพได้พิมพ์ตามความประสงค์ ซึ่งเป็นที่พอใจของข้าพเจ้าอย่างยิ่ง

ตำนานศุลกากรที่พิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ กล่าวข้อความละเอียดละออดี การที่เรียบเรียงได้เช่นนี้ ก็เพราะพระยาอนุมานราชธน เป็นทั้งนักหนังสือ และเคยรับราชการในกรมศุลกากรมาจนมีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอธิบดีในกรมนั้น นอกจากประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์โดยตรงแล้ว หนังสือนี้ย่อมอำนวยความรู้ส่วนหนึ่งในทางประวัติเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งอาจเป็นคู่มือของนักศึกษาในทางนี้ได้ด้วย

ในนามของกรมศิลปากร ข้าพเจ้าขออนุโมทนาในกุศลราศีซึ่งเจ้าภาพได้มีเอกฉันท์บำเพ็ญเป็นส่วนอนุปทานทักษิณาและพิมพ์

หนังสือนี้แจกจ่ายเป็นธรรมวิทยาทานนี้ จงอำนวยอิฏฐผลดลบันดาลให้สัมฤทธิแด่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช โดยสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ เทอญ.

๑๔ มีนาคม ๒๔๘๒

สารบาญ

	คำนำ	หน้า	พิเศษ
พระประวัติ			
	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช	„	ก
ตำนานศุลกากร		„	๑
๑.	ภาษีอากร	„	๑
๒.	พระคลังสินค้า	„	๑๑
๓.	การค้าด้วยสำเภา	„	๒๑
๔.	ภาษีภายใน	„	๓๓
	ประกาศให้ภาษีตั้งอยู่กับด่าน	„	๔๐
	ประกาศตั้งด่านภาษีภายในในกรุงเทพ ฯ	„	๔๗
๕.	การศุลกากร — สมัยก่อนรัชชกาลที่ ๔	„	๔๙
๖.	กาลศุลกากร — ก่อนสมัยกรมศุลกากร	„	๖๔
๗.	กรมศุลกากร สมัยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช เป็นอธิบดี และต่อมา	„	๗๗
	แบ่งส่วนราชการ	„	๗๘
๘.	การตรวจเก็บภาษีศุลกากร	„	๘๖
	กฎสำหรับการสะดวกกรมศุลกากร	„	๙๘
	พิกัดอัตราภาษีขาออก	„	๑๐๒

๙. การศุลกากรหัวเมือง	หน้า	๑๐๖
๑๐. การเก็บภาษีสุรา	"	๑๑๗
ภาคผนวก	"	๑๓๘
บัญชีหัวเมืองฝ่ายเหนือกรมมหาดไทยซึ่งได้ตั้งเรียกชักภาษีทั้งขาเข้าและขาออก	"	๑๓๘
บัญชีหัวเมืองฝ่ายใต้กรมพระกลาโหม	"	๑๓๙
ทำเนียบข้าราชการผู้ใหญ่ในกรมศุลกากร	"	๑๔๐
อธิบดี	"	๑๔๐
ที่ปรึกษา	"	๑๔๑
รองอธิบดีและผู้ช่วยอธิบดี	"	๑๔๑
เจ้ากรมกองภาษีขาออก	"	๑๔๓
สารวัตรใหญ่ฝ่ายขาออก	"	๑๔๔
หัวหน้ากองภาษีขาเข้า	"	๑๔๔
สารวัตรใหญ่กองตรวจภายนอก	"	๑๔๖
หัวหน้ากองตีราคา	"	๑๔๗
หัวหน้ากองรับเงิน	"	๑๔๘
หัวหน้ากองสถิติหรือกองรายงานเดิม	"	๑๔๙
กองศุลกาธิการ	"	๑๕๐
ข้าหลวงตรวจการศุลกากร	"	๑๕๐
เจ้ากรมกองภาษีภายใน	"	๑๕๑

ผู้ช่วยอธิบดีกรมสุราเมื่อยังรวมอยู่กับกรม
ศุลกากร หน้า ๑๕๒
ลำดับเหตุการณ์เกี่ยวกับศุลกากร " ๑๕๓

ตำนานศุลกากร

ของ

พระยาอนุมานราชธน

ผู้ช่วยอธิบดีกรมศิลปากร

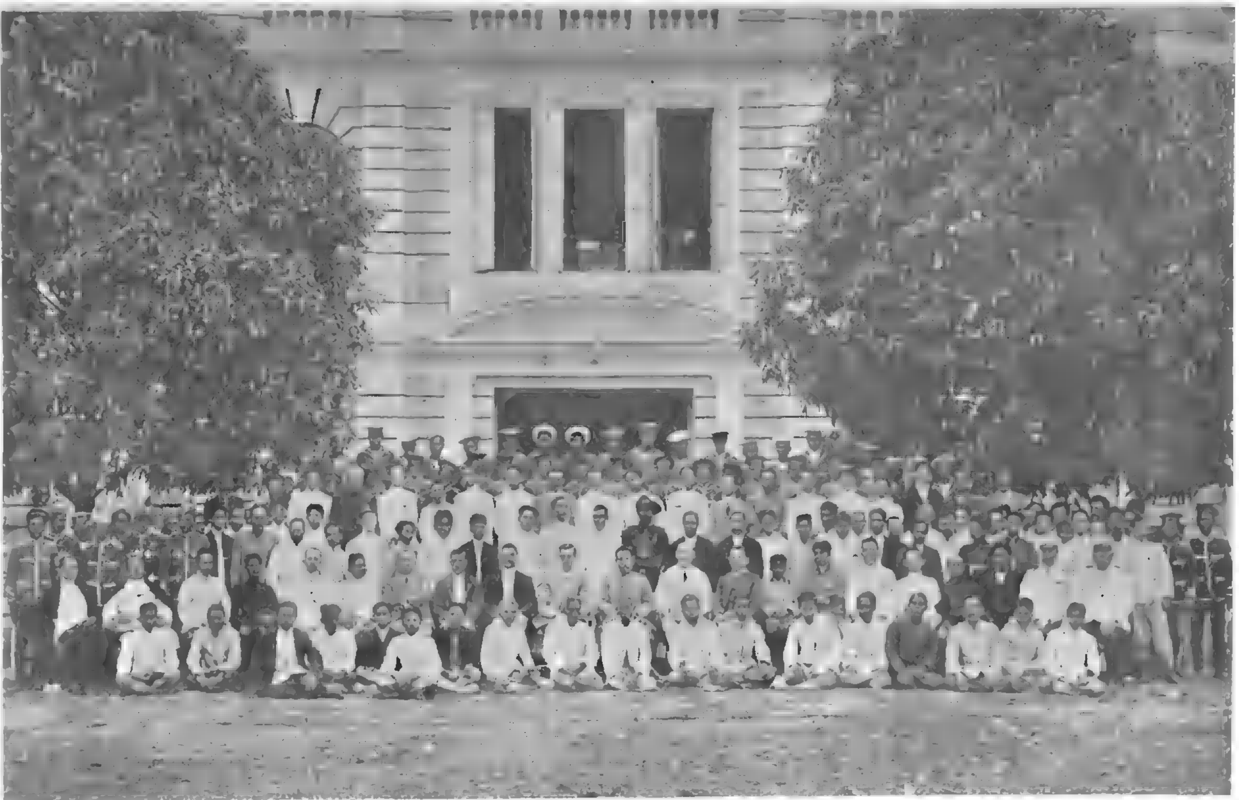

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช

พระประวัติ
พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช
พระยาอนุมานราชธน เรียบเรียง

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช ป.จ; ป.ช; ป.ม. พระนามเดิม หม่อมเจ้าพร้อม เป็นโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท (ต้นสกุล สนิทวงศ์ ณอยุธยา) หม่อมพริ้งเป็นมารดา ประสูติเมื่อวัน ๖ ๑๑ ฯ เดือน ๘ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ ณพระราชวังเดิม คือโรงเรียนนายเรือทุกวันนี้ ซึ่งในเวลานั้นเป็นที่ประทับของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เมื่อพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช มีพระชัณษาได้ ๑๒ ปี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นนักเรียนหลวงในโรงเรียนพระราชวังนันทอุทยาน ได้ทรงศึกษาวิชาอยู่จนจบหลักสูตรของโรงเรียนนั้น ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ แล้วเสด็จเข้ารับราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๐ ในตำแหน่งเสมียนเอกกองปลัดบัญชีกลางได้ปีหนึ่ง ก็เลื่อนขึ้นเป็นนายเวร แล้วเป็นนายเวรวิเศษประจำพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระจักรพรรดิพงศ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติอยู่ในเวลานั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ในปีนี้ได้

ตามเสด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ไปราชการแหลมมะลายู พะม่า และญวน เพื่อตรวจดูการภาษีในประเทศที่ใกล้เคียง เมื่อเสด็จกลับจากราชการต่างประเทศครั้งนี้แล้ว ได้เลื่อนขึ้นรับราชการในตำแหน่งเจ้ากรมกองบัญชีแบงก์อยู่ปีหนึ่ง ถึง พ.ศ. ๒๔๓๔ เลื่อนขึ้นเป็นรองอธิบดีกรมสารบัญชีหรือกรมบัญชีกลางในเวลานี้ ใน พ.ศ. นี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพไปราชการประเทศยุโรป ในตำแหน่งเลขานุการ นอกจากราชการในตำแหน่งเลขานุการ ได้ทรงเป็นผู้รักษาเงินจ่ายเงินทำบัญชีการใช้จ่ายกับรวบรวมใบสำคัญต่าง ๆ ส่งมายังกระทรวงพระคลัง ฯ และตรวจการบางอย่าง เช่น การพิมพ์ธนบัตร และใช้ธนบัตรในประเทศต่าง ๆ รายงานส่งมายังกระทรวงพระคลัง ฯ ด้วย ครั้นเสด็จกลับจากราชการพิเศษครั้งนี้แล้ว ถึงปลายปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์ พระราชปิตุลาเจ้า ๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๑ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ ๑ เป็นกรรมการ ตรวจราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อม

ข้าราชการกรมศุลกากร เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๕๓

พงศ์อธิราช พร้อมด้วยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลังการ หม่อมเจ้าปิยภักดีนาถ สุประดิษฐ์ พระยานรนารถภักดี (เอม ณมหาชัย) และพระยาพิพิธโภคัยสวรรย์ (ชม สุวรรณทัต) เป็นอนุกรรมการตรวจบัญชีเงินรายได้รายจ่ายในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ถึง พ.ศ. ๒๔๓๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช ขึ้นเป็นอธิบดีกรมศุลกากร

ราชการศุลกากรสมัยที่พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช มาทรงบัญชาการในครั้งแรก มีลักษณะผิดกว่าที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้มาก เพราะเป็นเวลาหัวต่อหัวเลี้ยวจากที่จะเปลี่ยนเก่ามาเป็นใหม่ให้เป็นไปตามแบบแผนที่จัดทำกันอยู่ในต่างประเทศ ย่อมมีอุปสรรคแวดล้อมอยู่มากประการ จะจัดให้ลุล่วงก้าวหน้าไปได้โดยไม่ให้เกิดเป็นเรื่องกระทบกระเทือนขึ้นถึงกับเสียหาย ก็ต้องอาศัยดำเนินการก้าวหน้าให้เหมาะแก่ความเป็นไปของกาลสมัย ยกตัวอย่าง การศุลกากรเมื่อครั้งพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราชแรกมาเป็นอธิบดี การลงบัญชีมีทั้งที่จัดทำเป็นภาษาไทย ภาษาอังกฤษและภาษาจีน ถ้าจะจัดเปลี่ยนเป็นบัญชีไทยให้หมด โดยเอาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันเข้าปรับ ดูก็น่าจะทำได้ง่าย แต่ถ้าว่าถึงสมัยนั้นจะไปหาเสมียนพนักงานที่มีความรู้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และเข้าใจเรื่องการค้าขายของชาวต่างประเทศได้สักกี่คน ที่มีอยู่ก็ไปรับราชการตำแหน่งสูง ๆ เสียหมด ไม่พอใช้ในราชการเสียอีก ที่พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราชได้ทรง

ดำเนินการแก้ไขกิจการของกรมศุลกากรเจริญเรื่อยเป็นลำดับมาอย่างไร มีแจ้งอยู่ในตำนานศุลกากรนั้นแล้ว

ระหว่างที่พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศุลกากรอยู่นั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้

(๑) แยกงานภาษีภายในซึ่งกรมสรรพภาษีในกระทรวงพระคลัง ฯ จัดการอยู่ มาสมทบเข้าในกรมศุลกากร เรื่องภาษีภายในมีอย่างไร แจ้งอยู่ในตำนานศุลกากรนั้นแล้ว

(๒) จัดซื้อฝิ่นดิบ คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ กระทรวงพระคลัง ฯ ได้ให้กรมศุลกากรเป็นเจ้าหน้าที่จัดซื้อฝิ่นดิบมาเก็บรักษาไว้ สำหรับขายให้แก่นายอากรฝิ่นและกรมฝิ่นตามจำนวนที่ต้องการ การจัดซื้อฝิ่นดิบและเก็บรักษาฝิ่นดิบไว้ขายให้แก่นายอากรฝิ่นและกรมฝิ่น ไม่สู้เป็นการยากลำบากสิ่งใดนัก เพราะมีพ่อค้าทั้งในกรุงเทพ ฯ และสิงคโปร์ อินเดีย ต้องการจะขายฝิ่นให้แก่กรมศุลกากรมากรายด้วยกัน ฝิ่นที่ต้องการใช้ในประเทศไทยก็ต้องการฝิ่นพาราณสีอย่างเดียว ฝิ่นที่ส่งมาทางยูนนาน (ฝิ่นลิ้นกระบือ) มีบ้างก็เป็นจำนวนน้อย ส่วนฝิ่นพาราณสี รัฐบาลอินเดียจัดต้มบรรจุหีบออกจำหน่าย มีชะนิดและจำนวนน้ำหนักเสมอกันทุกหีบ เป็นการง่ายแก่การตรวจชะนิดและจำนวนฝิ่น และรัฐบาลอินเดียได้นำออกขายทอดตลาดตามจำนวนที่ได้กำหนดไว้เดือนละครั้ง และได้มีประกาศบอกชื่อผู้ซื้อ ราคาขายและราคาถัวในคราวที่ได้นำฝิ่นออกขายทอดตลาดทุก ๆ คราว กรม

ศุลกากรอาจจะถือเป็นหลักสำหรับการพิจารณาราคาฝิ่นที่พ่อค้าบอกขายได้อยู่ทาง ๑ และกรมศุลกากรยังได้ทำโทรเลขลับให้กงสุลไทยที่สิงคโปร์และกลักตา บอกราคาฝิ่นในท้องตลาดที่ขึ้นลงเข้ามาให้ทราบทุกคราวที่มีการเปลี่ยนแปลง แต่โดยเหตุที่ฝิ่นเป็นของมีราคามาก และราคาในท้องตลาดก็ขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่เสมอ การที่จะรับซื้อฝิ่นรายใด ราคาเท่าไร ก็แล้วแต่อธิบดีกรมศุลกากรจะรับซื้อไว้หรือไม่ และจะต้องรับตกลงหรือไม่รับตกลงทันที ไม่มีเวลาพอที่จะหารือต่อกระทรวงพระคลัง ฯ ก่อนได้ การรับผิดชอบจึงได้ตกอยู่แก่อธิบดีกรมศุลกากรผู้เดียว

อีกประการ ๑ เป็นธรรมดาของพวกพ่อค้าที่จะต้องการขายสินค้าของตนให้ได้ มักไม่เลือกว่าจะเป็นการสุจริตหรือทุจจริตอย่างใด จึงได้มีพ่อค้าทั้งในกรุงเทพ ฯ และต่างประเทศ ไต่ถามถึงการที่กรมศุลกากร จะรับซื้อฝิ่นดิบด้วยวิธีการอย่างใดมายังอธิบดีกรมศุลกากรมากราย และที่ได้มาหาสนทนาด้วยตนเองก็มาก เพื่อต้องการทราบว่า การที่กรมศุลกากรจะซื้อฝิ่นจากเขาจะต้องมีข้อตกลงกับอธิบดีกรมศุลกากรอย่างไรบ้าง ข้อที่พวกพ่อค้าต่าง ๆ ต้องการทราบ หรือปรารถนาจะทำความตกลงนี้ ก็คือเมื่อกรมศุลกากรได้ตกลงรับซื้อฝิ่นจากพ่อค้าเหล่านั้นแล้ว ผู้ขายจะต้องให้ค่าส่วนลดแก่ผู้ซื้ออย่างไรบ้าง และบางคนที่บอกขอให้มาตรง ๆ ก็มี พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ ฯ ได้ทรงชี้แจงให้เป็นที่เข้าใจกันทุกคน ว่าไม่ได้ทรงหวังต่อประโยชน์อย่างอื่น นอก

จากประโยชน์ของรัฐบาล ที่จะซื้อฝิ่นให้ได้ราคาต่ำอย่างเดียว และบางคนยังเข้าใจว่าเป็นมารยา และพยายามชี้แจงยืดยาวต่อไป จนต้องพูดเสียตรง ๆ ว่า ผู้ที่จะขายฝิ่นให้แก่กรมศุลกากร โดยเข้าใจว่าจะต้องให้สินบนแก่พระองค์ท่านนั้น เป็นการหมิ่นประมาทต่อตำแหน่งหน้าที่ และทำไม่ให้เชื่อถือความสุจริตของผู้นั้นด้วย จึงต้องยุติและขอโทษ ผู้เรียบเรียงเขียนเรื่องตอนนี้ไว้ก็เพื่อให้เห็นเป็นนิทัศนอุทาหรณ์ในพระเกียรติคุณของพระวรวงศ์เธอในพระองค์นั้นไว้ด้วย

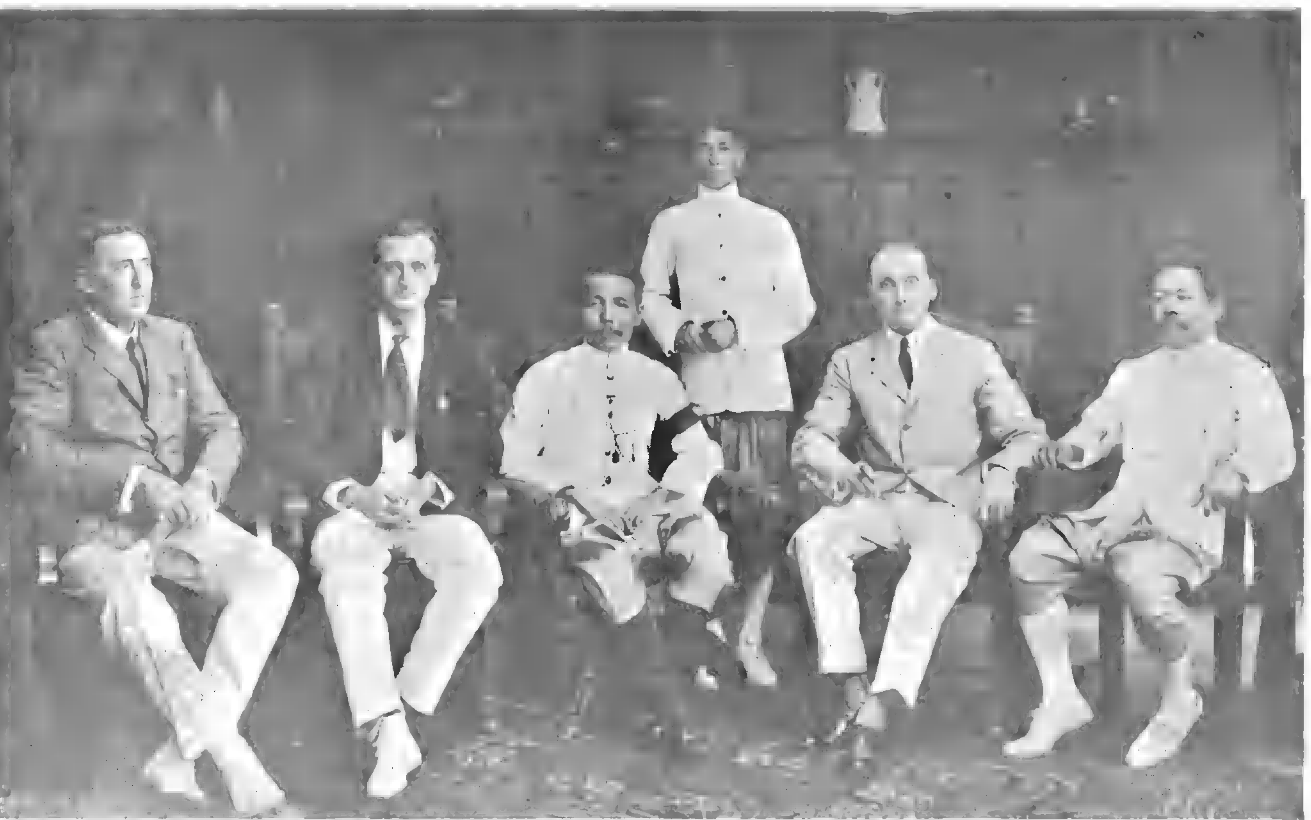
ในจำนวน พ.ศ. ๒๔๓๙ กรมศุลกากรได้จัดซื้อฝิ่นดิบ ๑,๔๔๒ หีบ เป็นราคา ๑,๖๘๖,๕๔๐ บาท ๒๒ สตางค์ และในปีต่อ ๆ ไปก็ได้จัดซื้อฝิ่นดิบเป็นจำนวนมากบ้างน้อยบ้าง ตามความต้องการของนายอากรฝิ่นและกรมฝิ่น กับราคาฝิ่นที่ขึ้น ๆ ลง ๆ เวลาใดที่ฝิ่นราคาต่ำก็รับซื้อไว้มาก ด้วยฝิ่นเป็นของที่เก็บไว้ได้นาน กรมศุลกากรได้จัดซื้อฝิ่นให้แก่นายอากรฝิ่นและกรมฝิ่น จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๐ รวมเป็นเวลา ๒๒ ปี เป็นจำนวนฝิ่น ๓๖,๐๖๔ หีบ เป็นราคา ๕๘,๔๐๐,๑๘๓ บาท ๔๘ สตางค์ คิดเฉลี่ยนตกเป็นปีละ ๑,๖๓๙ หีบเศษ ราคา ๒,๖๕๕,๐๐๘ บาท ๗๙ สตางค์

วิธีการที่กรมศุลกากรจัดซื้อฝิ่นดิบดังได้เล่ามาข้างต้นนี้ เป็นการยากที่จะตรวจสอบให้ทราบได้ว่า จะมีการทุจจริตอย่างใดบ้างหรือไม่ และความรับผิดชอบมาตกอยู่แก่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราชผู้เดียว เพื่อแก้กันการเสียหายข้อนี้

ได้มีพ่อค้าบางคนจะยอมขายฝิ่นให้แก่รัฐบาลไทย ตามราคาที่รัฐบาลอินเดียได้นำฝิ่นออกขายทอดตลาด คิดเฉลี่ยเป็นราคาถัวทุกๆคราวไป แล้วแต่รัฐบาลไทยจะต้องการซื้อฝิ่นในเดือนใด พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จึงได้โปรดให้เซอร์วอลเตอร์วิลเลียมสัน ที่ปรึกษาราชการกระทรวงพระคลังฯ ในสมัยนั้นมาตรวจดูบัญชีและหนังสือสำคัญต่าง ๆ ในการซื้อฝิ่นที่กรมศุลกากร คิดเทียบว่าถ้าจะจัดซื้อฝิ่นดิบตามราคาถัวที่รัฐบาลอินเดียนำออกขายทอดตลาดจะเป็นทางที่ได้ประโยชน์ดีกว่าวิธีการที่กรมศุลกากรจัดซื้ออยู่หรือไม่ เซอร์วอลเตอร์วิลเลียมสัน ได้มาตรวจบัญชีและหนังสือสำคัญในการจัดซื้อฝิ่นถูกต้องตลอดแล้ว และได้คิดเทียบราคาฝิ่นที่กรมศุลกากรจัดซื้อ กับราคาถัวที่รัฐบาลอินเดียนำฝิ่นออกขายทอดตลาด ก็ได้ความว่าราคาฝิ่นที่กรมศุลกากรจัดซื้อ ได้ราคาต่ำกว่าราคาฝิ่นคิดถัวในเวลาที่รัฐบาลอินเดียนำออกขายทอดตลาดมาก ทั้งนี้ก็เพราะกระทรวงพระคลังฯ อนุญาตให้กรมศุลกากรจัดซื้อฝิ่นในเวลาที่ราคาในท้องตลาดลดต่ำลงได้เป็นจำนวนมากไม่มีกำหนด พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย จึงได้ประทานพระวินิจฉัยว่า เมื่อการจัดซื้อฝิ่นดิบตามวิธีการที่กรมศุลกากรได้จัดซื้อมาเป็นทางที่ได้ประโยชน์ดี ถึงแม้จะหาทางตรวจสอบได้ยาก แต่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช เป็นผู้ที่ทรงไว้วางพระทัยได้ ยังเป็นผู้จัดซื้ออยู่ ก็ยังไม่

ควรจะเปลี่ยนแปลงวิธีจัดซื้อฝิ่นเป็นซื้อตามราคาถัว ที่รัฐบาลอินเดียนำฝิ่นออกขายทอดตลาด และโปรดให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช เป็นผู้จัดซื้อฝิ่นดิบตามวิธีเดิมต่อมา จนภายหลังกรมศุลกากรได้ทราบว่า รัฐบาลแหลมมลายูและอินโดจีนได้ตกลงว่าซื้อฝิ่นดิบจากรัฐบาลอินเดียได้โดยตรง ได้หยุดซื้อจากพ่อค้าในท้องตลาด กระทรวงพระคลัง ฯ จึงได้ขอให้กระทรวงการต่างประเทศ ว่าซื้อฝิ่นกับรัฐบาลอินเดียโดยตรง หยุดการซื้อจากพ่อค้ามาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ กรมศุลกากรเป็นแต่คอยรับฝิ่นเมื่อเข้ามาถึง และส่งฝิ่นให้แก่กรมฝิ่นมาจนถึงเวลานี้ นับว่าการจัดซื้อฝิ่นดิบที่ต้องใช้จ่ายเงินมาก ซึ่งพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช ได้ทรงเป็นเจ้าหน้าที่ทำการฉลองพระเดชพระคุณมาเป็นเวลานาน ไม่ได้มีการพลั้งพลาดอย่างใดเกิดขึ้น ถึงแม้จะเป็นการเล็กน้อยที่มิใคร่จะได้มีผู้ใดคิดถึงก็ดี แต่พระองค์ท่านได้ทรงบันทึกไว้ว่าทรงมีความยินดี ที่ได้ทำการนี้ลุล่วงตลอดมาได้

(๓) ยกกรมสุราซึ่งเดิมอยู่ในกรมฝิ่นมารวมอยู่ในกรมศุลกากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ การจัดเก็บภาษีสุราในสมัยนั้น มีเรื่องยุ่งยากอยู่มาก ผู้เรียบเรียงได้เรื่องสุราตอนนี้จากข้อความที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อม ฯ ทรงบันทึกไว้ เห็นว่าเป็นความรู้เกี่ยวกับตำนานการจัดเก็บภาษีสุราส่วนใหญ่ สมควรจะ

กรรมการตรวจรายรับรายจ่า[illegible]เงินแผ่นดิน ศก [illegible]๓[illegible]

นำมากล่าวไว้ด้วย แต่เป็นเรื่องมีข้อความอยู่มาก จึงได้แยกเป็นส่วนหนึ่ง และรวมไว้ในตำนานศุลกากรแล้ว

นอกจากราชการพิเศษ ๓ เรื่อง ดั่งเล่ามาข้างต้น ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช เป็นตุลาการศาลรับสั่งพิเศษ และเป็นกรรมการพิจารณาราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระทรวงพระคลัง ฯ อีกหลายครั้ง ครั้งหลังที่สุด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้เป็นประธานกรรมการผู้ตรวจการใช้จ่ายของรัฐบาล

โดยเหตุที่พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราชได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาในตำแหน่งอธิบดีกรมศุลกากร และทั้งในหน้าที่ราชการพิเศษอันเป็นราชการสำคัญและยากยิ่งมาหลายคราวเป็นผลบรรลุล่วงไปได้ด้วยพระปรีชาสามารถเป็นที่เรียบร้อยสมดั่งพระราชประสงค์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ดั่งมีสำเนาประกาศดั่งต่อไปนี้

"อนึ่ง ทรงพระราชดำริว่า หม่อมเจ้าพร้อม ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้เข้ารับราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๐๖ และได้ทำการตั้งแต่เป็นเสมียนเอกและเลื่อนเป็นนายเวร เป็นเจ้ากรมและเป็นรองอธิบดีกรมสารบัญชี ครั้นวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๐ โปรดเกล้า ฯ ให้เป็นอธิบดีกรมศุลกากร ในระหว่างรัตนโกสินทรศก ๑๑๒ มาจนบัดนี้ได้เพิ่มงานในกรมศุลกากรขึ้นเป็น

ลำดับ คือรวมการภาษีขาเข้าและขาออกเบ็ดเสร็จส่วน ๑ การสรรพภาษีส่วน ๑ การจัดซื้อฝิ่นดิบจำหน่ายแก่เจ้าภาษีส่วน ๑ การเก็บภาษีสุราต่างประเทศและภาษีสุราชั้นในมาสมทบในหน้าที่กรมศุลกากร ได้รับราชการตลอดมาจนบัดนี้

"ส่วนราชการพิเศษ เมื่อ ร.ศ. ๑๐๘ ได้ตามเสด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ ไปราชการแหลมมะลายู พะม่าและญวน เมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ ได้เป็นเลขานุการตามเสด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ไปราชการประเทศยุโรป กับทั้งได้รับราชการเป็นตระลาการศาลรับสั่งพิเศษ และเป็นกรรมการพิจารณาราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระทรวงพระคลัง ฯ หลายครั้ง กับในคราวหลังที่สุด คือ ในศกนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นประธานกรรมการผู้ตรวจการใช้จ่ายของรัฐบาล อันเป็นหน้าที่ที่มีความรับผิดชอบมาก ก็ได้ปฏิบัติราชการในหน้าที่นี้โดยเรียบร้อย นับว่าหม่อมเจ้าพร้อม เป็นผู้ที่มีปรีชาสามารถรอบรู้ในราชกิจมีความสุจริตจงรักภักดี และซื่อตรงต่อหน้าที่ราชการอย่างยิ่ง สมควรที่จะทรงยกย่องสถาปนาไว้ในตำแหน่งพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า เพื่อเป็นพยานแห่งความไว้วางพระราชหฤทัย และเป็นที่เชิดชูพระเกียรติยศแห่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้พระองค์หนึ่ง

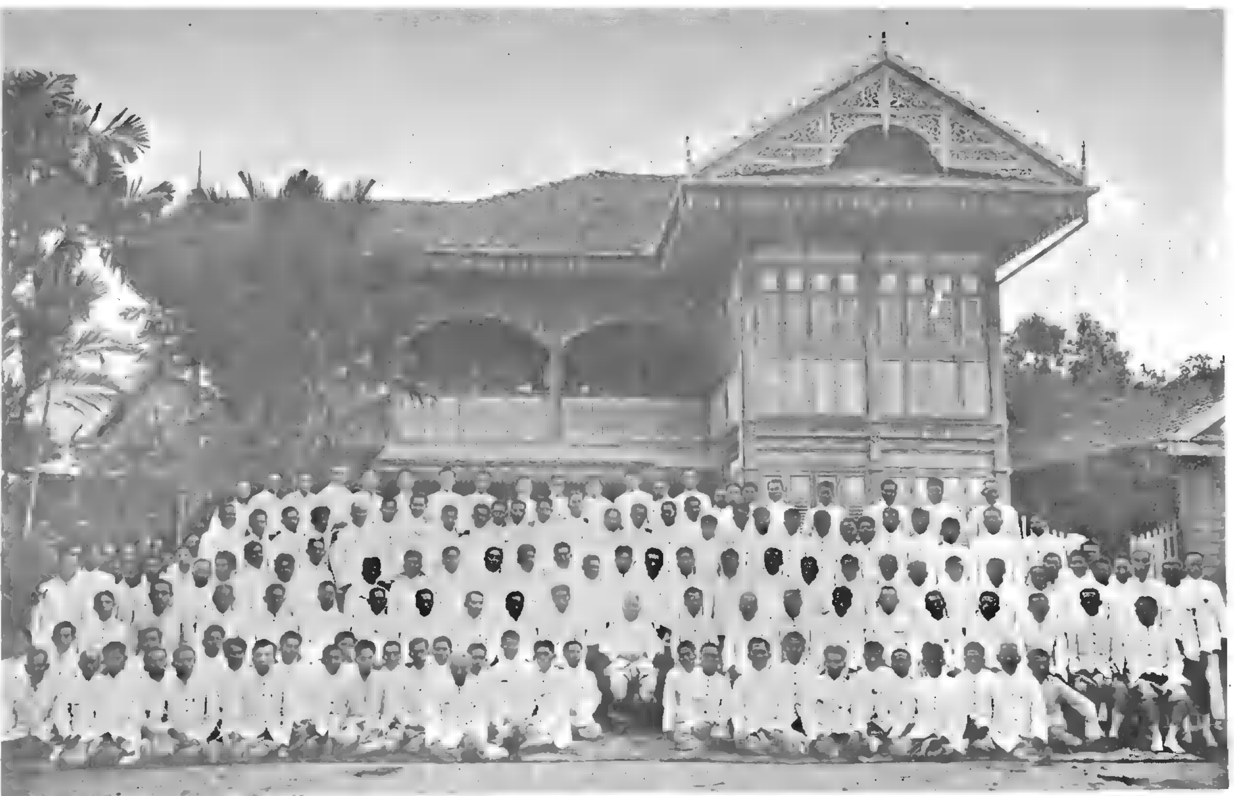
"จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้สถาปนาหม่อมเจ้าพร้อม ขึ้นเป็นพระองค์เจ้า ให้มีคำนำหน้าพระนามตามจารึกใน

พระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช มุสิกนาม ทรงศักดินา ๓๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้านั้น จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลทุกประการเทอญ”

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช ทรงตรากตรำอยู่ด้วยราชการโดยฉะเพาะเรื่องการเก็บภาษีสุรา ซึ่งเป็นเรื่องยุ่งยาก ไม่มีเวลาได้ทรงพักผ่อน ในที่สุดก็เริ่มประชวรมีพระอาการเป็นไข้เป็นหลายคราว แต่กระนั้นก็ยังทรงฝืนพระกายเสด็จมารับราชการทั้ง ๆ ที่แพทย์ทูลห้าม เพราะถ้าทอดพระเนตร์หนังสือแม้แต่น้อย ก็อาจทำให้พระโรคกลับซุดอีกได้ แต่ก็ไม่ทรงยอมทำตามที่แพทย์แนะนำ ตรัสว่าราชการสำคัญกว่า จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงประชวรเป็นไข้รากสาด ครั้นพระอาการค่อยทุเลาขึ้นแล้ว ก็กลับทรงรู้สึกว่าพระเนตร์มัวไป แพทย์มีความเห็นว่าเนื่องมาจากพิษไข้ ทำให้พระอวัยวะลางส่วนที่ไม่แข็งแรงกลับมีอาการอ่อนเพลียมากขึ้น เพราะทรงมีพระโรคสายพระเนตร์อ่อนอยู่แล้ว จึงทรงหยุดพักราชการ เพื่อรักษาพระโรคเป็นเวลาเกือบ ๒ เดือน อาการประชวรทุเลา จึงเสด็จกลับไปรับราชการได้ต่อไป ครั้นถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๗ กลับทรงรู้สึกพระเนตร์มัวมากขึ้น จึงไม่ได้เสด็จไปรับราชการที่กรมศุลกากร ทรงบัญชาการงานอยู่ที่วังบางขาก ส่วนราชการต่าง ๆ ในกรมศุลกากร ทรงสั่งให้เจ้าหน้าที่นำไปเสนอที่วังในเวลาเย็นทุกวัน

เช่นเดียวกับที่เคยเสด็จไปรับราชการประจำอยู่ณที่ว่าการกรมศุลกากร และทรงสั่งการต่าง ๆ ในวันรุ่งขึ้น ไม่มีราชการสิ่งใดคั่งค้าง ถ้าเจ้าหน้าที่ผู้ใดมีราชการ จะมาเฝ้าหารือก็โปรดให้มาเฝ้าได้ทุกเวลา การทรงบัญชาการงานอยู่ที่วังเมื่อสมัยประชวรพระเนตร์ คือ ทรงจัดให้มีผู้อ่านหนังสือถวาย และตรัสบอกให้เขียนเป็นคำสั่งหรือร่างตอบทันที แต่ราชการในแผนกภาษีสุราเวลานั้น กลับมีการงานมากขึ้น ด้วยได้ขยายการออกไปในมณฑลต่าง ๆ และตรวจตราจัดการให้ถ้วนถี่ยิ่งขึ้น ผู้เรียบเรียงเมื่อครั้งรับราชการอยู่ในกรมศุลกากร ได้เคยนำข้อราชการกรมศุลกากรไปเรียนปฏิบัติ ก็ได้พบพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช ทรงงานอยู่ทุกคราว แม้แต่วันหยุดราชการได้ทราบว่าทรงเริ่มงานแต่ ๘ น. ลางคราวก็ถึง ๒๔ น. เมื่อมีงานชุก จะต้องรีบเร่งจัดให้แล้วเสร็จไป เนื่องด้วยทรงมีงานทางแผนกสุรามากขึ้น ไม่มีเวลาจะทรงบัญชางานทางแผนกศุลกากรได้ตลอด มาใน พ.ศ. ๒๔๖๐ กระทรวงพระคลัง ฯ จึงได้ให้พระยาสุพรรณสมบัติ (ติณ บุนนาค) เป็นผู้ทำการแทนอธิบดีกรมศุลกากร แต่ให้รับราชการทางแผนกศุลกากรทางเดียว ราชการสิ่งใดที่มีความสงสัย ก็ให้มาเฝ้าหารือก่อน ราชการสิ่งใดซึ่งมีแบบอย่างอยู่แล้ว ก็ให้สั่งการไปได้ทีเดียว แล้วจึงส่งเรื่องถวายไปให้ทรงทราบ แต่ที่เป็นอยู่นี้ก็ในปีแรก ต่อมาในปีหลัง ๆ ราชการแผนกศุลกากรตกเป็นหน้าที่ของพระยาสุพรรณสมบัติ

บัญชาการโดยลำพัง เป็นการแบ่งเบางานกรมศุลกากรไปได้ส่วนหนึ่ง ครั้นเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุพรรณสมบัติไปเป็นอัครราชทูตประจำราชสำนักกรุงโตเกียวแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาชัยสุรินทร (ตาล บุนนาค) มาเป็นผู้ทำการแทนอธิบดีกรมศุลกากร จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๒ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช ออกรับพระราชทานเบี้ยบำนาญ จนถึงวันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ เริ่มประชวรด้วยพระโรควักกพิการ และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๒ สิริรวมพระชันษาได้ ๗๒ ปี ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศุลกากรตั้งแต่มีอัตราเงินเดือนๆ ละ ๒๔๐ บาทมาจนถึงเดือนละ ๑๘๐๐ บาทเป็นที่สุด รวมเวลารับราชการในตำแหน่งอธิบดีกรมศุลกากร ๓๖ ปี นับว่าผู้ที่เคยดำรงตำแหน่งอธิบดีนานเท่ากับพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช เห็นจะมีน้อยท่าน ถ้ารวมเวลาที่ทรงรับราชการอยู่ที่หอรัษฎากรพิพัฒน์กระทรวงพระคลังมหาสมบัติอีก ๖ ปี ก็เป็น ๔๒ ปี.

ข้าราชการกรมศุลกากรและกรมสุรา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑

๑ – ภาษีอากร

การเก็บภาษีอากรจากสินค้าเข้าออก จะมีมาแล้วแต่เมื่อไรเห็นจะทราบไม่ได้ เพราะหลักฐานที่มีเหลืออยู่ ถ้าสาวขึ้นไปให้ไกลก็ถึงสมัยที่เราจะรู้อะไรไม่ได้แน่ นอกจากสันนิษฐานเอาตามเหตุการณ์เท่าที่คิดเห็นซึ่งอาจถูกหรือผิดได้ อย่างไรก็ดีเราอาจคิดเอาได้ว่า ถ้าเกิดมีบ้านเมืองขึ้นแล้ว ก็ต้องมีผู้นำสินค้าเข้ามาขายหรือส่งออกไปจำหน่ายยังบ้านเมืองอื่น และจะต้องมีเก็บภาษีอากรเป็นทำนองส่วนชักจากสินค้าเหล่านั้น จะเก็บเป็นชะนิดอย่างไรบ้าง และจะมีมากน้อยเท่าไร ก็แล้วแต่ความเจริญของบ้านเมือง ถ้าเป็นระยะสมัยต้น การเก็บภาษีอากรก็คงจะเป็นอย่างง่าย ๆ จะยังไม่ได้แบ่งสรรปันส่วนแยกเป็นชะนิดภาษีอากรมากมายเหมือนทุกวันนี้

ว่าถึงหลักฐานการเก็บภาษีอากรในประเทศไทย อย่างเก่าที่สุดเท่าที่พบ ก็ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งมีอายุไม่เกิน ๖๕๐ ปี ในนั้นแห่งหนึ่งกล่าวว่า "เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหงเมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีเข้า เจ้าเมืองบ่อเอาจกอบในไพร่ลู่ทาง เพื่อนจูงงัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทอง ค้า" ดังนี้ แสดงว่ากรุงสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหง มีข้าว

ปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ใครจะไปค้าขายก็ได้ เจ้าเมืองไม่เก็บจกอบแก่ราษฎรเลย

จกอบว่าเป็นคำภาษาเขมร หมายความถึงภาษีชะนิดหนึ่งเก็บแก่สัตว์และสิ่งของซึ่งนำเข้ามาจำหน่าย สมัยต่อมาครั้งกรุงศรีอยุธยา มีคำว่าจังกอบและจำกอบอยู่หลายแห่ง เช่นในกฎหมายเก่าลักษณะพระธรรมนูญมาตรา ๓ มีว่า "อนึ่งพระราชทานจังกอบขนอนแก่ผู้ใด ๆ ไซ้" และในลักษณะอาญาหลวงมาตรา [illegible] ว่า "และเก็บจังกอบในสำเภานาวาเรือใหญ่น้อยก็ดี" ในหนังสือสัญญาค้าขายซึ่งทำกับฝรั่งเศสครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีว่า "พระราชทานจำกอบขนอนและริดชาทั้งปวงแก่กุมปีนหญี่ฝรั่งเศส ให้เข้าออกจงสะดวก อย่าให้ผู้ใดลงตรวจ และให้แต่ยื่นหางว่าวสินค้าซึ่งบันทุกมานั้น แก่เจ้าพนักงานในเมืองบาณบุรีย และเมื่อบันทุกสินค้าจะออกไปนั้น ก็ให้ยื่นหางว่าวสินค้าซึ่งบันทุกนั้น แก่เจ้าพนักงาน ณ กรุงเทพพระมหานคร และเอาตราเบิกด่านสำหรับเข้าออกทุกครั้ง" อีกแห่งมีว่า "และจำกอบสินค้าทั้งปวง" ดังนี้ คำว่าจกอบ จังกอบ และจำกอบ น่าจะเป็นคำเดียวกัน และข้อความที่ยกมาอ้าง ก็แสดงว่า จังกอบ เป็นภาษีชะนิดหนึ่งเรียกเก็บจากสินค้าเข้าออก

การเก็บจังกอบในสมัยสุโขทัยหรือเหนือขึ้นไป จะเก็บจากสินค้าที่มาหรือออกไปต่างประเทศเป็นส่วนหนึ่งหรือไม่ ข้อนี้ทราบไม่ได้ ข้อความในศิลาจารึกกล่าวแต่เพียงว่า ใครจะมาค้า

ขายก็ได้ เจ้าเมืองไม่เก็บจังกอบแก่ราษฎรเท่านั้น น่าจะต้องเข้าใจว่า ใครจะนำสินค้าเข้ามาหรือออกไป ไม่ว่าจะเป็นของภายในประเทศหรือภายนอกประเทศก็ตาม ได้มีประเพณีเก็บเป็นจังกอบแก่สินค้าเหล่านั้นมาแล้ว

ตามธรรมดา ที่สำหรับคอยดักเก็บจังกอบซึ่งสะดวกที่สุดก็คือปากทางที่จะเข้าเมือง ถ้าเมืองตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำ ใช้แม่น้ำลำคลองเป็นที่สัญจรไปมา ที่สำหรับเก็บจังกอบ ก็มักตั้งอยู่ตรงทางน้ำร่วมกัน สถานที่ซึ่งกล่าวนี้เรียกว่าขนอน ในหนังสือเก่าลางแห่งใช้เรียกว่าจังกอบขนอนก็มี เรียกว่าขนอนแทนคำว่าจังกอบก็มี เช่น "อากรขนอนหัวป่าค่าที่เชิงเรือน" ดังนี้เป็นต้น ขนอนคงจะเป็นที่คอยเก็บจังกอบสินค้าทั่ว ๆ ไป ไม่จำเป็นจะต้องหมายความว่าตั้งเก็บแก่สินค้าเข้ามาและออกไปต่างประเทศเท่านั้น เพราะมีคำว่าขนอนบกขนอนน้ำ ขนอนชั้นนอกขนอนชั้นในและขนอนตลาดเป็นต้น ดังปรากฏอยู่ในกฎหมายเก่าลักษณะอาญาหลวงกล่าวไว้ว่า "นายพระขนอนธนบุรี ขนอนน้ำขนอนบกแห่งใดในพระนครศรีอยุธยา และจะเก็บจังกอบในสำเภานาวาเรือใหญ่เรือน้อยก็ดี หนบก หนเกวียนหนทางอันจะถึงขนอนใน ท่านให้นับสิ่งของจนถึง ๑๐ ถ้าถึง ๑๐ ไซร้ ท่านจึงให้เอาจังกอบนั้น ๑ ถ้ามิถึง ๑๐ ไซร้ ท่านมิให้เอาจังกอบนั้นเลย" ในที่นี้ ได้ความรู้ขึ้นอย่างหนึ่ง คือพิกัดอัตราจังกอบนั้นเก็บ ๑๐ ชัก ๑ และการเก็บนี้คงไม่ได้เก็บเป็นตัวเงินเสมอ

ไป เพราะในสมัยโบราณ วัตถุใช้เป็นเงินตราคงมีน้อย น่าจะเก็บเป็นของแทนตัวเงิน เป็นต้นว่านำมะพร้าวเข้ามา ๑๐ ผล เก็บเป็นจังกอบเสียผลหนึ่ง คือ ๑๐ ชักหนึ่ง ประเพณีนี้ยังเหลือติดมาจนอยู่ในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ฉะบับก่อน พ.ศ. ๒๔๖๘ ซึ่งกำหนดไว้ว่า พ่อค้าจะเสียภาษีเป็นตัวเงินหรือเป็นสิ่งของก็ได้ และกรมศุลกากรก็เคยยอมรับสิ่งของแทนค่าภาษีในลักษณะนี้ ในบันทึกการประชุมปรึกษาเรื่องภาษีอากร ซึ่งที่ปรึกษา ๑๒ นาย กราบบังคมทูลกระแสรพระราชดำริ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ ตอนหนึ่งกล่าวว่า "แต่ลูกค้าไม่มีเงินจะเสียภาษี เอาสิ่งของดีให้กับเจ้าภาษีนั้น ให้เจ้าภาษีรักษาไว้ก่อน ถ้าลูกค้าขายสิ่งของนั้นเสร็จแล้ว จึงให้เจ้าภาษีเอาสิ่งของที่ลูกค้าดีให้ไว้นั้นมาส่งเจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ" (๓)

ลางทีท่านจะสงสัยว่า เมื่อเรียกเก็บเป็นของดั่งนี้ จะแลกเป็นตัวเงินได้อย่างไร ถ้าพูดถึงสมัยโบราณ ก็เห็นจะไม่เดือดร้อนนัก เพราะการค้าขายมักเป็นไปในวิธีแลกเปลี่ยนของต่อของ อย่างวิธี "แลกข้าว" อะไร ๆ เขาก็ขอกันได้แลกกันได้

---

(๓) ในสารตราเจ้าพระยาจักรี ฯ เรื่องตราภูมิคุ้มห้าม (พระราชบัญญัติรัชชกาลที่ ๔ เล่ม ๔) มีคำว่า "นายบ้านนายอำเภอนายน้ำนายอากรขนอนตลาด" ขนอนในที่นี้ ใช้ในความหมายเป็นอย่างภาษีอากร แต่อีกแห่งเปลี่ยนเป็นค่าตลาดไป ดูเป็นว่าใช้ขนอนให้เข้าสัมผัสกับคำว่าอากร เท่านั้น จะเป็นความหมายที่เลือน ๆ มาแล้ว

ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน แรงงานก็ไม่ค่อยได้จ้าง ขอแรงช่วยกันได้ เพราะฉะนั้นเงินทองจึงยังไม่เป็นแก้วสารพัดนึกเหมือนทุกวันนี้ เมื่อทางบ้านเมืองเรียกเก็บจังกอบเป็นของส่วนชัก ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จักต้องตั้งยุ้งฉางคลังสินค้าขึ้น สำหรับสะสมสิ่งของที่เก็บเป็นจังกอบขึ้นไว้ สิ่งของเหล่านี้นำเอาไปใช้สรอยในราชการ หรือจะไปจำหน่ายจ่ายแจกอย่างไรก็แล้วแต่กรณี

สิ่งของที่เก็บสะสมไว้ ไม่ใช่ว่ามีแต่ของส่วนชักเป็นจังกอบเท่านั้น ยังมีของที่เป็นส่วยส่งเข้ามาด้วย "ส่วยนั้นคือยอมให้บุคคลลางจำพวก ส่งสิ่งของซึ่งรัฐบาลต้องการใช้ แทนที่คนเหล่านั้นต้องมาประจำทำราชการด้วยแรงของตน ยกตัวอย่างดังเช่น ยอมอนุญาตให้ราษฎรที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ชายดงพระยาไฟหาดินมูลค้างคาวอันมีตามถ้ำที่ภูเขาในดงนั้น มาหุงดินประสิวส่งหลวงสำหรับทำดินปืน หรือเช่นยอมให้ราษฎรชาวเมืองถลางหาดีบุก อันมีมากในเกาะนั้นส่งหลวงสำหรับทำลูกปืน แทนแรงรับราชการเป็นต้น" (๓) นอกนี้ยังมีส่วยเป็นเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งประเทศราชส่งตามพระราชกำหนดอีกอย่างหนึ่ง กับส่วยทรัพย์มรดกของผู้มรณภาพ ซึ่งต้องพัฒยา (คือเกินกำลังของทายาทจะเอาไว้ใช้สรอย) และส่วยสิ่งของแทนแรงงาน ซึ่ง

(๓) คำอธิบายในตำนานภาษีอากรบางอย่าง ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๖

บรรดาชายฉกรรจ์มีหน้าที่เข้ามารับราชการปีละ ๖ เดือน[๑] สิ่งของเหล่านี้เมื่อมีมาก เหลือใช้สอยในบ้านเมืองก็ต้องส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศ หรือขายให้แก่พ่อค้าพาณิชบรรทุกเรือออกไป เป็นมูลเหตุของคลังสินค้า และการค้าทางทะเลของรัฐบาลอัน เกิดเป็นเรื่องต้องโต้เถียงกับชาวต่างประเทศพัวพันกันอยู่กับเรื่องศุลกากรในสมัยกรุงรัตนโกสินทรนี้อยู่มาก จะได้พูดอ้างถึงในเรื่องที่เล่าตอนหลัง ๆ

ต่อนี้ จะกล่าวถึงสถานที่เก็บจังกอบเสียด้วย

ต้นทางที่จะเข้ามาสู่บ้านเมือง ทางราชการย่อมไปตั้งสถานที่สำหรับเจ้าพนักงาน ไปตั้งคอยตรวจตราคนเข้าออกและของต้องห้าม ตลอดจนคอยสดับตรับฟังข่าวเหตุการณ์อันจะมีมา สถานเช่นว่านี้เรียกว่าด่าน และเรียกผู้เป็นหัวหน้าว่าขุนด่าน ดั่งปรากฏในกฎหมายเก่าลักษณะอาญาหลวงมาตรา ๒ ว่า "แขกพราหมณ์ ญวน ประเทศฝรั่งเศสอังกฤษ จีนจามวิลันดาชวามะลายูกวย ขอมพะม่ารามัญ เข้ามาสู่โพธิสมภารก็ดี เข้ามาค้าขายทางบกทางเรือก็ดี ให้ชาวพระทวารด่านคอยเจ้าพนักงานตรวจตรา ดูดีและร้ายเก็บเครื่องศาสตราวุธไว้ อย่าให้เที่ยวเตร่ลอบลักซื้อขายกฤษณาฝางดีบุก ถ้าลูกค้าจะต้องการสิ่งใดให้บอก

---

(๑) ความหมายทางภาคอีสาณจะเป็นเครื่องบรรณาการภาษีอากรอย่างไร ๆ ก็เรียกว่าส่วยทั้งนั้น ในภาษาจีนและภาษาเขมรก็เรียกว่าส่วยมีความหมายอย่างเดียวกัน

แก่ล่ามพนักงาน ถ้าต่างประเทศลูกค้าจะยาตราไปทางบกก็ดี เมื่อสำเภาจะยาตราก็ดี ให้เจ้าพนักงานดูตรวจตราสิ่งของต้องห้ามผู้คนซึ่งลอบลักซุ่มซ่อนพาไปนั้น" ด่านชะนิดนี้ภายหลังในสมัยปัจจุบัน ในที่ลางแห่งจึงมาเป็นด่านตรวจของกรมศุลกากร อย่างด่านศุลกากรที่จังหวัดสมุทรปราการในปัจจุบัน แล้วแยกการตรวจตราคนเข้าออกเป็นด่านตรวจคนเข้าเมืองเป็นอีกส่วนหนึ่ง ด่านในความหมายเดิมแปลว่าแดน เช่นด่านช้างก็คือแดนของช้าง ไปตรวจด่าน ก็คือไปตรวจแดน หาใช่ไปตรวจด่านดั่งเข้าใจกันอยู่ในเวลานี้ไม่ เมื่อทางการไปตั้งแดนสำหรับตรวจตราคนเข้าออกและของต้องห้ามขึ้นที่ต้นทาง สถานที่นั้นจึงเรียกว่าด่านไปด้วย ด่านก็ย้ายความหมายจากที่แปลว่าด่านโดยตรง มาเป็นสถานที่เช่นนี้ เพราะฉะนั้นด่านกับขนอนจึงผิดกัน ด้วยลักษณะที่พรรณามา

อันที่จริงด่านกับขนอน อาจอยู่ห่างไกลไม่เกี่ยวข้องกันก็มี (ดูเรื่องอธิบายแผนที่กรุงศรีอยุธยา ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒) เป็นอย่างด่านตรวจคนเข้าเมืองกับด่านศุลกากร ซึ่งลางแห่งก็อยู่ไกลกันมาก แต่โดยเหตุที่ต้นทางด่านตั้งอยู่ มักเป็นย่านที่พ่อค้าผ่านเข้าออก ทางการจึงไปตั้งขนอนเก็บจังกอบอยู่ในที่ใกล้กับด่าน จึงทำให้เข้าใจรวม ๆ กันไปว่าเป็นที่แห่งเดียวกัน มาในสมัยรัตนโกสินทรครั้งรัชชกาลที่ ๓ ทรงแก้ไขวิธีเก็บภาษีอากรเดิม โดยตั้งเป็นอากรขึ้นใหม่อีกหลายอย่าง

อากรเหล่านี้ให้เรียกว่าภาษี และมีวิธีให้มีผู้รับประมูลผูกขาดตัดตอน ไปจัดเก็บเป็นส่วนชักจากผลประโยชน์ที่ราษฎรทำมาหาได้ ในสิ่งของซึ่งได้กำหนดไว้เป็นฉะเพาะอย่าง ๆ ไป การเก็บภาษีที่ตั้งใหม่นี้ ผู้รับผูกขาดจากหลวงซึ่งเรียกว่าเจ้าภาษี ไปตั้งสถานที่สำหรับเรียกเก็บยังท่าเลที่สินค้าจะผ่านไปมา เรียกว่าโรงภาษี เป็นทำนองเดียวกับขนอน เห็นจะต่างกับขนอนเพียงที่ขนอนเป็นสถานที่ซึ่งเจ้าพนักงานไปตั้งเก็บ แต่โรงภาษีเป็นเจ้าภาษีตั้งเก็บเอง หรือจะผิดแผกไปจากลักษณะที่พูดนี้อย่างไรอีกก็ไม่ทราบ คำว่าขนอนเห็นจะหมดที่ใช้กันในตอนนี้ เพราะสถานที่เรียกเก็บส่วนชักจากสินค้าเปลี่ยนจากขนอนเป็นโรงภาษีไปหมด มาในรัชกาลที่ ๕ เลิกวิธีผูกขาดเปลี่ยนเป็นรัฐบาลจัดเก็บเสียเอง และเรียกชื่อใหม่ว่าภาษีภายใน สถานที่สำหรับเรียกเก็บภาษี ก็เปลี่ยนจากคำว่าโรงภาษีเป็นด่านภาษีไป คำว่าด่านก็มาเกาะอยู่กับคำว่าภาษี เมื่อพูดแต่ว่าด่านก็ชวนให้เข้าใจว่า ด่านภาษี มากกว่าด่านตรวจ นี้คงเป็นอีกประการหนึ่งที่ทำให้ด่านเลื่อนความหมายเป็นที่ตรวจเก็บภาษี และใช้ตลอดมาถึงด่านศุลกากรจนทุกวันนี้ ภาษีภายในเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับกรมศุลกากรอยู่ตอนหนึ่ง จึงจะแยกเล่าไว้ต่างหาก ลักษณะภาษี นอกจากเก็บจากสินค้าเมื่อผ่านด่าน ยังผูกขาดจัดเก็บจากสินค้าขาเข้าขาออก หรือจัดเก็บในท้องถิ่นซึ่งทำสินค้า เช่น ภาษีพริกไทย เก็บจากชาวไร่ที่ปลูกพริกไทยเป็นต้น หรือจัดเก็บ

จากผู้ทำขาย เช่นภาษีจันอับ เป็นต้น ดังนี้จะเห็นได้ว่า ภาษีย่อมหมายความถึงภาษีภายใน ภาษีขาเข้าขาออก และภาษีที่มีลักษณะเป็นอากรด้วย และในตอนนี้คำว่าจังกอบ เห็นจะตายตามคำว่าขนอนไปด้วย เพราะไม่ปรากฏว่าได้มีใช้อีกต่อไป ถึงว่าจะได้กลับเป็นขึ้นมาใหม่ คือนำเอามาใช้เรียกพระราชบัญญัติจังกอบเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ แต่จังกอบที่เกิดใหม่ กลายเป็นเงินส่วนชักที่เรียกเก็บสำหรับบำรุงท้องถิ่น

ยังอากรอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีมาก่อนภาษี ตามคำอธิบายในตำนานภาษีอากร ว่าเป็นส่วนชักจากผลประโยชน์ที่ราษฎรทำมาหาได้โดยประกอบการต่าง ๆ เช่นทำนาทำสวนเป็นต้น หรือโดยได้สิทธิของรัฐบาล เช่นอนุญาตให้เก็บของในป่า จับปลาในน้ำและต้มกลั่นสุราเป็นต้น เพราะฉะนั้นอากรตามคำอธิบายจึงผิดกับภาษี ในข้อที่อากรนั้นเรียกเก็บจากผลประโยชน์ซึ่งทำได้ ส่วนภาษีว่าโดยทั่วไปเรียกเก็บจากสินค้าเมื่อผ่านด่าน แต่การเก็บภาษีและอากรโดยมาก มีผู้ผูกขาดรับประมูลเอาไป และลักษณะการในลางอย่างก็คล้ายคลึงกันหรือปน ๆ กัน จึงมักเรียกรวม ๆ กันไปว่าภาษีอากร (ถ้าเป็นอากรที่มีมาแล้วแต่ก่อนเรียกว่าอากรตามเดิม ถ้าเป็นอากรเกิดใหม่เรียกว่าภาษี) และเรียกผู้รับประมูลได้ว่าเจ้าภาษีนายอากร ในกาลต่อมาสมัยปัจจุบัน ภาษีอากรผูกขาดมีเหลืออยู่น้อยแล้ว เช่นอากรรังนกเป็นต้น แต่คำทั้งสองนี้ก็ยังมีใช้อยู่ในลักษณะที่ไม่ใช่เป็นผูกขาด

ก็มี เช่นภาษีเงินได้อากรแสตมป์เป็นต้น เพราะฉะนั้นในการเล่าเรื่องต่อไป แม้เมื่อเล่าถึงสมัยก่อนมีภาษีหรืออากรที่เกิดใหม่ก็จะใช้คำว่าภาษีเพราะเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว

ต่อมาสมัยปัจจุบันเมื่อมีผู้ประกอบอุตสาหกรรม จัดทำเป็นสินค้าขึ้นในพื้นเมืองมากอย่างขึ้น มีปูนซิเมนต์ ไม้ขีดไฟเป็นต้น ทางการจึงจัดเก็บเป็นอากรจากสินค้าอุตสาหกรรม และให้เป็นหน้าที่ของกรมสุรา เพราะสินค้าเหล่านี้มีลักษณะเป็นพวกเดียวกับสุรา ในข้อที่เป็นของทำขึ้นและเพื่อจะให้ผิดกับอากรลักษณะอื่น ซึ่งส่วนมากเก็บจากผลที่เกิดขึ้นตามธรรมดา หาใช่เกิดจากผลที่ประดิษฐ์ขึ้นด้วยอุตสาหกรรมไม่ เมื่อกรมสุรามีหน้าที่ไม่ใช่เก็บแต่อากรสุราอย่างเดียว จึงเปลี่ยนชื่อกรมสุราเป็นกรมสรรพสามิตต์ และรวมกรมฝิ่นหลวงเข้าด้วย เพราะฝิ่นแต่เดิมมาก็เป็นอากรผูกขาดอย่างเดียวกับสุรา ส่วนอากรที่ไม่ใช่เกิดจากผลประดิษฐ์ขึ้น ยังคงตกอยู่ในหน้าที่สรรพากร แต่ก็มีอากรลางอย่าง ที่ได้จากผลประโยชน์ซึ่งเกิดจากสิทธิ์ที่ได้รับจากรัฐบาล ให้ทำในลางประการ เช่นทำเหมืองแร่และป่าไม้เป็นต้น เรียกเป็นค่าภาคหลวง และโดยเหตุที่การเก็บภาษีขาเข้าขาออก แต่ก่อนเป็นภาษีผูกขาด และถึงแม้ว่าต่อมารัฐบาลจะได้ตั้งเก็บเอง และเรียกชื่อว่าศุลกากรเป็นครั้งแรกเมื่อภายหลัง พ.ศ. ๒๔๒๖ ก็ดี แต่คำว่าภาษีก็ยังติดมาและเรียกสถานที่ซึ่งตั้งเก็บศุลกากรเป็นสามัญว่าโรงภาษีมาจนทุกวันนี้ ส่วนการ

เรียกเก็บเงินค่าภาษีศุลกากร ทางราชการได้เปลี่ยนเป็นเรียกว่าค่าอากรศุลกากรแล้ว เป็นอันว่าจังกอบกลายมาเป็นภาษี ๆ กลายมาเป็นอากร ส่วนขนอนหรือสถานที่เก็บจังกอบ (ซึ่งในลางคราวกลายมาเป็นจังกอบ) ก็กลับมาเป็นโรงภาษีและเป็นด่านภาษีด้วยประการฉะนี้

๒ – พระคลังสินค้า

ในการเล่าเรื่องศุลกากรตอนต้น จำเป็นต้องเล่าเรื่องพระคลังสินค้า. คือเรื่องการค้าขายกับฝรั่ง ส่วนหนึ่ง และเรื่องการค้าสำเภา คือเรื่องการค้าขายกับจีน อีกส่วนหนึ่งเสียก่อน เพราะสองเรื่องนี้เกี่ยวกับเรื่องศุลกากรครั้งโบราณอยู่มาก ตอนนี้จะว่าถึงเรื่องพระคลังสินค้าก่อน

พระคลังสินค้าเกิดขึ้นแต่การค้าขายกับฝรั่ง กล่าวคือ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๘ วัสโกดากามา นักเดินเรือชาวโปรตุเกส แล่นเรืออ้อมแหลมกูดโฮบมาทางตะวันออกได้แล้ว แต่นั้นมาก็มีชาวโปรตุเกสพากันมาตั้งสถานีการค้าเป็นที่พัก ตามเมืองที่เป็นท่าเลค้าขายขึ้นในประเทศอินเดียภาคใต้ และเมืองมะละกาในแหลมมะลายู (๓) แล้วชาวยุโรปชาติอื่น ๆ ก็เอาอย่าง พากันมาค้าขาย

---

(๓) ดูความพิสดารในคำอธิบายของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม [illegible] หน้า ๕[illegible]๐–๕๔๓.

ยังประเทศตะวันออกมากขึ้นโดยลำดับ สถานที่พวกฝรั่งมาตั้งขึ้นนั้น ตั้งเป็นคลังสินค้าสำหรับพักสินค้า ซึ่งบรรทุกมาจากยุโรปก่อนจำหน่ายขายแก่ชาวเมือง และเป็นที่พักสินค้าซึ่งซื้อหาได้ในพื้นเมืองบรรทุกเรือส่งไปยุโรป เรื่องราวที่ชาวยุโรปเข้ามาค้าขายทางตะวันออก นับแต่นี้ตลอดมาเป็นเวลาช้านาน เป็นเรื่องเกี่ยวกับการรบราฆ่าฟัน และการประกาศเผยแผ่กิติคุณของลัทธิศาสนาคฤสตังไปด้วยในตัว ซึ่งเป็นผลในที่สุด ให้ชาวยุโรปมาได้ประเทศต่าง ๆ ทางตะวันออกหลายประเทศเป็นเมืองขึ้น.

ชาวยุโรปที่ได้รับอนุญาตให้มาค้าขายในประเทศไทย คือ ชาวโปรตุเกสเป็นชาติแรก มาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๔ ต่อมาก็มีชาวฮอลันดา มาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๗ ชาวอังกฤษ มาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๕ ชาวเดนมาร์ก มาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๓ และชาวฝรั่งเศส มาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐[๑]

การค้าขายทางทะเลของประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา "ครั้นเมื่อมีการค้าขายกับเมืองจีน แต่งสำเภาหลวงออกไปค้าขาย เป็นการเกี่ยวข้องในการที่จะจำหน่ายและเก็บพระราชทรัพย์โดยตรง การแต่งสำเภานี้จึงคงจะต้องตกเป็นหน้าที่กรมพระคลัง เมื่อกรมพระคลังเป็นผู้ค้าขายกับต่างประเทศเช่นนี้ ก็คงเป็นผู้ที่กว้างขวางในหมู่คนต่างประเทศ เมื่อมีคนต่างประเทศเข้ามาในบ้าน

---

(๑) ดูเรื่องคติฝรั่งเข้ามาเมืองไทย ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ.

เมือง จึงต้องมอบให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นผู้รับรองพนักงานเจ้าท่าสำหรับรับคนต่างประเทศ จึงตกอยู่ในกรมพระคลัง[๑]เพราะฉะนั้นเจ้าหน้าที่กรมพระคลัง จึงเป็นทั้งเสนาบดีว่าการคลังและเสนาบดีว่าการต่างประเทศรวมกัน ภายหลังเจ้าพระยาพระคลังต้องมีงานมากล้นตำแหน่ง มาในรัชกาลที่ ๔ จึงแยกงานทั้งสองแผนกนี้ออกเป็นคนละส่วน และมากำหนดเป็นกระทรวงว่าการต่างประเทศกระทรวงหนึ่งเมื่อในรัชกาลที่ ๕"[๒]แล้วเปลี่ยนชื่อกระทรวงพระคลังเป็นกระทรวงการคลัง เปลี่ยนคำเสนาบดีว่าการกระทรวงเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวง ในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ ตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังครั้งโบราณ (หรือนัยหนึ่งเรียกกันว่า ที่โกษาธิบดี หรือเรียกย่อว่าพระคลัง) นั้น หนังสือฝรั่งสมัยนั้นเขียนว่า Barcalon หรือเขียนเพี้ยนเป็นอื่นอีกหลายอย่าง.

เมื่อพวกฝรั่งโปรตุเกส, ฮอลันดา และอังกฤษมาค้าขายถึงกรุงศรีอยุธยา มาตั้งสถานีการค้าเช่นที่กล่าวมาข้างต้น ที่ริมแม่น้ำข้างใต้พระนคร การค้าขายของพวกฝรั่งต้องเกี่ยวข้องกับรัฐบาลหลายอย่าง เป็นต้นว่า ถ้าเอาของที่ต้องใช้ในราชการ หรือเครื่องศัสตราวุธเข้ามาขาย รัฐบาลไม่ยอมให้ขายแก่ผู้อื่นนอกจาก

---

(๑) พระบรมราชาธิบายในรัชกาลที่ ๕ แก้ไขการปกครองแผ่นดิน หน้า ๖.

(๒) ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ.

รัฐบาล ถ้าเป็นสินค้าธรรมดา รัฐบาลต้องเลือกซื้อเสียก่อน สำหรับเอาไว้ใช้ในราชการ เหลือนอกนั้นเอาไปจำหน่ายในพื้นเมืองเป็นการหลวง คือเอาไปค้าเป็นรายปลีกหากำไรเข้าท้องพระคลังอีกที เมื่อรัฐบาลเลือกซื้อแล้ว สินค้าที่เหลืออยู่ นายเรือจึงจะไปซื้อขายกับคนอื่นได้ ส่วนสิ่งของที่ฝรั่งปรารถนาจะซื้อหาเพื่อบันทุกระวางเรือออกไปต่างประเทศ ถ้าเป็นสินค้ามีราคามาก คือเป็นของมีน้อยและหายาก รัฐบาลก็เป็นธุระจัดหามาขายให้ เป็นการสงเคราะห์ฝรั่งไปด้วยในตัว และเป็นทางที่ได้กำไรเป็นผลประโยชน์แก่รัฐบาลอีกอย่างหนึ่ง ถึงรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง จึงขยายการหาผลประโยชน์ในทางนั้นให้มีผลยิ่งขึ้น ด้วยตั้งคลังสินค้าของหลวง ให้มีเหมือนอย่างฝรั่ง เป็นที่รวมสินค้าต่าง ๆ ที่หามาขายฝรั่ง และรับซื้อเหมาสินค้าต่างประเทศที่ฝรั่งเอาเข้ามา ไว้ในคลังสินค้าสำหรับขายย่อยไปแก่ชาวเมือง เมื่อตั้งคลังสินค้าแล้ว ตั้งบัญญัติเพิ่มสินค้าต้องห้าม ให้ซื้อขายได้แก่รัฐบาลอีกหลายอย่าง สินค้าที่ฝรั่งเอาเข้ามาขาย ก็ตั้งบัญญัติสิ่งซึ่งให้ขายแก่รัฐบาลเพิ่มขึ้นอีกหลายสิ่ง คือ ผ้าแดง เป็นต้น แม้สินค้าสามัญ เช่น เครื่องถ้วยชาม ก็ต้องให้รัฐบาลเลือกซื้อได้ก่อนผู้อื่น ว่าโดยย่อ รัฐบาลทำการค้าหากำไรขึ้นในกรมพระคลังสินค้าอีกอย่างหนึ่ง มูลของกรมพระคลังสินค้ามีมาดังนี้[๑] สิน

---

(๑) ดูประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒ หน้า ๓๕ และพระอธิบายของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตอนคำนำ.

ค้ามีราคามากตามรายชื่อที่ปรากฏอยู่ในหนังสือสัญญาค้าขาย ที่ทำกับฝรั่งเศสในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ฯ มี ดีบุก งาช้าง ดีบุกดำ หมากกรอก และฝาง และยังมีสินค้าต้องห้าม มีดินประสิวขาว, ดินประสิวดำ, สุพรรณถัน, ปืน และเครื่องศัสตราวุธเหล่านี้ต้องได้รับ "พระราชทานให้ซื้อไปมา จึงให้ซื้อไปมา ถ้าและมิได้พระราชทานให้ซื้อไปมา ก็อย่าให้ซื้อไปมา" ดังนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ชาวยุโรปที่เข้ามาตั้งห้างค้าขายในกรุงศรีอยุธยาได้รับเอกสิทธิ์ผูกขาดจากรัฐบาล ให้ซื้อสินค้าลางอย่างบันทุกลงเรือไปได้แต่ผู้เดียว เป็นอย่างที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า Monopoly เช่นสินค้าหนังโค หนังกวาง ไม้ กลำพักและรังนก ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ฯ ยกให้แก่ชาววิลันดาผูกขาด (๑) สินค้าพริกไทย ยกให้แก่บริษัทอิสต์อินเดียของฝรั่งเศสเป็นผู้ผูกขาด ซื้อพริกไทยที่ปลูกในประเทศไทยได้ทั้งหมด โดยให้ราคาหาบละ ๑๖ ปาตาก (เงินสเปญใช้ในเมืองมะนิลา ราว ๖ ตำลึงกึ่ง) พ่อค้าต่างประเทศชาติอื่น จะมาซื้อพริกไทยไม่ได้เป็นอันขาด บริษัทจะต้องทำบัญชียื่นต่อพระคลังสินค้า บอกจำนวนพริกไทยที่บริษัทซื้อไว้ และในพริกไทย ๑๐๐ หาบนั้น ให้พระคลังชักเอาไว้ ๑๐ หาบ สำหรับใช้ในราชการ ถ้าที่ชักเอาไว้ยังไม่พอแก่

(๑) ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๑ หน้า ๑๒๗ และภาคที่ ๔๔ หน้า ๗๘, Records of the relations between Siam and Foreign Countries in the 17 th century. vol. II p. 72.

ราชการ ก็ให้ชักไว้ร้อยละ ๒๐ ก็ได้ ถ้าพระคลังต้องการพริกไทย ก็ให้บริษัทรับซื้อไปทั้งหมด ส่วนหัวเมืองให้ยื่นบัญชีกับเจ้าเมืองเพื่อส่งพระคลัง (๑) การผูกขาด ถ้าบริษัทนี้จะเลิกซื้อ ต้องบอกล่วงหน้าสองปี (๒) ถ้าพ่อค้าต่างประเทศอื่นฝ่าฝืนรับซื้อพริกไทย มีความผิดริบพริกไทยและปรับเท่าราคาของพริกไทย (๓) เพื่อตอบแทนการผูกขาดนี้ บริษัทรับสัญญาว่าจะส่งเรือเข้ามาลำหนึ่งทุกปี มีกำหนดระวางสินค้าและต้องบันทุกผ้าต่าง ๆ ที่พระเจ้าแผ่นดินต้องประสงค์ เป็นจำนวนและราคาซึ่งกำหนดไว้ โดยคิดให้กำไรแก่บริษัท ๒๐ ถึง ๒๕ ในร้อยและจะพระราชทานดินประสิวให้อีกส่วนหนึ่ง นอกจากนี้อนุญาตให้บริษัทซื้อทองแดงและดีบุก ซึ่งพระคลังเคยขาย โดยคิดกำไรร้อยละสิบ แต่กำไรนี้จะยกให้บริษัท (๔) กับจะซื้อสินค้าอย่างอื่นซึ่งชาวต่างประเทศนำเข้ามาได้โดยไม่ให้ผู้ใดขัดขวาง (๕) ยกเว้นแต่สินค้าที่ผิดกฎหมาย ซึ่งจะต้องซื้อแต่ฉะเพาะพระคลังสินค้าหรือจากพ่อค้านั้นจากพนักงานพระคลัง (๖) ถ้าหลวงต้องการ

---

(๑) ดูประชุมพงศาวดารภาค ๔๑ หน้า ๖๖.

(๒) หน้า ๕๔.

(๓) หน้า ๗๑.

(๔) ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๐ หน้า ๙๕.

(๕) หน้า ๗๐.

(๖) หน้า ๓๒.

สินค้าที่บริษัทรับผูกขาดซื้อแต่ผู้เดียว เพื่อบันทุกสำเภาไปขายยังเมืองจีนและญี่ปุ่นเป็นการหลวง บริษัทจะต้องขายสินค้านั้นให้แก่หลวงตามจำนวนที่ต้องการ หลวงคิดราคาให้เท่าที่บริษัทซื้อไว้ (๑) ในการซื้อดีบุกนั้น อนุญาตบริษัทให้ค้าที่ภูเก็ตได้ (ในเวลานั้นเห็นจะเรียกว่าถลาง) ประเทศอื่นห้ามขาด ให้บริษัทส่งเรือมาภูเก็ตปีละลำ และอนุญาตให้บริษัทสร้างห้างในเมืองภูเก็ตได้ แต่ต้องส่งแบบห้างให้รัฐบาลดูก่อน เห็นชอบแล้วจึงทำได้ และบริษัทต้องนำสินค้าต่าง ๆ อันจำเป็น ขายแก่พลเมืองด้วย ถ้าไม่ปฏิบัติตามนี้ พลเมืองภูเก็ต จะไปทำการค้ากับประเทศอื่นก็ได้ (๒).

การค้าทางทะเลโดยวิธีผูกขาด ว่าโดยทั่วไป คงจะมีลักษณะดังเล่ามาข้างต้นนี้ ว่าในทางที่ดีหรือไม่ดี ก็ย่อมมีได้ทั้งสองสถาน สุดแล้วแต่จะหนักเบาไปทางไหนมาก และแล้วแต่เหตุการณ์สิ่งแวดล้อมว่าจะเป็นอยู่ในสมัยไหน เรื่องที่ว่าด้วยการค้าขายทางทะเลในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งฝรั่งแต่งไว้ มีเค้าเห็นว่าในสมัยนั้นชาวต่างประเทศชาติต่าง ๆ มุ่งแต่จะหาผลประโยชน์ใส่ตน เกียดกันผู้อื่นให้ไปเสีย มีเรื่องแข่งขันชิงดี ประจบประแจงประเทศไทย และกล่าวร้ายป้ายเหมื่นให้กัน ลางคราวก็กลายเป็น

---

(๑) ดู Records of the relations between Siam and Foreign Countries in the 17th century. vol. II p. 69.

(๒) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๐ หน้า ๓๗

เรื่องวิวาทบาดหมาง ซึ่งทางประเทศไทยก็ลำเอียงไปทางฝ่ายโน้นบ้างฝ่ายนี้บ้าง เป็นเรื่องยาหม้อใหญ่ จึงจะยกไว้ จะกล่าวต่อไปเพียงว่า การค้าผูกขาดนี้ได้เป็นประเพณีสืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร แต่ลักษณะที่อนุญาตให้ชาวยุโรปผูกขาดซื้อขายสินค้าลางอย่าง เหมือนเมื่อครั้งก่อน ๆ ถึงตอนนี้เห็นจะไม่มีแล้ว เพราะไม่ปรากฏหลักฐานในหนังสือต่าง ๆ ว่ายังคงมีอยู่ คงปรากฏแต่การผูกขาดอย่างใหม่ขึ้นคือเรียกว่าภาษี ซึ่งรัฐบาลอนุญาตให้มีผู้ประมูลไปจัดเก็บเงินค่าภาษีแก่สินค้าที่นำผ่านด่านหรือนำเข้ามาและออกไปต่างประเทศ ตามกำหนดอัตราที่วางไว้ การผูกขาดเพื่อเรียกเก็บภาษี จึงผิดกันกับการผูกขาดชะนิดที่ให้เป็นผู้ซื้อขายสินค้าลางอย่างได้แต่ผู้เดียว แต่ถึงจะผิดกัน เรื่องก็ลงรอยเดียวกัน คือผู้ที่รับผูกขาดเก็บภาษี ก็มักเป็นพ่อค้าเกี่ยวข้องกับการค้าทางทะเลด้วยในตัว วิธีการใด ๆ ที่จะเป็นผลประโยชน์กับตน ก็จะต้องดำเนินไปตามลักษณะและเหตุการณ์ที่ตนอาจจะทำได้ ส่วนเรื่องการผูกขาดการค้า ซึ่งพระคลังสินค้าจัดทำเป็นทุนหลวงนั้น คงมีอยู่ เพราะปรากฏว่าในรัชชกาลที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ ดอกเตอร์จอนครอเฟิด หรือเรียกกันในสมัยนั้นว่าการะฝัด รับคำสั่งจากผู้สำเร็จราชการหัวเมืองอินเดียของอังกฤษ ให้เป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีเจรจากับประเทศไทย ในเรื่องการเมืองเกี่ยวกับไทรบุรี และเรื่องเกี่ยวกับการค้าขาย คือจะขอลดหย่อนวิธีเก็บภาษีอากรของไทยในลางประการ

เช่นวิธีที่เจ้าพนักงานลงไปตรวจเลือกซื้อสิ่งของที่ต้องพระราชประสงค์หรือต้องการใช้ในราชการเสียก่อน ไม่ยอมให้นายเรือขายแก่ผู้อื่น และรังเกียจเรื่องวิธีการค้าลางอย่างเป็นของหลวงห้ามไม่ให้ผู้อื่นขายสินค้านั้น ๆ แก่ผู้ใด สินค้าลางประเภทมีข้าวเปลือก ข้าวสาร เป็นต้น ก็ห้ามขาดไม่ให้บันทุกออกจากเมืองไป (๑) แต่การค้าผูกขาดของหลวงนี้ ดอกเตอร์ครอเฟิดยอมรับว่าเป็นรายได้แผ่นดิน ซึ่งดูเหมือนจะมากกว่ารายได้อย่างอื่น และชมว่าการค้าผูกขาดของหลวง ไม่กินไปถึงสิ่งของส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นของจำเป็นแก่ราษฎร เช่น ข้าว เกลือ น้ำมัน เป็นต้น คงผูกขาดการค้าแต่สิ่งของอย่างที่ตลาดเมืองต่างประเทศต้องการ อันเป็นของฟุ่มเฟือย การผูกขาดนี้ก็ไม่สู้จะเข้มงวดนัก เมื่อได้กำหนดสินค้าชะนิดใดเป็นของผูกขาดและต้องการเป็นจำนวนเท่าไรเป็นการแน่นอนแล้ว ถ้าสินค้าชะนิดนั้นเกินกว่าที่ได้กำหนดไว้ ก็ยอมให้ซื้อขายกันได้ สินค้าสำคัญที่รัฐบาลผูกขาด คือ พริกไทย, กระวาน, รง, ฝาง, เนื้อไม้, กำยาน, งาช้าง, ดีบุก, รังนก และฟองเต่าตนุ (๒).

ในรายงานของดอกเตอร์ครอเฟิดแห่งหนึ่ง กล่าวว่า มีเรือใบสองเสาขนาดเล็กจากเมืองสุหรัดในอินเดีย เข้ามากรุงเทพ ฯ ปีละ ๒ ลำ เรือเหล่านี้บันทุกผ้าเข้มขาบ, เครื่องเทศ, ผ้าวิลาศ

---

(๑) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒ หน้า ๑๙—๒๐.

(๒) The Crawfurd Papers, p. 132.

และผ้าอื่น ๆ ชะนิดเลวเข้ามาจำหน่าย แล้วซื้อน้ำตาล, งาช้าง, เนื้อไม้, กำยาน, รง บันทุกกลับไป การปฏิบัติของเจ้าพนักงานพระคลังซึ่งเกี่ยวกับสินค้าเหล่านี้ ใช้อำนาจกำหนดราคาของที่จะซื้อขายบันทุกลงเรือไป เอาตามชอบใจ ส่วนของที่บันทุกมาขาย ก็เลือกซื้อเอาตามราคาที่กำหนดให้ แล้วเอาไปขายปลีกหากำไรเข้าตน (๑).

ในรัชชกาลที่ ๓ นี้ การแต่งสำเภาของหลวงลดน้อยลง เพราะเกิดอากรขึ้นใหม่ ๆ ซึ่งเรียกว่าภาษี ได้เงินมาใช้ในราชการแผ่นดินแน่นอนดีกว่ากำไรค้าสำเภา การจัดซื้อสินค้าลงสำเภาของหลวงเหมือนแต่ก่อนในที่สุดก็ไม่มี จึงโปรดให้พระคลังสินค้าเป็นเจ้าจำนวนภาษี ให้มีหน้าที่บังคับบัญชาภาษีอากรที่เกิดใหม่ ต่อมาในรัชชกาลที่ ๕ โปรดให้จัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ คือกระทรวงการคลังขึ้น จึงยกพระคลังสินค้ามารวมกับกรมคลังมหาสมบัติ ยกกรมคลังมหาสมบัติขึ้นเป็นเสนาบดีว่าการคลัง (๒) แยกการต่างประเทศที่เรียกว่ากรมท่ายกขึ้นเป็นอีกกระทรวงหนึ่ง กรมพระคลังสินค้าก็หมดหน้าที่กับเรื่องสินค้า กลายเป็นกรมเจ้าจำนวน มีราชการเกี่ยวข้องกับจัดการเรื่องภาษีอากร มีอากรบ่อนเบี้ยและอากรหวย ก.ข. เป็นต้น เมื่อเลิกอากรเหล่านี้แล้ว กรมเจ้าจำนวนก็กลายเป็นกรมตรวจแล้วเป็นกรมที่หลวงและกัลปนา

(๑) Burney's Papers, vol. II pt. IV p. 79.

(๒) พระบรมราชาธิบายเรื่องแก้ไขการปกครองแผ่นดินหน้า ๕๓.

และในที่สุดยุบลงเป็นกองที่หลวง ขึ้นกับกรมคลังมาจนบัดนี้.

๓–การค้าด้วยสำเภา

การค้าทางทะเล แต่โบราณมา ว่าในส่วนประเทศทางตะวันออก ย่อมใช้เรือสำเภาเป็นยานพาหนะ พวกจีนเคยแล่นเรือสำเภามาติดต่อกับประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน อินเดียและประเทศอื่น ๆ เป็นเวลาช้านาน นับตั้งแต่ ๑,๕๐๐ ปีขึ้นไป ในสมัยเมื่อแหลมอินโดจีนส่วนมาก ยังเป็นประเทศซึ่งจีนเรียกว่าฟูนัน ครั้นต่อมาแหลมอินโดจีนก็มีความเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ของประวัติศาสตร์ จนเกิดเป็นประเทศไทยขึ้น การติดต่อกับประเทศจีนก็ยังมีอยู่ และปรากฏว่าประเทศไทยได้แต่งสำเภาไปเจริญทางพระราชไมตรีกับจีนแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา(๑) จนถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชชกาลที่ ๔

ก็แลการที่ไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศจีน ก็เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าทำการซื้อหาค้าขายกันได้สะดวกเท่านั้น เป็นอย่างเดียวกับที่ไทยทำทางพระราชไมตรีกับชาวยุโรปในรุ่นหลัง แต่ในสมัยเมื่อห้าหกร้อยปีที่ล่วงมานี้ ประเทศจีนกำลังมีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ แผ่อาณาเขตต์ออกไปกว้างขวาง พระเจ้าแผ่นดินจีนจึงมัวเมาอยู่ด้วยอำนาจวาศนา ซึ่งตามธรรมดาก็น่า

---

(๑) ดูประชุมพงศาวดารภาคที่๕

ก้องนั้น ไม่ใช่ว่าไทยยอมไปขึ้นเป็นเมืองออกของจีน หรืออย่างที่จีนเหมาเอาว่าเมืองไทยเคยเป็นเมืองขึ้นของจีน หากเป็นเพราะการแต่งพระราชสาส์นไปเมืองจีน ล่ามจีนแปลเป็นภาษาจีนว่าจิ้มก้อง แล้ว "แต่งยักย้ายเสียใหม่ตามชอบใจของตัว ไม่ให้ไทยทราบด้วย ครั้นแต่งเป็นหนังสือจีนก็กลับความเสียอย่างอื่น เขียนใจความว่าพระเจ้าแผ่นดินไทยลุกขึ้นยืนกุ้ยไปถึงพระเจ้าแผ่นดินปะกิ่ง ขออ่อนน้อมยอมตัวถวายเป็นข้าขอบขัณฑ์เสมาอาณาจักรของพระเจ้ากรุงปะกิ่ง และขอถวายเมืองเป็นเมืองก้องสามปีครั้งหนึ่ง ขอพึ่งพระบารมีพระเจ้ากรุงปะกิ่งซึ่งเป็นเอกอุดมยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินทั้งปวงทั่วโลก จะขอให้พระเจ้ากรุงปะกิ่งทรงพระมหากรุณา อนุญาตให้สำเภาของพระเจ้าแผ่นดินไทย ได้ไปมาค้าขายที่เมืองจีน เหมือนได้โปรดให้ซื้อสิ่งของบนสวรรค์ มาใช้ในเมืองไทยไกลทะเลกันดารนั้นเถิด"(๓) เรื่องเป็นเช่นนี้ ไทยหลงเข้าใจผิดกันมาจนถึงรัชชกาลที่ ๔ จึงได้ทราบความข้อนี้ขึ้น ดังมีความพิสดารแจ้งอยู่ในพระบรมราชาธิบายรัชชกาลที่ ๔ เรื่องก้องนั้นแล้ว แต่จีนยังหลงเข้าใจผิดอยู่ตลอดมาจนถึงสมัยต้นรัชชกาลที่ ๕ จีนก็มาทวงก้อง เพราะไทยหายเข้าใจผิดเลิกมาเสียนานแล้ว ในครั้งนั้นได้มีการปรึกษาในเคาน์ซิลออฟสเตดส์ (ประชุมรัฐมนตรี) ซึ่งเรียกเป็นสามัญว่าเคาซิล

(๓) หนังสือชุมนุมพระบรมราชาธิบายในรัชชกาลที่ ๔ หน้า ๕๙ เป็นต้นไป

เป็นการใหญ่ ผลที่สุดก็เป็นอันเลิกล้มเด็ดขาดแต่นั้นมา

การค้าสำเภาของประเทศไทยที่เป็นการหลวง ได้มีมาแล้วช้านาน เพราะปรากฏว่าเมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๘ ก็ยังมีรายชื่อตำแหน่งพนักงานประจำเรือสำเภา ในทำเนียบศักดินาข้าราชการครั้งแผ่นดินสมเด็จพระไตรโลกนาถอยู่ ในหนังสือฝรั่งที่แต่งไว้ในสมัยต่อมา ก็พูดถึงเรือสำเภาหลวงอยู่บ่อยๆ เช่นในที่แห่งหนึ่ง(๑) กล่าวว่า เรือสำเภาของพระเจ้าแผ่นดิน ๒ ลำ มีจีนและแขกเป็นลูกเรือ บันทุกหนังกวาง หนังโค, ฝาง, น้ำรัก, น้ำตาลทรายแดงและงาช้างออกไปเมืองญี่ปุ่น ดังนี้ นอกจากมีเรือสำเภาของหลวงไปค้ายังท่าเมืองประเทศต่าง ๆ ในรัชชกาลที่ ๓ ปรากฏว่าเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ แต่งสำเภาไปค้าขายต่างประเทศด้วย(๒) จึงน่าจะต้องเข้าใจว่า ประเพณีนี้คงมีมาแล้วแต่ก่อน

เรื่องแต่งสำเภาไปค้า นายร้อยเอกเบอรนีที่เป็นทูตเข้ามาในรัชชกาลที่ ๓ เขียนไว้ว่า การค้าของไทยกับประเทศจีนทางท่ากรุงเทพ ฯ มีมาแล้วแต่ดึกดำบรรพ์ และเป็นการค้าส่วนใหญ่ที่สุดของประเทศ มีเรือสำเภาระวางบันทุกเกือบ ๓๐,๐๐๐ ตันออกจากท่ากรุงเทพ ฯ ไปเมืองจีน ในระยะปีหนึ่ง ๆ มีเรือสำเภามาจากเกาะไหหลำตั้งแต่ ๒๐ ถึง ๔๕ ลำ จากเมืองท่าอื่น ๆ ใน

(๑) Records of the relations between Siam and Foreign Countrie p.39.

(๒) ตำนานภาษีอากรคำนำหน้า ๒๑

เมืองจีน ๓๖ ถึง ๕๐ ลำ มีกำไรในการค้าตั้ง ๓๐๐ เปอร์เซนต์ พ่อค้าชาวจีนในกรุงเทพ ฯ ยังได้ทำการค้ากับท่าเมืองต่าง ๆ ของมะลายู มีเรือสำเภาจากกรุงเทพ ฯ ไปเมืองสิงคโปร์ และเมืองเกาะหมากปีหนึ่ง ๓๐ ถึง ๔๐ ลำ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ หมอครอเฟิดรายงานว่ามีเรือสำเภาบันทุกสินค้าไทยไปยังท่าเมืองสิงคโปร์ถึง ๓๐ ลำ มีระวางบันทุกสินค้าสี่ถึงห้าพันตัน ขากลับบันทุกเอาสินค้าอังกฤษและอินเดียเป็นราคาเกือบ ๒๕๐,๐๐๐ เหรียญ การค้ากับประเทศจีนอยู่ในบังคับบัญชาของพระคลัง มีเจ้าพนักงานจัดการชื่อพระยาโชดึก

การค้ากับเมืองญวน ใช้เรือสำเภาขนาดเล็ก ๒๐ ถึง ๕๐ ลำ บันทุกเหล็กเปลือกไม้สำหรับย้อม (ฝางและแกแลเป็นต้น) หนังสัตว์ข้าว ฯ ล ฯ ไปขาย ขากลับบันทุกเอาเสื่อสำหรับทำใบเรือสำเภา แพร, เครื่องปั้นดินเผาและหมากเข้ามา (๓)

ในหนังสือเรื่องสยามของเซอร์ยอนเบาริง (Bowring's Siam vol. I p. 246) ได้นำเรื่องการค้าสำเภาซึ่งหมอกัตสลัฟแต่งมากล่าวไว้ว่า ในเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคมและต้นเดือนเมษายน มีเรือสำเภาเข้ามาจากเกาะไหหลำ กวางตุ้ง โซกา เอ้หมึง นิงโผ และท่าเมืองอื่น ๆ สินค้าที่บันทุกสำเภาเข้ามา ส่วนมากเป็นของต่าง ๆ สำหรับพวกจีน และเนื้อเงินเป็นจำนวนมาก เวลากลับออกไปในระหว่างปลายเดือนพฤษภาคมถึงกรกฎาคม ถ้าไปถึง

---

(๓) Burney's Papers, vol.II, pt. IV p 79.

ทะเลเหลืองก็บันทุกเอาน้ำตาล ฝาง และหมาก ออกไปเป็นส่วนมาก เรือสำเภาเหล่านี้ มีจำนวนประมาณ ๘๐ ลำ เรียกว่า เรือแป๊ะเท่าจุ๋น (เรือหัวขาว) ตามปกติต่อในประเทศไทย มีขนาดระหว่างเรือราว ๒๖๐ ถึง ๓๐๐ ตัน พนักงานประจำเรือเป็นจีนชาวแต้จิ๋ว เรือสำเภาเหล่านี้ ส่วนมากเป็นของพ่อค้าจีนในกรุงเทพ ฯ และข้าราชการไทยชั้นผู้ใหญ่

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ราวรัชชกาลที่ ๓ การค้าสำเภาของหลวงและของเจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ลดน้อยลงทุกที เพราะเปลี่ยนมาใช้เรือกำปั่นใบอย่างฝรั่งขึ้น "พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยากรณ์ว่า เรือสำเภาคงจะสูญไป อาศัยเหตุนี้ เมื่อทรงพระราชดำริหาแบบอย่างพระเจดีย์ที่จะสร้างที่วัดคอกกระบือ ทรงระลึกขึ้นถึงธรรมทั้งหลาย ซึ่งพระเวสสันดรโพธิสัตว์อุประมาเหมือนสำเภายานนาวาในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร จึงโปรดให้สร้างพระเจดีย์มีฐานเป็นสำเภา เท่าขนาดเรือสำเภาจริงขึ้นไว้ที่วัดคอกกระบือ มีพระราชดำรัสว่า 'คนภายหน้าอยากจะเห็นสำเภาเป็นอย่างไรจะได้มาดู' ดังนี้ เมื่อสร้างสำเภาเจดีย์แล้ว จึงโปรดให้ขนานนามพระอารามเปลี่ยนใหม่ เรียกว่า วัดยานนาวา ซึ่งเรียกกันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้" (๑)

ตามที่ทรงพยากรณ์ไว้ว่า เรือสำเภาคงจะสูญไป ก็เป็นการสมจริง เพราะต่อมาในรัชชกาลที่ ๔ ได้ความตามที่เซอร์ยอนเบา

(๑) อธิบายเรือสำเภาวัดยานนาวาหน้า ฐ

ริงกล่าวไว้ (๑) ว่าในระหว่าง ๒๐ ปีล่วงมานี้ จำนวนเรือสำเภาที่ใช้ในการค้าลดจำนวนลงไปโดยลำดับ เพราะต่อเรือตามแบบอย่างของชาวยุโรปมาใช้แทนกันขึ้นบ้าง ดังเรือของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์ ที่บันทุกของส่วยไปจำหน่ายเป็นสินค้ายังท่าเมืองในเกาะชวาและมลายู เมืองกวางตุ้ง เอ้หมึง เซียงไฮ้และลางทีไปถึงอ่าวปีจีลี่ใน ทะเลเหลืองก็ใช้กำปั่นใบมีอยู่หลายลำ (๒) รวมทั้งเรือค้าของข้าราชการผู้ใหญ่ด้วย ส่วนการค้าสำเภาและการค้าชายฝั่ง พวกจีนยังคงจัดทำอยู่ (๓) เซอร์ยอนเบาริงได้ทำนายไว้เหมือนกัน ว่าต่อไปอีกไม่ช้าเพียง ๒ - ๓ ปี เรือกำปั่นใบจะเข้ามาแทนเรือสำเภาในการค้าทางทะเลโดยเด็ดขาด ความก็สมจริง เรือสำเภาที่เหลืออยู่เป็นลำสุดท้าย คือเรือสำเภาชื่อบ้วนเฮง เป็นของพระยาพิศาลผลพาณิช (จีนสือพิศาลบุตร) และไปอับปางแตกลงกลางทะเลเมื่อราวปีมะโรงสำฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๓๐ (พ.ศ. ๒๔๑๗)

ถึงแม้การค้าทางทะเลจะได้เปลี่ยนเป็นเรือกำปั่นใบก็จริงแต่เรือที่จะเข้าไปในเมืองท่าของประเทศจีน ต้องเป็นเรือสำเภาจึงจะเข้าไปได้สะดวก เพื่อแก้ความขัดข้องในข้อนี้ พวกเจ้าสัวซึ่งเป็นเจ้าของเรือกำปั่นใบที่ค้าขายกับประเทศจีน เมื่อเรือจะถึง

---

(๑) Bowring's Siam, vol. I p. 252

(๒) do p. 263

(๓) do p. 240

ท่าเมืองเช่นเมืองเทียนจิ๋น ก็ต้องจัดให้มีขยาบไม้ไผ่ทำเป็นแผงเขียนเป็นตาเรือปะหัวเรือทั้งสองข้างขึ้นไว้ชั่วคราวให้ดูประหนึ่งว่าเป็นเรือสำเภา เจ้าหน้าที่จีนจึงยอมให้เข้าได้

ภายหลังเห็นว่าเป็นความลำบาก จึงต่อเรือชะนิดพันธ์ทางหัวเป็นสำเภา ท้ายเรือเป็นกำปั่น เสาใบกลางเป็นเสาใบสำเภา แต่ก็ลำบากอีก จึงเปลี่ยนเสากลางเป็นเสาใบกำปั่น เรือกำปั่นพันธ์ทางนี้เรียกว่ากำปั่นบ๊วย

ท่านคงนึกแปลกใจอยู่บ้าง ว่าเวลานี้ก็ยังมีเรือสำเภาอยู่จะว่าสูญไปอย่างไร แต่ที่จริงสำเภาที่เห็นอยู่ในทุกวันนี้เป็นเรือสำเภาแบบไหหลำ หาใช่เรือสำเภาที่กล่าวถึงนี้ไม่ แบบเรือสำเภาที่แท้จริง ก็คือที่มีอยู่ที่วัดยานนาวา แต่ภายหลังสำเภานี้ชำรุดตอนหัวเรือหักพังลง ได้บูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ รูปหัวเรือเห็นจะผิดไปจากเดิม เพราะได้ทราบจากผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า เรือสำเภาของพวกเจ้าสัวที่ไปค้าขายยังเมืองจีนแต่ก่อน หัวของเรือสำเภาของเดิมมีรูปเหมือนมีดโกนพระของเก่า (มีตัวอย่างอยู่ในสถานพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ) หาใช่เป็นรูปมีดดาบอย่างที่ซ่อมใหม่นี้ไม่ และโดยเหตุที่รูปเรือสำเภาซึ่งมีอยู่ ใช้พระเจดีย์แทนเสาใบ และมีสิ่งอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ซึ่งจะทำไว้ให้เป็นแบบอย่างไม่ได้ จึงขอนำลักษณะของสำเภาตามที่ผู้เขียนได้ทราบมาพอเป็นเค้ามาเล่าไว้ดังต่อไปนี้

เรือสำเภาชะนิดนี้ ตอนหัวเรือตรงที่แหวะออกเรียกว่าปากปลา มีลูกกรงเป็นลายประแจจีนสำหรับปิดปากปลา สองข้างปักธงกะขาบข้างละอัน ถัดหัวเรือเข้ามาทั้งสองข้างเขียนเป็นตาเรือสีขาวดำ ตอนหน้าเรือปิดกระดาษตุ๊ยหลีนมีตัวหนังสือจีน (อย่างที่ใช้ปิดไว้สองข้างประตูเรือน) ข้างหนึ่งเขียนว่า "เล่งเท้าแซกิมกั๊ก" แปลว่าหัวมังกรงอกเขาทอง อีกข้างหนึ่งเขียนว่า "โหว่เค้าฮวดงึ้นเง้" แปลว่าปากเสืองอกเขี้ยวเงิน ตอนหัวเรือด้านตัดถัดปากปลาลงไปทาสีพื้นแดง ตรงกลางมีตะปิ้งทำด้วยกระดานรูปคล้ายปากสิงโตสำหรับพาดปากปลา ใจกลางเขียนเป็นวงกลมทาสีขาว ข้างเรือทั้งสองข้างทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมทาสีอิฐ มีช่องสี่เหลี่ยมเล็กทาสีขาวอยู่กลางช่องใหญ่แล่นเป็นช่องๆตลอดไปตั้งแต่หัวถึงท้ายเรือ เว้นตอนกลางเรือแต่ค่อนไปทางท้ายหน่อยไว้ช่องหนึ่ง แหวะเป็นช่องทะลุสำหรับขึ้นลง กราบอยู่ปริ่มน้ำเพียงราโทเรือเรียกว่า ปอมึ้ง มีทั้งสองข้างเรือ และปิดกระดาษตุ๊ยหลีนช่องละคู่ ข้างหนึ่งว่า "ซุ่นฮวงซุ่นจุ๊ยซุ่นนั่งอี่" แปลว่าตามลมตามน้ำตามใจคน อีกข้างหนึ่งว่า "ติดใช้ติดหลีติดบ้วนกิม" แปลว่าได้ทรัพย์ได้กำไรได้ทองหมื่น ตอนท้ายเรือยกเป็นดาดฟ้าสูง กั้นข้างเป็นลายสี่เหลี่ยมอย่างข้างเรือ เหนือขึ้นไปมีลูกกรงเป็นซี่ๆ ท้ายเรือที่เดียว ปักเนี่ยสั่ว (ร่มรูปเหมือนกระชิง) คันหนึ่งอยู่ตรงกลาง สองข้างปักธงปลายแหลมข้างละคู่ ท้ายเรือด้านตัดทาสีแดง มีวงกลมสีขาว ใต้วงกลมเป็นตัว

หนังสือจีนบอกชื่อเรือ ถัดลงมาตอนเหนือน้ำเขียนเป็นรูปนกอินทรีแล้วจึงถึงหางเสือทำด้วยไม้เขลง ทิ่มลงไปดื้อ ๆ เอาเชือกหลายเส้นโยงรั้งไว้ไม่ให้จมน้ำดำลงไป แล้วมีเชือกอีกสองเส้นรั้งตอนล่างของหางเสือไม่ให้กระดกขึ้น เชือกสองเส้นนี้ลอดท้องเรือไปขึ้นทางหัวเรือ มีลูกประคำทำด้วยไม้สักเรียกว่าเลกโต๊ร้อยเชือกตลอดไป เพื่อกันเพรียงกัดเชือกขาด

เสาใบมีตอนหัวเสาหนึ่ง และตอนกลางอีกเสาหนึ่ง เสาใบทำด้วยไม้สัก มีปลอกเหล็กคาดเป็นเปลาะ ๆ แล้วมีไม้ประกับตามยาวราว ๘ อัน เพื่อกันไม่ให้ใบเมื่อขันน้อขึ้นติดปลอกเหล็ก ตัวใบใช้เสื่อกระจูดเพลาะกันหลายผืน แล้วมีไม้ไผ่เมืองจีนสามลำทาบตามใบเรียงกันขึ้นไป จนใช้เดินต่ายได้

พนักงานประจำเรือคือจุ้นจู๊ มีหน้าที่เป็นนายเรือ แต่ผิดกับนายเรือที่เรียกว่ากัปตัน เพราะจุ้นจู๊มีอำนาจสิทธิ์ขาดในสินค้าทั้งหมด จะซื้อขายอย่างไรก็ทำได้แล้วแต่จะเห็นสมควร แต่ไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการทั่วไปในเรือ ซึ่งตกเป็นหน้าที่ของฮอจ่างหรือต้นหน ส่วนการควบคุมบัญชีสินค้าเป็นหน้าที่ของล้าต้า คนถือท้ายเรียกว่าไต้กง นอกนี้ยังมีพนักงานช่างไม้, คนครัว และอื่น ๆ อีกหลายคน พวกคนเรือชั้นเลวแบ่งออกเป็นสองพวก พวกหนึ่งเป็นชั้นหัวหน้าเรียกว่าเท่ามัก มีอยู่ ๒-๓ คน มีหน้าที่ดูแลสมอ, ใบเรือและอื่น ๆ อีกพวกหนึ่ง

เป็นพวกคนเรือชั้นเลว เกี่ยวกับถอนสมอชักใบลดใบและงานกุลีต่าง ๆ

พนักงานในเรือทุกคน ยกเว้นพวกคนเรือชั้นเลว มีห้องบาหลีสำหรับตนเอง เป็นห้องขนาดเล็กแคบอุดอู้ยืนไม่พ้นศีร์ษะ ถ้าใครจะโดยสารไปกับเรือสำเภา ประสงค์จะได้อยู่บาหลีสำหรับหลับนอนก็ต้องเช่าจากเจ้าของเป็นการส่วนตัว จะให้หรือไม่ให้ จะถูกหรือแพง ก็แล้วแต่เจ้าของบาหลีจะตกลง พนักงานในเรือเหล่านี้ มีสิทธิบรรทุกสินค้าไปขาย หรือซื้อสินค้ามาจำหน่ายเป็นส่วนตัวได้มากน้อยตามส่วนที่กำหนดให้

การเดินเรือสำเภาไม่มีแผนที่เดินเรือ ใช้แต่เข็มทิศเป็นเครื่องช่วย นอกนั้นใช้สังเกตดูฝั่งดูแหลมเป็นเครื่องหมาย เพราะฉะนั้นเรือสำเภาจึงไม่กล้าออกทะเลลึก เพราะหาที่สังเกตไม่ได้ ต้องพยายามแล่นให้ใกล้ฝั่งเสมอ น่าสำเภาเข้าในระหว่างเดือน ๓ เดือน ๔ คือแล่นเรือมาในระหว่างมีลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดลงใต้ และออกไปในราวเดือน ๗ เดือน ๘ ให้ทันลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งพัดขึ้นเหนือ

เรือสำเภาเข้า มักจะมาถึงคราวละ ๓-๔ ลำ จอดอยู่แถวปากคลองโอ่อ่างแต่ลำไปทางทิศตะวันตก จอดเรียงกันเป็นสองแถวหันหัวไปทางปากน้ำ ถ้าเรือลำใดมาที่หลัง เรือลำที่จอดอยู่ก่อนจะมีคนไปยืนอยู่หัวเรือตีม้าล่อรับ ๓ ลา เรือที่กำลังเข้ามาก็ตีรับเช่นเดียวกัน ถึงคราวเปิดระวางเรือ ต้องมีเจ้าพนักงาน

ไป “เหยียบหัวตะเภา” เพื่อเจ้าพนักงานจะได้เลือกซื้อสินค้าที่ต้องการเสียก่อน และตามธรรมดาเรือก็มีของขวัญให้แก่ผู้ “เหยียบหัวตะเภา” ด้วย ได้ทราบว่าเจ้าพนักงาน “เหยียบหัวตะเภา” ตกเป็นหน้าที่ขุนท่องวารีหรือภักดีจำไม่ถนัด ข้าราชการกรมท่าซ้าย (เซอร์ยอนเบาริงว่าเรือสำเภาที่เข้ามามีของสำหรับถวายพระเจ้าแผ่นดินและของให้สำหรับเสนาบดีด้วย-หน้า ๒๔๐) เสร็จแล้วจึงจะจัดการขายสินค้าได้ พวกลูกเรือมีสิ่งของเบ็ดเตล็ดอะไรต่าง ๆ ที่ซื้อเป็นสินค้าส่วนตัว ก็เอาออกมาวางขายบนเรือ มีคนไปเลือกซื้อหากันอย่างสนุกสนาน คล้ายตลาดยี่สานเป็นเวลานานตั้งสองเดือน

ระหว่างที่เรือสำเภายังจอดอยู่จนกว่าจะถึงฤดูเรือออก ก็ต้องเข้าอู่เพื่อซ่อมแซมสิ่งที่เกิดรั่วเสียหาย อู่สำเภานี้ มีตลอดไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่ปากคลองผดุงกรุงเกษมตลอดลงไปถึงบางคอแหลม เพราะแม่น้ำตอนนี้เป็นท้องคุ้ง สะดวกแก่การทำอู่ ตำบลที่เรียกว่าบ้านอู่เดี๋ยวนี้ ก็คืออู่เรือสำเภานั่นเอง อู่นั้นใช้ขุดเป็นทางเข้าไปอย่างง่าย ๆ เมื่อเอาเรือเข้าอู่แล้ว ก็ปักซุงตอนปากอู่เอาดินถมอีกทีจนแน่น แล้วช่วยกันวิดน้ำออก ซึ่งต้องใช้คนมาก อนึ่งเรือที่เข้าอู่นั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นเรือสำเภาเท่านั้น ย่อมใช้สำหรับเรือเง่และเรืออื่น ๆ ด้วย

๔ – ภาษีภายใน

ในตอนนี้ จะพูดเรื่องภาษีภายในแซกไว้ก่อน เพราะภาษีภายในเคยอยู่ในบังคับบัญชาของกรมศุลกากร ในตอนหลังก่อนได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยุบเลิกภาษีชะนิดนี้เสีย เมื่อมีพระราชบัญญัติแก้ไขพิกัดภาษีภายในพุทธศักราช ๒๔๗๐

มูลเหตุที่เกิดภาษีภายใน เนื่องมาแต่เรื่องจัดตั้งภาษีผูกขาดขึ้นเมื่อในรัชชกาลที่ ๓ "ภาษีจะเป็นภาษีอะไรก็ไม่ทราบ เห็นจะไม่ใช่หมายความว่าเงินที่เก็บเอา คงจะแปลว่าใหญ่ว่ามาก มีอย่างในกฎมณเฑียรบาลว่า 'ทรงพระกรุณาเอาช้างใส่งาด้วยพระที่นั่งไชร้ ช้างนั้นมีภาษี ช้างพระที่นั่งต่ำตา ให้ทูลขอถวายชีวิต' อีกบทหนึ่งว่า 'อนึ่งพระที่นั่งเสด็จเข้าต่อเถื่อนและเถื่อนมีภาษี พระที่นั่งต่ำตาอย่าควาน ๆ อย่าให้ขอ อนึ่งจะทรงบาศและเถื่อนมีภาษีก็ดี ตรัสเรียกบาศอย่ายื่น' ที่มาเข้าใจว่าเป็นเงินเก็บเอานั้น น่าจะหลงเลือนความหมายมาจากคำประมูลภาษีอากร ประมูลก็คือประมวล เป็นความหมายว่ารวบรวมอากรส่วนใหญ่หรือส่วนมาก"(๑) ตามข้อสันนิษฐานนี้เข้ากันสนิทกับพระบรมราชาธิบายเรื่องแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

---

(๑) ในปทานุกรมภาษาอังกฤษฉะบับของ Wilkinson มีคำ basi แปลว่า จำนวนชดเชยเผื่อเหลือเผื่อขาดเกินจากจำนวนที่กำหนดไว้

แห่งหนึ่ง (หน้า ๓๘) ว่า "การแต่งสำเภาไปค้าซึ่งเป็นเสี่ยงทายเคราะห์ร้ายอยู่หน่อย ๆ ลดถอยไปด้วยเกิดอากรขึ้นใหม่ ๆ ได้เงินมาใช้ในราชการแผ่นดินแน่นอนดีกว่ากำไรค้าสำเภา อากรเหล่านั้นให้เรียกว่าภาษี เพราะเป็นอากรที่เกินที่เรียกมาแต่ก่อน เป็นของเกิดขึ้นใหม่เหมือนหนึ่งเป็นกำไร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ เจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะให้เห็นว่า เงินเก่าเท่าใด เกิดขึ้นในรัชชกาลของท่านเท่าใด จึงโปรดให้คลังสินค้าเป็นเจ้าจำนวนเสียต่างหาก แลกกันกับการจัดซื้อสินค้าลงสำเภา ตามที่เคยเป็นพนักงานมาแต่ก่อน การที่จะบังคับบัญชาอากรเก่าใหม่เหล่านี้ จึงได้แยกเป็นสองแผนก อากรเก่าอยู่ในพระคลังมหาสมบัติ อากรใหม่ซึ่งเรียกว่าภาษี อยู่ในกรมพระคลังสินค้า"

ภาษีซึ่งเป็นอากรเกิดใหม่นี้ ในรัชชกาลที่ ๓ ปรากฏว่ามีอยู่ ๓๘ อย่าง[๑] ต่อมาได้มีแก้ไขเพิ่มและลดจำนวนชะนิดภาษีมาเป็นลำดับ ในบรรดาภาษีเหล่านี้ มีรายชื่อที่เกี่ยวกับสินค้าขาออก คือภาษีเบ็ดเสร็จ (เก็บจากของลงสำเภา) สินค้าขาออกเหล่านี้เดิมเก็บเป็นภาษีขาออก ครั้นเมื่อมีการเก็บภาษีผูกขาดขึ้น เป็นการเก็บซ้ำ จึงโปรดให้ยกเลิกเก็บเป็นภาษีขาออกเสีย เปลี่ยนเป็นเก็บภาษีผูกขาดแต่อย่างเดียว ส่วนภาษีขาเข้าไม่ปรากฏ ทั้งนี้คงเนื่องจากข้อสัญญาที่รัฐบาลไทยได้ตกลงไว้

(๑) ตำนานภาษีอากร คำนำหน้า ๒

กับนายร้อยเอกเบอรนี ซึ่งให้เก็บแต่ภาษีปากเรืออย่างเดียวเป็นการเหมา ภาษีขาเข้าจึงไม่มี ในรัชชกาลที่ ๔ และต่อมา คงจะได้เป็นภาษีผูกขาดประเภทหนึ่ง โดยเก็บเป็นพิกัดอัตราตามราคาร้อยชัก ๓ แต่จะยกเอาไว้พูดในตอนที่ว่าด้วยการศุลกากร

การบังคับบัญชาภาษีเหล่านี้ก่อนรัชชกาลที่ ๕ จะแบ่งแยกขึ้นกรมอะไรบ้างไม่ปรากฏ คงทราบแต่ว่าก่อนจัดการพระคลังตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้น แยกย้ายไปขึ้นอยู่กับกรมต่าง ๆ ปรากฏในบัญชีซึ่งทำในรัชชกาลนั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ ว่าขึ้นอยู่กับกรมต่าง ๆ คือ กรมพระคลังมหาสมบัติ, กรมพระคลังสินค้า, กรมพระกลาโหม, กรมมหาดไทย, กรมพระคลังซ้าย, (มีหน้าที่จัดซื้อเครื่องเหล็กต่าง ๆ) กรมพระคลังขวา (มีหน้าที่ซื้อสิ่งของต่าง ๆ มีน้ำยาทาสีเป็นต้น) กรมท่ากลาง กรมพระคลังราชการ กรมท่าซ้าย และกรมนา[๑] ส่วนเงินภาษีอากรที่เจ้าภาษีรับประมูลไป เมื่อขึ้นอยู่กับกรมใด เจ้าภาษีเป็นผู้นำส่งต่อกรมนั้น แล้วกรมนั้นนำส่งพระคลังมหาสมบัติ แต่มีแบ่งเงินลางส่วนพระราชทานแก่เจ้านายข้าราชการหรือสถานที่ราชการที่ระบุไว้เสียก่อน ยกตัวอย่าง

ภาษีน้ำตาลทราย หลวงพิทักษทศกรรับทำ รวมเงิน	๖๖๐ ชั่ง
ขึ้น พระคลังสินค้า	๖[illegible]๘ „
„ กรมพระราชวังบวร ฯ	[illegible]๕ „

(๑) ตำนานภาษีอากร คำนำหน้า ๒๖ ถึง ๒๙

„ กรมพระศรีสุลาไลย [illegible] ชั่ง

„ กรมหมื่นสุรินทร ๓ „

„ กรมหลวงรักษรณเรศ ๒ „

„ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ๑๗ „

„ เจ้าคุณวัง ๒ „(๓)

หรืออีกตัวอย่างหนึ่งในรัชกาลที่ ๕ ภาษีขาเข้าร้อยชักสาม ขึ้นกรมพระกลาโหม แบ่ง

ขึ้น พระคลังมหาสมบัติ ๕๔๕ ชั่ง

„ เจ้าสิ้นพระชนม์ [illegible] „

„ เจ้าตั้งกรมแล้ว, เจ้ายังไม่ได้ตั้งกรม ๖ „

„ เจ้าพนักงานกรมท่า ๕ „

ลักษณะแบ่งเฉลี่ยเงินภาษีอากรในทำนองนี้(๒) มีอยู่ตลอดไปทุกประเภทภาษีอากร ถ้าจะสันนิษฐานก็จะต้องเข้าใจว่างบประมาณรายได้รายจ่ายของแผ่นดิน ก่อนตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ เป็นการรับและจ่ายอยู่ในตัวกระจัดกระจายไปทุกกรม เงินที่นำส่งเข้าท้องพระคลังมหาสมบัติก็คือจำนวนเงินที่หักเสร็จแล้ว ได้พบรายงานของพระยาพิพิธโภไคย ปีวอกจัตวาศกจุลศักราช ๑๒๒๔

---

(๓) ตำนานภาษีอากร คำนำหน้า ๑๗

(๒) ดูประกาศเรื่องจะพระราชทานเบี้ยหวัดพระโอรสพระธิดาในกรมพระราชวังบวร ในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาค ๗ หน้า ๖๕

ประกอบ

กราบบังคมทูลแสดงรายการประเภทภาษีอากร ขึ้นกับกรมไร และได้เงินเท่าไร แบ่งไปขึ้นกรมพระราชวังบวร ฯ พระพุทธบุษยรัตน์, พระศรีรัตนปฏิมากร พระคลังมหาสมบัติและ ฯลฯ เป็นเงินเท่าไร ดั่งนี้แสดงว่าได้มีประมวลเงินรายได้รายจ่ายของแผ่นดิน เป็นอย่างคล้ายกับรายงานประจำปีของกระทรวงการคลัง

ในบรรดาสินค้าที่กำหนดเก็บเป็นภาษีผูกขาด ถ้าเป็นสินค้าขาเข้าขาออก เจ้าภาษีส่งคนไปประจำจัดเก็บในเรือที่บรรทุกสินค้าเข้ามาและออกไปแล้วแต่ลักษณะของสินค้า ถ้าเป็นสินค้าภายในประเทศ ส่วนมากไปตั้งโรงภาษีเก็บอยู่ต้นทางที่เรือหรือพาหนะอย่างอื่นจะผ่าน ผู้เป็นเจ้าภาษีเป็นคนจีนโดยมาก (ที่เป็นคนไทยรับทำภาษีอากรก็มีบ้างแต่น้อย) เพราะเรื่องที่จะเกิดมีภาษีอากรผูกขาดขึ้นก็เนื่องมาจากคนจีนเป็นผู้เสนอขอรับทำ สิ่งของลางอย่าง, เมื่อมาขอรับทำ รัฐบาลเห็นว่าเป็นทางจะได้เงินเป็นรายได้ของแผ่นดินมาแน่นอนดีกว่าวิธีอื่นในสมัยนั้น ก็อนุญาตให้ไป หรือสิ่งของลางอย่างไม่เคยเป็นเงินรายได้มาแต่ก่อน เช่นอากรรังนก เมื่อคนจีนมาขอรับทำ และหลวงก็ได้เงินขึ้นเป็นอติเรกลาภ จึงอนุญาตให้ผูกขาดไป พวกเจ้าภาษีอากรเหล่านี้ เมื่อได้เป็นเจ้าภาษีนายอากรแล้ว โดยมากได้รับแต่งตั้งเป็นข้าราชการ มีราชทินนามเป็นหมื่นเป็นขุนหรือเป็นอื่นสูงขึ้นไปกว่านั้น เช่นหมื่นมธุรสวาณิชว่าภาษีน้ำตาลกรวด

ขุนศรีสมบัติว่าภาษีเบ็ดเสร็จ หลวงพิทักษทศกรว่าภาษีน้ำตาลทราย ชื่อบรรดาศักดิ์เหล่านี้ ลางทีก็มีคำว่าจีนนำหน้า เช่น จีนพระศรีรัตนโภคา จีนพระศักดาวาณิช จีนหลวงเจริญสมบัติ ในหัวเมืองลางเมืองเจ้าเมืองเป็นผู้รับทำ เช่นเมืองสงขลาอากรรังนก กุ้งแห้ง พระยาสงขลารับทำ เมืองนครศรีธรรมราช พระยานครรับทำ ลางเมืองเก็บเป็นของหลวง เช่นฝ้ายเม็ด ฝ้ายบด เมืองปราณบุรี กรรมการเป็นผู้เก็บ (โดยได้รับค่าส่วนลด) เหล่านี้เป็นตัวอย่าง[๑]

การรับทำภาษีอากร เจ้าภาษีนายอากรอาจแบ่งให้ผู้อื่นผูกขาดตัดตอนเป็นลูกช่วงของเจ้าภาษีนายอากรเป็นตำบล ๆ ไปในเขตต์แขวงที่ได้รับผูกมาจากหลวงก็ได้[๒] เหตุนี้ในสมัยก่อนจึงมีโรงภาษีภายในตั้งอยู่แทบทุกตำบล ในนิราศพระปฐมซึ่งหลวงจักรปาณี (มหาฤกษ) เป็นผู้แต่งกล่าวถึงเรื่องโรงภาษีชะนิดนี้ไว้แห่งหนึ่ง ว่า "......................ถึงโรงเจ้าภาษีฆ้องตีดัง ตั้วโผ้นั่งแจ่มแจ้งด้วยแสงเทียน ไว้หางเปียเมียสาวขาวสล้าง เป็นจีนต่างเมืองมาแต่พาเหียร ที่ความรู้สิ่งไรไม่ได้เรียน ยังพากเพียรมาได้ถึงใหญ่โต เห็นดีแต่วิชาขาหมูใหญ่ เราเป็นไทยนึกมาน่าโมโห มิได้ทำอากรและบ่อนโป มาอดโซสู้กรรมทำกะไร"

(๑) ดูตำนานภาษีอากร คำนำหน้า ๑๓ ถึง ๒๐

(๒) ดูพระราชบัญญัติการภาษีอากร ร.ศ. ๑๑๑ มาตรา ๒๙

โรงภาษีชะนิดนี้ เดิมจะมีป้ายบอกให้ทราบหรือไม่ ผู้เขียนไม่ทราบ ทราบแต่ว่ามีเฉลวสานด้วยไม้ไผ่เป็น ๖ มุม ปักเป็นเครื่องหมายว่าโรงภาษี ไว้ที่ข้างสะพานจะขึ้นไป เรียกกันว่าพระหัตถ์ ถ้าเป็นเวลากลางคืนตามตะเกียงไว้ เรียกกันว่าพระเนตร์ เมื่อมีเรือผ่านมา เจ้าภาษีต้องเรียกให้แวะ เรียกกันว่าพระสุรเสียง ถ้าราษฎรหรือเจ๊กจีนทำทางเซ่อซ่าไม่รู้จักอะไร ไปจับถูกพระหัตถ์เจ้าภาษีก็พาลปรับเป็นเงิน ๓ ตำลึง ถ้าจับถูกพระเนตร์แพงขึ้นไปอีก ต้องปรับ ๖ ตำลึง[๑] ในสมัยเมื่อเปลี่ยนเป็นเจ้าพนักงานจัดเก็บ ตามพระราชบัญญัติภาษีภายใน ร.ศ. ๑๑๑ เฉลวปักไม่มีแล้ว และเรื่องปรับกันเพราะจับถูกพระหัตถพระเนตร์ซึ่งคงแอบอ้างเอาอำนาจหลวงมาเรียกใช้ขู่ราษฎร เป็นไม่มีแน่

เรื่องต้องแวะโรงภาษี เพื่อให้เจ้าภาษีเรียกดูสิ่งของที่ต้องด้วยภาษี กับเรื่องต้องแวะด่าน เพื่อให้ขุนด่านตรวจดูของต้องห้ามเป็นเรื่องเดือดร้อนแก่ราษฎรคงไม่ใช่น้อย จึงได้มีประกาศในรัชชกาลที่ ๔ ฉะบับหนึ่ง โปรดให้โรงภาษีมาตั้งอยู่ใกล้กับด่าน ในนั้นกล่าวถึงลักษณะและวิธีการของด่านและโรงภาษีไว้ชัดเจนดี จึงขอนำมาลงไว้ต่อไปนี้

---

(๑) เขียนตามที่หลวงพินิจวิเทศภัณฑ์ (เชย พลอยแก้ว) เมตตาเล่าให้ฟัง

ประกาศให้ภาษีตั้งอยู่กับด่าน
ณวันพฤหัสบดี เดือนอ้ายขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีฉลูสัปตศก

เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ฯ ว่าที่สมุหพระกลาโหม รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า ราษฎรชาวกรุงเทพ ฯ แลคนหัวเมืองขึ้นลงไปมาเนือง ๆ บางพวกว่ากล่าวติเตียนชาวด่านแลเจ้าภาษีว่าขานต่าง ๆ ให้ได้ความเป็นข่าวว่าราษฎรมาถึงด่านขุนหมื่นชาวด่านเรียกเรือให้จอดตรวจดูสิ่งของต้องห้าม ครั้นไปถึงโรงภาษีเจ้าภาษีก็เรียกดูสิ่งของบรรดาที่ต้องตามพิกัดภาษี ถ้าแม้นเรือขึ้นลงพ้นด่านแลโรงภาษีไป ชาวด่านว่าราษฎรชาวเรือหนีด่าน จับเอาตัวราษฎรมาบังคับให้ทำขวัญด่าน ราษฎรไม่ทำกักเรือแลเก็บเอาแจวเอาหางเสือไว้ ราษฎรต้องเสียค่าไถ่จึงไปได้ ลางทีชาวด่านกับราษฎรเกิดวิวาทชกตีกันก็มี ฝ่ายเจ้าภาษีนั้น ถ้าเรือไม่แวะโรงภาษีก็แต่งคนไปเอาเรือราษฎรมาตรวจดูสิ่งของในลำเรือต้องตามภาษี พาลว่าราษฎรหนีภาษีปรับไหมเอาสิ่งของไว้จนสิ้น ก็บัดนี้ด่านกับโรงภาษีก็แยกย้ายกันตั้ง ราษฎรไปมาทางวันหนึ่งต้องจอดด่านจอดโรงภาษีถึงเก้าแห่งสิบแห่ง ถ้าแม้นราษฎรกับชาวด่านเจ้าภาษีมีความวิวาทไม่มีพะยานแล้วยากที่จะชำระได้ความจริง จะไม่จัดการเสียให้เรียบร้อยก็เห็นเป็นที่ลำบากแก่ราษฎรทั้งหลายมากนัก ตั้งแต่นี้สืบไป ให้บังคับเจ้าภาษีให้ยกโรงภาษีบรรดาตั้งเก็บเรียกอยู่

ณแขวงหัวเมือง ให้มารวมตั้งติดอยู่กับด่านจงทุกแห่งทุกตำบล ราษฎรจอดด่านแล้วให้เจ้าภาษีมาตรวจดูสิ่งของที่ต้องตามภาษีก็ให้เจ้าภาษีเก็บเรียกเอาแต่ราษฎรตามพิกัดท้องตรา เมื่อเจ้าภาษีมีความวิวาทราษฎรจะได้อ้างชาวด่านเป็นพะยาน ถ้าชาวด่านจับสิ่งของต้องห้ามได้ ฤๅชาวด่านจะวิวาทกับราษฎรจะได้อ้างเจ้าภาษีเป็นพะยาน ห้ามไม่ให้ภาษีแยกย้ายตั้งอยู่ต่างหาก จากด่านเหมือนแต่ก่อน เจ้าภาษีขึ้นไปตั้งโรงภาษีที่แห่งใดพ้นด่านไปหลายเส้น จนต้องราษฎรจะต้องแวะเป็นหลายแห่งไปนั้น จะร้องว่าราษฎรจะไม่จอดโรงภาษีนั้นไม่ได้ จะต้องให้เป็นพับอยู่แก่เจ้าภาษี เมื่อเจ้าภาษีกับด่านตั้งอยู่แห่งเดียวกันได้ดังนี้ เห็นว่าราษฎรจะได้ความสุขยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน พระบรมราชโองการดำรัสสั่งดังนี้ นั้นให้มหาดไทย กลาโหม กรมท่า กรมพระสัสดี หมายบอกเจ้าภาษีบรรดาที่รับทำภาษีทั้งปวงตามกรมขึ้น และมีตราบังคับไปถึงผู้สำเร็จราชการเมืองกรมการให้ตรวจดูที่แห่งที่เป็นทางร่วมเรือเดิน ควรจะยกด่านมาตั้งที่โรงภาษีหรือจะยกโรงภาษีไปตั้งอยู่ที่ด่านอย่างไร ก็ให้เร่งจัดการเสียให้เสร็จในปีฉลูสัปตศก ถ้าถึงเดือน ๕ ขึ้นค่ำหนึ่งปีขาลอัฐศกไปแล้ว ถึงชาวเรือที่จะต้องเสียภาษีไม่แวะ โรงภาษีที่ไปเที่ยวตั้งเอาตามอำเภอใจ จะให้บังคับซึ่งไม่ติดต่ออยู่กับด่านนั้นมาให้ปรับไหมทำโทษให้ก็ทำตามไม่ได้ และที่ ๆ จะตั้งโรงภาษีเหนือด่านท้ายด่าน และยกด่านไปตั้งติดกับโรงภาษีนั้นเป็นที่สวนที่บ้านของราษฎรมีเจ้าของ

ให้ชาวด่านแลเจ้าภาษีไปว่าซื้อว่าเช่าตามราคาพอสมควร ถ้าราษฎรไม่ยอมขายไม่ยอมให้เช่าจะว่ากล่าวขัดขวางไปอย่างไร ให้ผู้สำเร็จราชการเมืองกรมการกำนันหาตัวราษฎรเจ้าของที่มาว่ากล่าวผ่อนปรน ให้ชาวด่านแลเจ้าภาษีได้ตั้งเรียกภาษีจงสมควรตามรับสั่ง

หมายประกาศมาณวันพฤหัสบดี เดือนอ้ายขึ้น ๑๒ ค่ำปีฉลู สัปตศก จุลศักราช ๑๒๒๗

การผูกขาดจัดเก็บภาษีอากรเป็นยาหม้อใหญ่ เพราะเป็นเรื่องเรียกเก็บจากผลประโยชน์ของราษฎรที่ทำเป็นอาชีพแทบทุกสิ่งทุกอย่าง ของชะนิดใดที่เกิดมีขึ้นพอเป็นสินค้าซื้อขายกัน ถ้าจีนเจ้าภาษีเห็นว่าพอจะหาประโยชน์เรียกเก็บเป็นภาษีอากรได้ ก็ทำเรื่องราวเดินเหินขอผูกขาดจัดเก็บขึ้น ลางทีก็ไม่ทรงพระกรุณาโปรดให้ผูกขาด เพราะทรงทราบอยู่ว่าจะเป็นความเดือดร้อนแก่ราษฎรก็มี(๑) ส่วนที่จัดเก็บอยู่แล้ว เมื่อต้องแย่งกันประมูลส่งเงินหลวงเป็นจำนวนมาก ก็หาทางเก็บนอกเหนือพิกัดอัตราที่กำหนดไว้ และบังคับปรับไหมลงเอาแก่ราษฎร เกิดเป็นถ้อยความวิวาทชกตี และทุ่มเถียงกันเป็นคดีขึ้นโรงศาลอยู่บ่อย ๆ เช่นผูกอากรค่าน้ำ ก็ส่งคนไปเก็บตามครัวเรือน เมื่อมีเครื่องดักสัตว์จับปลา ก็เรียกเก็บภาษีเอาจากเครื่องเหล่านั้น

(๑) ดูตัวอย่างในประกาศห้ามมิให้ขอทำภาษีพลู ในพระราชบัญญัติรัชชกาลที่ ๔ เล่ม [illegible] หน้า ๑๕๗

เพียงเท่านี้ก็ทำนา เพราะเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในตราตั้ง แต่ที่เรียกเก็บเอาจากครัวเรือนซึ่งไม่มีเครื่องดักจับสัตว์น้ำนี้เต็มที่ โดยออกอุบายว่า ถึงไม่ได้จับสัตว์น้ำ แต่ก็กินน้ำด้วยหรือเปล่า ถ้าตอบว่ากิน ก็ว่าแม่น้ำลำคลองเป็นของหลวง เมื่อกินน้ำก็ต้องเสียค่าน้ำ บอกอยู่ในตัวแล้วว่าเป็น "ค่าน้ำ" ราษฎรที่ไม่รู้อะไรก็ยอมเสียให้ไป ดังนี้เป็นต้น เห็นจะเป็นด้วยเหตุนี้ จึงได้มีประกาศบอกพิกัดอากรค่าน้ำ(๑) ห้ามมิให้นายอากรค่าน้ำ เรียกเก็บอากรค่าน้ำแก่ราษฎรเหลือเกินขึ้นไปกว่าพิกัดที่ได้กำหนดไว้

อีกเรื่องหนึ่ง เจ้าภาษีรับผูกขาดจัดเก็บอากรกล้วยเก็บเป็นกอ แต่คนของเจ้าภาษีไปเรียกเก็บแก่ชาวไร่กล้วยเป็นรายต้นซึ่งยังไม่ตั้งกอ เจ้าของไร่คัดค้าน ก็อ่านข้อความที่มีอยู่ในตราตั้งโดยอ่านคำว่ากอเป็นต้นไป ครั้นมีคนอ่านหนังสือออก ดูตราตั้งเห็นมีคำว่ากอไม่ใช่ต้น ต่อว่าคัดค้านขึ้น คนของเจ้าภาษีก็ว่าอย่าเอ็ดไป จะยกค่าอากรให้เป็นค่าปิดปาก ดังนี้เป็นต้น และเห็นจะเป็นด้วยเรื่องอย่างนี้มีในภาษีอย่างอื่นด้วย ความจริงปรากฏในประกาศว่าด้วยพิกัดภาษีเรือ ตึก แพ โรงร้าน(๒) แห่งหนึ่งว่า "ครั้นภาษีเรียกสืบ ๆ มาหลายปี จึงมีผู้กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเป็นหลายครั้งว่า เจ้าภาษีรับทำภาษีแล้วขายช่วงให้ผู้อื่นเป็นตอน ๆ ไป ตามระยะแขวงใน

(๑) พระราชบัญญัติรัชกาลที่ ๔ เล่ม ๔ หน้า ๘๘๒—๘๘๙

(๒) พระราชบัญญัติรัชกาลที่ ๔ เล่ม ๓ หน้า ๕๓๓

กรุงเทพ ฯ และหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือ และผู้ที่ซื้อช่วงไปนั้น หาเรียกภาษีตามพิกัดท้องตรานั้นไม่ ไปยักย้ายเรียกให้เหลือ ๆ เกิน ๆ เอารัดเอาเปรียบแก่ราษฎร ราษฎรที่ไม่ได้รู้พิกัดในท้องตราก็ต้องยอมเสียให้ตามใจผู้เก็บ ที่รับช่วงไปจากเจ้าภาษีใหญ่ เพราะผู้รักษาเมืองกรมการนายบ้านนายอำเภอ ถึงลอกท้องตราตั้งไว้แล้ว ก็มิได้คัดพิกัดในท้องตราหมายประกาศให้ราษฎรรู้ทั่วกัน บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ทำตามพิกัดภาษีตีพิมพ์ประกาศ แจกให้ราษฎรทั้งปวง"

เรื่องคงจะเป็นอย่างนี้เอง จึงได้มีประกาศแก้ไขเพิ่มเติมและยกเลิกเรื่องการเก็บภาษีอากรซับซ้อนกันมากมายเป็นลำดับมา แต่ในที่นี้จะพูดฉะเพาะภาษีภายในที่เกี่ยวกับกรมศุลกากรเท่านั้น

การภาษีอากร ซึ่งแต่เดิมให้มีผู้ผูกขาดไปจัดเก็บ คงมีต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๓๕ ถึงตอนนี้ปรากฏในพระราชบัญญัติภาษีอากร ร.ศ. ๑๑๑ ว่ามีทั้งที่ตั้งเจ้าพนักงานเก็บเอง หรือตั้งเจ้าภาษีนายอากรรับผูกขาดไปเก็บ และในตอนนี้แบ่งเจ้าจำนวนคือผู้มีหน้าที่จัดการเรื่องภาษีอากรออกเป็นสามกรม คือ กรมสรรพภาษี กรมสรรพากร และกรมศุลกากร ว่าฉะเพาะกรมสรรพภาษี มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภาษีภายใน ภาษภายในนั้นแต่เดิมมีพิกัดอัตราให้เรียกเก็บภาษีตามที่กำหนดไปในสารตราตั้งเจ้าภาษีเป็นอย่าง ๆ ไป เรียกว่าพระราชบัญญัติพิกัดท้องตรา เพิ่ง

จะรวมข้อความในสารตราตั้งเจ้าภาษีและระเบียบการต่างๆเข้าเป็นหมวดหมู่มาตั้งขึ้นเป็นพระราชบัญญัติพิกัดภาษีภายใน ร.ศ. [illegible]๑ ขึ้น และให้เป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานกรมสรรพภาษี กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นเจ้าหน้าที่จัดการ ได้ทราบจากหลวงพินิจวิเทศภัณฑ์ (เชย พลอยแก้ว) ว่า กรมสรรพภาษีเมื่อแรกตั้ง มีที่ทำการอยู่ที่ตึกศุลกสถานชั้นสาม พระยาพิพิธโภไคย ฯ (โค สุจริตกุล) เป็นผู้กำกับการ และพระยาโชติกราชเศรษฐี (ฮวด โชติกพุกกนะ) เป็นผู้จัดการ ภายหลังโอนกรมสรรพภาษีไปขึ้นกรมเก็บ (กรมคลังเวลานี้) สมัย ม.จ. ปิยภักดี เป็นอธิบดี ที่ทำการกรมสรรพภาษีจึงย้ายไปอยู่ในกรมนั้น และย้ายมาอยู่ศุลกสถานอีก เมื่อโอนงานกรมสรรพภาษีมาอยู่กับกรมศุลกากร ดังจะได้เล่าต่อไป ในครั้งนั้นการเก็บภาษีภายในเห็นจะมีทั้งที่เจ้าพนักงานจัดเก็บ และที่มีผู้ผูกขาดเป็นเจ้าภาษีจัดเก็บ เพราะแยกสถานที่เก็บเป็นสองชื่อ คือเป็นด่านภาษีและโรงภาษี ให้มีความหมายเท่ากัน ด่านภาษีเห็นจะเป็นสถานที่ของเจ้าพนักงานและเดิมจะเป็นด่านตรวจแต่ลากเอาการเก็บภาษีไปอยู่รวมกัน ในตอนนี้เองจะเป็นขั้นสุดท้ายที่ด่านจะมากลายเป็นที่เก็บภาษี ต่อจากที่ได้มีประกาศในรัชกาลที่ ๔ ให้ด่านกับโรงภาษีมาอยู่ใกล้กัน การตั้งด่านภาษีในภายหลัง จะตั้งอยู่ทั่วไปแม้ในที่ซึ่งไม่เป็นด่านตรวจ จึงทำให้ด่านตรวจกลายมาเป็นด่านภาษีได้เด็ดขาด นอกนั้นในประกาศของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติว่าด้วยข้อบังคับ

ประกาศตั้งด่านภาษีภายใน ในกรุงเทพ ฯ

ด้วยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเลิกการเก็บภาษีภายในจากสิ่งของบางสิ่งบางอย่างในหัวเมืองต่าง ฯ อันมีชื่ออยู่ในประกาศเลิกการเก็บภาษีภายในนั้นแล้ว แลให้ยังคงเก็บแต่ในกรุงเทพ ฯ ซึ่งเป็นที่ประชุมการค้าขายทั้งปวงนั้น ก็โดยทรงพระมหากรุณาแก่อาณาประชาราษฎรทั้งหลาย ซึ่งต้องเสียภาษีสิ่งของเหล่านั้นอันนำมาเพื่อการเลี้ยงชีพ และเพื่อให้ลูกค้าวานิชทั้งปวงนำสิ่งของเหล่านั้นเข้ามาในที่ประชุมการค้าขายใหญ่คือในพระมหานครได้โดยสะดวก มิต้องลำบากแวะให้ด่านหัวเมืองทั้งปวงตรวจตราเหมือนแต่เดิมมานั้น

กรมศุลกากรผู้เป็นเจ้าพนักงานเก็บภาษีภายใน ฯ กรุงเทพฯ ขอประกาศให้ทราบทั่วกันว่า ด่านสำหรับตั้งเก็บภาษีภายใน ฯ กรุงเทพ ฯ ได้ตั้งอยู่ที่ตำบลบางเขนลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกทางเหนือแห่ง ๑ ตำบลวัดจันทร์ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกทางใต้แห่ง ๑ ตำบลวัดไทรในคลองบางขุนเทียนแห่ง ๑ ตำบลหนองแขมในคลองภาษีเจริญแห่ง ๑ ตำบลคลองบางกอกน้อยปากคลองมหาสวัสดิ์แห่ง ๑ ตำบลบางกะปิในคลองแสนแสบแห่ง ๑ ตำบลหัวลำโพงในคลองผดุงแห่ง ๑ รวม ๗ ตำบล ให้อาณาประชาราษฎรทั้งปวงซึ่งจะนำสิ่งของมาทางน้ำทางบกจากหัว-

เมืองมาจำหน่ายในกรุงเทพ ฯ แวะให้เจ้าพนักงานด่านภาษีตรวจเก็บภาษีหรือฟังบังคับบัญชาตามพระราชบัญญัติภาษีภายใน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ จงทุกประการ ถ้าผู้ใดขืนไม่แวะด่านภาษีหรือลักลอบเอาสิ่งของต้องภาษี ล่วงเลยพ้นด่านตำบลที่กล่าวแล้วไป เจ้าพนักงานตรวจจับได้จะต้องปรับไหมครั้งหนึ่งไม่เกินกว่า ๔ เท่าราคาของที่ลักลอบหนีภาษี และสิ่งของที่ลักลอบหนีภาษีทั้งเรือและล้อเกวียนหรือภาชนะที่จะพาสิ่งของหนีภาษีโดยประโยคพยายามนั้น จะต้องริบเป็นหลวงตามพระราชบัญญัติภาษีภายในหมวดที่ ๖ ว่า "ด้วยการปรับไหม" มาตรา ๘๓, ๘๔

ประกาศมาณวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๑๑๗

ส่วนการภาษีภายใน นอกจากมณฑลกรุงเทพ ฯ เมื่อมีประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติภาษีภายใน ร.ศ. ๑๑๑ แก่เมืองใดตกเป็นหน้าที่กรมสรรพากร เรื่องราวตอนหลังนี้ไม่จำเป็นต้องเล่า เพราะอาจค้นหาดูประกาศและพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมได้สะดวก ถึง พ.ศ. ๒๔๖๘ เมื่อรัฐบาลได้เปลี่ยนสนธิสัญญากับนานาประเทศแล้ว รัฐบาลไทยมีอำนาจจะขึ้นพิกัดอัตราภาษีศุลกากรได้ส่วนมากเป็นทางให้รายได้ของประเทศทวีขึ้น พอที่จะยกเลิกภาษีภายในได้ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราเป็นพระราชบัญญัติภาษีภายใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ยกเลิกการเก็บภาษีภายในทั้งหมด ยกเว้นแต่ลางมาตราซึ่งว่าด้วยภาษีไม้และของป่า และภาษีฆ่าสุกร

๕ – การศุลกากร – สมัยก่อนรัชชกาลที่ ๔

การเก็บภาษีศุลกากรในสมัยโบราณ จะจัดเก็บกันอย่างไร เป็นพิกัดอัตราเท่าไร หลักฐานเก่าแก่ที่พอจะทราบได้ ก็เพียงรัชชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ฯ เหนือขึ้นไปทราบไม่ได้แน่ ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้ความจากหนังสือของ ม.เดอลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศษที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ว่าภาษีศุลกากรนั้นมีสองอย่าง คือ (๑) จังกอบเรือสินค้า เป็นอัตราคิดตามขนาดยาวของเรือวาละบาท มีอธิบายไว้ว่า ในแผ่นดินนั้นเอง ได้เพิ่มพิกัดขนาดปากเรือขึ้น เรือลำใดปากกว้างกว่า ๖ ศอก ถึงเรือนั้นจะยาวไม่ถึง ๖ วา ก็เก็บลำละ ๖ บาท จังกอบเรือนี้ ตรวจเก็บที่ด่านขนอน ตั้งแต่เมืองชัยนาทลงมา (๒) จังกอบสินค้าเก็บทั้งสินค้าขาเข้าขาออก [๑] แต่จะเก็บเป็นพิกัดอัตราอย่างไรไม่ปรากฏ มาได้ความในเรื่องพิกัดอัตราภาษีขาเข้าจากหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า [๒] ว่าวิธีเก็บภาษีขาเข้าเก็บไม่เสมอกัน ถ้าเป็นเมืองที่มีทางพระราชไมตรีและไปมาค้าขายไม่ขาดนั้นแล้ว เก็บภาษีตามราคาสินค้าขาเข้า ๑๐๐ ชัก ๓ ค่าปากเรือกว้างตั้งแต่ ๔ วาขึ้นไป เก็บวาละ ๑๒ บาท ถ้าเป็นเรือเมืองอื่น เก็บ

---

(๑) ตำนานภาษีอากร คำนำหน้า ๒—๓ ต่อไปจะเรียกจังกอบเรือว่า ค่าปากเรือ จังกอบสินค้าจะเรียกว่าภาษี

(๒) หน้า ๒๖๓

ภาษีสินค้าเป็นอัตรา ๑๐๐ ละ ๕ ค่าปากเรือวาละ ๒๐ บาท ถ้าสินค้าที่พาเข้ามาเป็นของที่ต้องพระราชประสงค์ ไม่เก็บภาษีสินค้าเก็บแต่ค่าปากเรือเท่านั้น

ตามข้อความข้างบนนี้ น่าจะเข้าใจว่าการเก็บภาษีศุลกากร มีค่าปากเรือและภาษีสินค้า จะได้เก็บกันมาแล้วก่อนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ฯ ขึ้นไป คือเก็บค่าปากเรือวาละบาท ๑ มาแก้ไขอัตราเป็นเก็บลำละ ๖ บาทครั้งหนึ่ง ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ฯ แล้วมาเปลี่ยนอัตราเพิ่มขึ้นเป็นวาละ ๒๐ บาทอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ฯ ภาษีสินค้าตามคำให้การชาวกรุงเก่าคงกล่าวแต่พิกัดอัตราภาษีขาเข้า ส่วนพิกัดอัตราภาษีขาออกไม่ปรากฏ ถ้าจะถือลักษณะที่จัดเก็บกันอยู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นแนวเทียบ ก็น่าจะเข้าใจว่า อัตราภาษีขาออก เห็นจะเก็บเป็นอัตราต่าง ๆ ตามชะนิดของ น่าเสียดายที่พระราชพงศาวดารไม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้เสียเลย

ถ้าจะนึกถึงการค้าขายที่เป็นอยู่ในสมัยนั้น คงจะมีขนาดน้อยตามส่วนแห่งความเจริญของบ้านเมือง จะเห็นได้จากเรื่องรัฐบาลยอมให้บริษัทฝรั่งเศสผูกขาดซื้อสินค้าลางชะนิดแต่ผู้เดียว มีเงื่อนไขว่าบริษัทจะต้องส่งเรือบันทุกสินค้าที่ต้องการและจำเป็นเข้ามาอย่างน้อยปีละลำ ของลางอย่างที่ต้องการเป็นพิเศษ ก็ต้องสั่งให้นายเรือซื้อเข้ามาให้ เช่นเจ้าพระยาวิชเยนทร์ สั่งสมอ, สายสมอ, ผ้าใบ ๖ พับ น้ำมันดิน ๖ ถัง ไส้เทียน ๖ ขด เชือกปอ

ต่าง ๆ[๑] เมื่อรัฐบาลอนุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสผูกขาดซื้อดีบุกที่ภูเก็ตได้ผู้เดียว ก็มีเงื่อนไขว่าบริษัทต้องนำสินค้าต่าง ๆ อันจำเป็นขายแก่พลเมืองด้วย ถ้าไม่ปฏิบัติตาม พลเมืองภูเก็ตจะไปทำการค้าขายกับชาวต่างประเทศอื่นก็ได้[๒] ดังนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้นรายได้ที่เกิดจากภาษีอากรประเภทนี้คงจะไม่มากเท่าไร จนรัฐบาลต้องจัดการทำการค้าเสียเอง โดยตั้งเป็นพระคลังสินค้าขึ้นเพื่อหาประโยชน์แผ่นดินเพิ่มเติมอีกทางหนึ่ง การตั้งพระคลังสินค้าคงจะเป็นประโยชน์อยู่ในสมัยหนึ่ง ต่อมาเมื่อบ้านเมืองมีความเจริญขึ้น และเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย แต่วิธีจัดการพระคลังสินค้าเห็นจะไม่ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขเพื่อให้เป็นไปเหมาะแก่สมัย คงปล่อยให้หลักการส่วนสำคัญของการตั้งพระคลังสินค้ายืนยาวมาโดยไม่เป็นประโยชน์เสียแล้ว อย่างที่ในภาษาอังกฤษว่า outlived its usefulness จึงมองไม่เห็นทางดีของการตั้งพระคลังสินค้า นอกจากทางเสียเท่านั้น

เมื่อรัฐบาลตั้งพระคลังสินค้าทำการค้าขายเสียเอง สินค้าขาเข้าในส่วนที่รัฐบาลเลือกซื้อไว้ ก็ไม่ต้องเสียภาษีขาเข้า[๓] ในส่วนสินค้าขาออกซึ่งรัฐบาลเป็นผู้ขาย ก็น่าจะไม่ต้องเสียภาษีในทำนองเดียวกัน

---

(๑) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๐ หน้า ๒๐

(๒) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๐ หน้า ๓๗

(๓) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๐ หน้า ๓๓

ในเรื่องพิธีการศุลกากร ได้ความจากหนังสือสัญญาค้าขายที่ทำไว้กับบริษัทฝรั่งเศสในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ฯ ว่าสินค้าซึ่งบรรทุกเข้ามาและออกไป จะต้องยื่นหางว่าวสินค้าต่อเจ้าพนักงาน ในที่นี้คงหมายความนายขนอนด่าน และผู้มีหน้าที่ยื่นหางว่าวสินค้าคงเป็นนายเรือ เพราะผู้นำสินค้าเข้าและออกทั้งหมดก็คือนายเรือ หาใช่มีลักษณะเป็นผู้นำของเข้าของออกเหมือนทุกวันนี้ไม่ หางว่าวสินค้าก็เห็นจะเทียบได้กับบัญชีสินค้าเรือในปัจจุบัน ส่วนการยื่นใบขนสินค้าเป็นรายย่อยคงไม่มี

ในเอกสารฉะบับหนึ่ง[๑] กล่าวว่า เมื่อเรือเข้าปากน้ำเจ้าพระยามาสักหน่อย ก็ถึงเมืองบางกอก เป็นเมืองเล็กมีกำแพง ที่นี้มีด่านศุลกากรเป็นด่านแรกตั้งอยู่ เรียกว่าขนอนบางกอก (Canen Bangkok) เรือสำเภาและเรือกำปั่นทุกชาติต้องหยุดทอดสมอ และแจ้งให้นายขนอนทราบ ว่าเรือที่มามีประสงค์อะไร มาจากไหน เป็นชาติไร มีเครื่องศาสตราวุธใหญ่น้อยอะไรบ้าง บรรทุกสินค้าอะไรเข้ามา (เป็นทำนองด่านตรวจของศุลกากรในปัจจุบัน) เสร็จแล้ว ก็แล่นต่อไปถึงขนอนอีกแห่งหนึ่งเรียกว่าขนอนตะนาว (อยู่ใต้วัดพนัญเชิง เป็นต้นทางเรือที่จะเข้าไปในพระนครศรีอยุธยา) ต้องหยุดทอดสมอ (และขนถ่ายสินค้าที่นี่) เมื่อเรือจะกลับออกไปจะต้องตอบคำถามในลักษณะคล้ายคลึงกัน

---

(๑) Records of the relations between Siam and FOreign Countries in the 19th Centuy vol. I

แล้วนายขนอนจะออกตราเบิกด่านให้ไป (ดูเป็นเค้าให้เห็นว่าด่านกับขนอนอยู่รวมกัน) เมื่อเรือล่องมาถึงขนอนบางกอก ต้องหยุดนำใบเบิกด่านไปแสดงเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงจะไปได้

การเก็บภาษีศุลกากรสมัยกรุงศรีอยุธยา ใครเป็นเจ้าหน้าที่จัดเก็บ ยังไม่พบหลักฐานมีกล่าวไว้ในที่ใด ถ้าจะสันนิษฐานในส่วนสินค้าที่บรรทุกเข้ามาในเขตต์ราชธานี ก็น่าจะเป็นนายขนอนเป็นผู้จัดเก็บ นายขนอนนั้นก็น่าจะขึ้นอยู่กับพระคลังสินค้า ซึ่งอยู่ในบังคับบัญชาของพระคลังหรือเจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งว่าการกรมท่า มีผู้ช่วยราชการแบ่งเป็นกรมท่าซ้ายและกรมท่าขวา กรมท่าซ้ายมีขุนนางเชื้อจีนว่าที่โชดึกราชเศรษฐีเป็นผู้กำกับ เกี่ยวข้องกับการค้าทางเมืองจีนและคนจีน กรมท่าขวามีขุนนางเชื้อแขกว่าที่จุฬาราชมนตรี เป็นผู้กำกับเกี่ยวข้องกับการค้าทางอินเดียและประเทศอื่นทางตะวันตกและกับคนแขกฝรั่ง ที่แบ่งเป็นขวาซ้ายหมายเอาทิศทางขวามือซ้ายมือเมื่อหันหน้าไปทางปากอ่าว

ในการเก็บภาษีศุลกากรตามหัวเมือง การกำกับดูแลคงอยู่กับเจ้าเมือง ซึ่งขึ้นอยู่ในบังคับบัญชาของสมุหนายก (มหาดไทย) หรือสมุหพระกลาโหมแล้วแต่กรณี เจ้าหน้าที่จัดเก็บโดยตรงก็คือนายขนอน[๑] ถ้าเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือก็ขึ้นมหาดไทย ถ้าเป็นหัวเมืองปักษ์ใต้ชายทะเลก็ขึ้นกลาโหม ยกเว้นหัว

---

(๑) ดูลักษณะพระธรรมนูญเรื่องตรากระทรวงในกฎหมายเก่า มาตรา ๑ และ ๒

เมืองชายทะเลทางตะวันออก และหัวเมืองชายทะเลใกล้เคียงกรุงเทพฯ เช่นสมุทรสงครามสาครบุรี (สมุทรสาคร) สมุทรปราการขึ้นกรมท่า (ดูลักษณะพระธรรมนูญ เรื่องตรากระทรวงมาตรา ๓) ลักษณะการเก็บภาษีอากรในหัวเมือง สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาค ๕๐[๑] ว่าด้วยตำนานเมืองระนองเป็นเค้าชัดเจนดีว่า "วิธีการปกครองหัวเมืองในสมัยเมื่อแรกยกเมืองระนองขึ้นเป็นเมืองจัตวายังเป็นแบบบุราณ คือเจ้าเมืองกรมการได้แต่ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เป็นผลประโยชน์แทนเงินเดือน และต้องบำรุงบ้านเมืองโดยลำพังแต่อาจทำไร่นาค้าขายหาผลประโยชน์ได้ จะเรียกราษฎรใช้สอยในกิจการของตนก็ได้ มีข้อห้ามเพียงอย่าให้ฉ้อฉนกดขี่ให้อาณาประชาราษฎรได้ความเดือดร้อน ส่วนการเก็บภาษีอากรนั้นนอกจากเงินส่วย ซึ่งมาเปลี่ยนเป็นรัชชูปการในรัชกาลที่ ๖ ไปแล้วให้มีเจ้าภาษีอากรประมูลกันรับผูกขาดไปจากในกรุงเทพ ฯ อำนาจเหนือราษฎรตามหัวเมือง จึงมีอำนาจเจ้าเมืองกรมการในการปกครองอย่างหนึ่ง อำนาจเจ้าภาษีนายอากรในการเรียกเก็บภาษีอย่างหนึ่ง ภายหลังเจ้าเมืองจึงได้รับผูกขาดเก็บภาษีเสียเอง ดังนี้ แต่นี่เป็นเรื่องในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนนั้นขึ้นไป ทราบไม่ได้ชัด จึงจะต้องเข้าใจเอาเองดีกว่า ถ้าสมัยนั้นยังไม่สู้มีการผูกภาษีอากรแพร่หลายเหมือนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

(๑) หน้า ๓๗

อำนาจการเก็บภาษีก็เห็นจะต้องอยู่กับเจ้าเมือง

พิธีการศุลกากรดั่งเช่นกล่าว น่าจะได้ใช้เป็นแบบอย่างตลอดมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้แก้ไขอย่างไร (๑) จนถึง พ.ศ. ๒๓๖๔ ผู้สำเร็จราชการหัวเมืองอินเดียของอังกฤษ แต่งให้ดอกเตอร์จอนครอเพิ่ด เป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี เพื่อเจรจาขอลดหย่อนวิธีเก็บภาษีอากรของไทยในลางประการ กล่าวคือ วิธีที่มีเจ้าพนักงานลงไปตรวจเลือกซื้อสิ่งของที่ต้องพระราชประสงค์หรือต้องการใช้ในราชการ ไม่ยอมให้ขายแก่ผู้อื่นนี้ข้อหนึ่ง และรังเกียจที่มีวิธีการขายสินค้าลางอย่างเป็นของหลวง ห้ามมิให้ผู้อื่นขายสินค้านั้น ๆ อย่างหนึ่ง กับห้ามสินค้าลางอย่างมีข้าวเปลือกข้าวสารเป็นต้น ไม่ให้บรรทุกออกจากเมืองทีเดียว อีกอย่างหนึ่ง นอกนี้ดอกเตอร์ครอเพิ่ดยังได้รับคำสั่ง ให้มาเจรจาการเมืองเกี่ยวด้วยเรื่องเมืองไทรบุรี ซึ่งไม่เกี่ยวกับเรื่องที่เล่านี้ด้วย (๒)

พิกัดอัตราและพิธีการศุลกากร ที่จัดทำกันอยู่ในสมัยนั้น และรวมทั้งวิธีการผูกขาดของรัฐบาล ได้ความจากหนังสือที่ดอก

---

(๑) ตำนานภาษีอากร คำนำหน้า ๗

(๒) ดูประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๒ หน้า ๑๙—๒๐

เตอร์ครอเฟิดแต่งไว้[๑] ว่าภาษีศุลกากรนั้น ยังเรียกเก็บจากสินค้าเข้าและออก และค่าภาษีปากเรือภาษีขาเข้านั้น ถ้าเป็นสินค้าบรรทุกมากับเรือฝรั่งเจ้าพนักงานตีราคาสินค้าทั้งหมด แล้วเรียกเก็บภาษีตามราคาเป็นส่วนร้อย (ในที่อีกแห่งหนึ่งบอกไว้ว่า ๑๐๐ ละ ๘ – ข้อ ๑๐๕ หน้า ๑๕๘) ส่วนภาษีปากเรือ มีอัตราเป็นต่างๆ แล้วแต่เรือที่เข้ามาเป็นของประเทศไหน และทำการค้าขายกับเมืองใด[๒] ถ้าเป็นการค้าตรงจากเมืองจีนซึ่งพ่อค้าในกรุงเทพ ฯ เป็นผู้แต่งเรือไปค้า ก็ไม่เรียกเก็บภาษีจากสินค้าหรือภาษีปากเรือ เรือสำเภาที่ค้าขายกับเกาะไหหลำ และเป็นเรือของชาวเกาะนั้นโดยตรง เสียค่าปากเรือตามที่กำหนดไว้[๓] ถ้าเป็นเรือฝรั่งเสียตามอัตราสองเท่าของเรือที่กล่าวมาข้างต้น (ข้อ ๖๓ หน้า ๑๓๒)

สินค้าสำคัญซึ่งรัฐบาลผูกขาด มีอยู่ ๒ – ๓ อย่าง ซึ่งส่งเป็นรายได้ของแผ่นดินแทนตัวเงิน และโดยปกติหลวงคิดราคาให้ถูกมากกว่าราคาตลาดอันแท้จริงในขณะนั้น เป็นอย่างเดียวกับ

---

(๑) The Crawfurd Papers, 1821, printed by the National Library, Bangkok, 1915

(๒) ใน Narrative of Captain Burney's Mission (Vol II, pt. 5, p. 136) ว่าพิกัดอัตราภาษีขาออก มีตั้งแต่ ๒๐ ถึง ๕๐ ส่วนร้อย

(๓) ใน Bowring's Siam, Vol. I p. 256 ให้ไว้ว่า เรือใบไปทะเลเก็บ ๘ บาทถึง ๔๐ บาท เรือสำเภาใหญ่เก็บ ๘๐ บาทถึง ๒๐๐ บาท

ที่ได้ดำเนินอยู่กับชาวฮอลันดาและชาวอังกฤษเมื่อก่อนนี้ (ข้อ ๖๖ หน้า ๑๓๓) เงินรายได้ของหลวง ซึ่งได้จากสินค้าผูกขาด คืออากรรังนก ได้ปีละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท กำไรจากค้าฝางผูกขาดราว ๒๒๕,๐๐๐ บาท พริกไทยราว ๓๒๐,๐๐๐ บาท สินค้าอื่น ๆ มีเนื้อไม้, กระวาน, ตะกั่ว, งาช้าง และรงเป็นต้นราว ๑๑๐,๐๐๐ บาท ค่าภาษีศุลกากร และรวมทั้งกำไรที่เกิดจากการค้าผูกขาดด้วย ราว ๒๐๐,๐๐๐ บาท (ข้อ ๖๗ หน้า ๑๓๔)

ในส่วนพิธีการศุลกากรซึ่งเกี่ยวกับการค้าของฝรั่ง คือ :—

เมื่อเรือกำปั่นมาถึงหลังเต่า (สันดอน) ปากน้ำเจ้าพระยา นายเรือส่งเรือเล็กไปยังหมู่บ้านที่ปากน้ำ เป็นระยะทางราว ๑๐ไมล์ เพื่อไปขอคนนำร่อง ซึ่งลางทีต้องรอคอยอยู่นาน กว่าจะได้รับคำสั่งมาจากกรุงเทพ ฯ จึงจะได้คนนำร่องมา อัตราค่านำร่องย่อมเยาว์มาก เมื่อเรือมาถึงปากน้ำ ต้องหยุดเอาปืนใหญ่ขึ้นจากเรือ หรือถ้าเจ้าพนักงานต้องการให้ขนปืนเล็กและกระสุนปืนขึ้นจากเรือด้วยก็ต้องปฏิบัติตาม เมื่อเรือมาถึงกรุงเทพ ฯ นายเรือจะนำเรือไปจอดณะที่ซึ่งเห็นว่าเหมาะและสะดวกแก่การค้าขาย ก็ไม่ได้ จะต้องไปจอดทอดอยู่ที่หน้าบ้านพระคลัง เพื่อเจ้าพนักงานจะได้ควบคุมดูแลได้สะดวก โดยจัดเรือโบตสองลำมีนายตำรวจประจำ มาเฝ้าอยู่ข้างเรือกำปั่น จะติดต่อกับชาวพื้นเมืองไม่ได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพระคลัง ถ้าใครฝ่าฝืนต้องมีโทษถูกเฆี่ยนหรือถูกปรับอย่างหนัก (ข้อ ๘๘ หน้า ๑๕๔)

เรื่องเอาปืนใหญ่ขึ้นจากเรือที่ปากน้ำ เคยอ่านพบในหนังสือฝรั่งแห่งหนึ่ง นึกไม่ออกว่าเรื่องอะไร ว่าฝรั่งบ่นว่าเป็นความลำบากแสนเข็ญ จะขอขนแต่กระสุนดินดำขึ้นอย่างเดียว เพราะมีเหลือแต่ปืนใหญ่ ไม่มีกระสุนดินดำ ก็ใช้ยิงไม่ได้ ถ้าเจ้าพนักงานตรวจค้นพบกระสุนดินดำ ยังเหลือซ่อนอยู่ในเรือภายหลัง ก็ยอมให้ปรับอย่างหนัก ดังนี้ เจ้าพนักงานก็ไม่ยอม พิธีการขนเครื่องศัสตราวุธประจำเรือขึ้นไว้ที่ปากน้ำ อย่างที่เล่ามานี้ยังคงปฏิบัติต่อมาเป็นเวลาช้านาน เพราะมีกำหนดไว้ในข้อบังคับศุลกากรข้อ ๑ ซึ่งต่อท้ายในหนังสือสนธิสัญญาระหว่างประเทศไทยกับอังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘

เมื่อเรือกำปั่นทอดเรียบร้อยแล้ว นายเรือต้องยื่นบัญชีสินค้าเรือ และให้ขนของขึ้นไว้บนบ้านพระคลัง ทั้งนี้เพื่อทางราชการจะได้ไปตรวจเลือกซื้อเสียก่อน เสร็จแล้วจึงจะอนุญาตให้ซื้อขายกันตามธรรมดาได้ ส่วนสินค้าขาออก จะต้องให้พระคลังขายสินค้าซึ่งเรือต้องการเสียก่อน แล้วจึงจะรับซื้อสินค้าจากคนอื่นได้ (ข้อ ๑๐๐, ๑๐๑ หน้า ๑๕๕, ๑๕๖)

ค่าปากเรือและค่าภาษีที่จะต้องเสียให้แก่หลวง คือ เรือกำปั่นใบสามเสา เสียตามขนาดกว้างของเรือวาละ ๘๐ บาท ถ้าเป็นเรือสองเสาเสียกึ่งอัตรา (ข้อ ๑๐๔ หน้า ๑๕๘) พิกัดอัตราภาษีขาเข้าคิด ๑๐๐ ละ ๘ แต่สินค้ามาเรือของชาติโปรตุเกสได้ลดอัตราภาษีขาเข้าลงร้อยละ ๒ คงเก็บเพียงร้อยละ ๖ เท่านั้น

พิกัดภาษีขาออก กำหนดเป็นอัตราตายตัวตามจำนวนแล้วแต่ชนิดสินค้า เช่นน้ำตาล อัตราค่าภาษีหาบละสองสลึง เป็นต้น (ข้อ ๑๐๕, ๑๐๘ หน้า ๑๕๘, ๑๖๐)

เรื่องการเก็บภาษีศุลกากรในสมัยนั้น ฝรั่งกล่าวหาว่ามีเรื่องหยุกหยิกระหองระแหงในระหว่างเจ้าพนักงานกับพ่อค้านายเรือเสมอ เป็นต้นว่าสินค้าขาเข้าที่หลวงรับซื้อไว้ ก็ให้ราคาถูก แต่สินค้าที่หลวงขายให้ คิดราคาแพง และว่าวิธีการอย่างนี้ ไม่ใช่จะมีขึ้นในสมัยนั้น ย่อมเป็นประเพณีสืบมาแต่โบราณกาล เรื่องที่ดอกเตอร์ครอเฟิดเข้ามาเจรจาในคราวนั้น ไม่เป็นที่ตกลงกันการศุลกากรและการค้าขาย จึงต้องเข้าใจว่า จะยังเป็นแบบเดิมที่มีมาแต่ครั้งกรุงเก่า

ถึง พ.ศ. ๒๓๖๘ ในรัชชกาลที่ ๓ ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ แต่งให้นายร้อยเอกเฮนรีเบอรนี (ซึ่งเรียกกันในสมัยนั้นว่า กะปิตันหันตรีบาระนี) เป็นทูตเข้ามา เพื่อเจรจากับไทยด้วยเรื่องการเมืองการค้าขายลางประการ ว่าฉะเพาะเรื่องการค้าขาย ไทยได้ตกลงทำสัญญากับอังกฤษครั้งนายร้อยเอกเบอรนีเข้ามาเจรจา มีข้อสำคัญก็คือ ยอมให้ไทยเก็บค่าปากเรือ ซึ่งบรรทุกสินค้าเข้ามาขายตามขนาดกว้างของเรือคิดเป็นวาละ ๑๗๐๐ บาท ถ้าเป็นเรือเปล่าบรรทุกแต่อับเฉาเข้ามาหาซื้อสินค้า เก็บวา

ละ ๑๕๐๐ บาท[๑] เมื่อได้เก็บค่าปากเรือเช่นนี้แล้ว รัฐบาลไทยจะไม่เก็บภาษีอากรอย่างอื่นอีกจากสินค้าที่บรรทุกเข้ามาและออกไป นายร้อยเอกเฮนรีเบอรนีเขียนเรื่องตอนนี้ไว้ว่า เมื่อเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ เจ้าพนักงานศุลกากรจะขึ้นไปตรวจเปิดระวาง และทำบัญชีสินค้าที่มีมาในเรือ เมื่อได้วัดขนาดกว้างของเรือแล้ว จึงจะอนุญาตให้พ่อค้าซื้อขายได้ตามความในสัญญาข้อ ๑ (มีแจ้งอยู่ในที่ต่อไปนี้) เมื่อเรือบรรทุกสินค้าขาออกเสร็จแล้ว นายเรือต้องไปขอใบปล่อยเรือจากเจ้าพระยาพระคลัง[๒] ล่วงมา ๖ ปี ถึง พ.ศ. ๒๓๗๕ ประธานาธิบดีประเทศสหปาลีรัฐอเมริกา แต่งให้นายเอดมันด์รอเบิตเป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีเป็นครั้งแรก ก็ได้ทำสัญญาการค้าขายเป็นลักษณะคล้ายคลึงกับสัญญาที่ไทยได้ทำไว้กับอังกฤษครั้งนายร้อยเอกเฮนรีเบอรนี[๓] ส่วนลักษณะการค้าและการศุลกากร ตามที่แจ้งอยู่ในหนังสือ Burney's Papers ก็ยังเป็นอยู่อย่างเดิม ไม่มีเรื่องอะไรเปลี่ยนแปลงนัก ดั่งมีรายละเอียดแจ้งอยู่ในหนังสือสัญญาที่ได้ทำกันไว้ต่อไปนี้ :—

---

(๑) ในหนังสือ Journal of the Siam Society, Vol VIII, pt. 3 เรื่อง Mission of Sir James Brookes กล่าวว่าค่าปากเรือก่อนสมัยนายร้อยเอกเบอรนีเข้ามา เก็บวาละ ๒๒๐๐ บาทไม่ตรงกับที่มีใน Bowring's Siam

(๒) Burney's Papers Vol. IV & V

(๓) ประชุมพงศาวดารภาค ๖๒ หน้า ๕๐

ท่านอัครมหาเสนาบดี กับ กะปิตันหันตรีบารนี ทำหนังสือสัญญาทางไมตรี ๑๔ ข้อแล้วจึงทำหนังสือสัญญา สลุบกำปั่น อังกฤษจะเข้ามาค้าขายณเกรุงพระมหานครศรีอยุธยาต่อไป,

ข้อ ๑ ว่าสลุบกำปั่นฝรั่งแขกซึ่งเป็นพวกอังกฤษจะเข้ามาค้าขายณกรุงไทย ต้องทำตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมณกรุงไทยทุกสิ่งแล้ว ลูกค้าเข้ามาณกรุงห้ามมิให้ลูกค้าซื้อข้าวเป็นสินค้าออกไป และลูกค้าเอาปืนกระสุนดินดำเข้ามาขายห้ามมิให้ขายแก่ลูกค้าในกรุงให้ขายในหลวง ถ้าในหลวงไม่ต้องการก็ให้ลูกค้าเอาปืนกระสุนดินดำกลับคืนออกไป แต่สินค้านอกจากปืนกระสุนดินดำข้าวเปลือกข้าวสารณกรุงไทย จะให้ลูกค้าพวกอังกฤษและลูกค้าณกรุงได้ซื้อได้ขายเอาในกรุงโดยคล่องสะดวก แล้วลูกค้าผู้เข้ามาขายจะเสียค่าธรรมเนียม ให้รวมเสร็จด้วยกันตามปากสลุบปากกำปั่นเล็กใหญ่ ถ้ามีสินค้าเข้ามาขายให้เรียกเอาวาละ ๑๗๐๐ บาท ถ้าไม่มีสินค้าเข้ามาขายให้เรียกเอาวาละ ๑๕๐๐ บาท ไม่เรียกจังกอบ, ไม่เรียกภาษี, ไม่เรียกเรียกค่าธรรมเนียมแต่ผู้ซื้อผู้ขายกับพวกอังกฤษ,

ข้อ ๒ สลุบกำปั่น ลูกค้าพวกอังกฤษมาถึงนอกหลังเต่าให้ทอดสลุบกำปั่นอยู่นอกหลังเต่าก่อน นายสลุบนายกำปั่นต้องใช้คนเอาบัญชีรายสิ่งของสินค้าและบัญชีคนปืนใหญ่กระสุนดินดำเข้ามาแจ้งแก่เจ้าเมืองปากน้ำ เจ้าเมืองปากน้ำจะให้คนนำร่องกับล่ามเอากฎหมายอย่างธรรมเนียมออกไปให้นายสลุบกำปั่น แล้ว

คนนำร่องจะนำสลุบกำปั่นข้ามหลังเต่าเข้ามา สลุบกำปั่นต้องทอดกำปั่นหยุดอยู่ใต้ด่านที่ล่ามบอกให้,

ข้อ ๓ กรมการเจ้าพนักงานลงไปตรวจสลุบกำปั่นให้สิ้นเชิง แล้วเอาปืนใหญ่กระสุนดินดำขึ้นไว้ณเมืองปากน้ำ แล้วเจ้าเมืองปากน้ำจึงจะปล่อยให้สลุบกำปั่นขึ้นมาณกรุง,

ข้อ ๔ สลุบกำปั่นขึ้นมาทอดณกรุงแล้ว เจ้าพนักงานลงไปตรวจในสลุบกำปั่นทำบัญชี เปิดระวางสิ่งของสินค้ามีมากน้อยเท่าใด แลวัดปากสลุบกำปั่นเสร็จแล้วจึงให้ลูกค้าซื้อขายตามสัญญาไว้ในข้อ ๑ นั้น ถ้าสลุบกำปั่นจะบรรทุกสินค้ากลับไป บรรทุกเต็มลำข้ามหลังเต่าไม่ได้ ต้องเข้าเรือลำเลียงเอาสิ่งของออกไป เจ้าพนักงานด่านทางไม่เรียกค่าธรรมเนียมที่เรือลำเลียงอีก,

ข้อ ๕ ถ้าสลุบกำปั่นและเรือลำเลียงบรรทุกสิ่งของเสร็จ ก็ให้นายสลุบนายกำปั่นขอเบิกร่องต่อเจ้าพระยาพระคลัง ถ้าไม่มีความสิ่งใดเกี่ยวข้อง เจ้าพระยาพระคลังก็จะให้เบิกร่องโดยเร็ว ถ้าสลุบกำปั่นล่องลงไปถึงเมืองปากน้ำ ต้องทอดอยู่หน้าด่านที่เคยทอด กรมการเจ้าพนักงานลงไปตรวจในสลุบกำปั่นเสร็จแล้วจึงรับเอาปืนใหญ่กระสุนดินดำล่องสลุบกำปั่นไป,

ข้อ ๖ ลูกค้าแขกฝรั่งจีนซึ่งเป็นพวกอังกฤษที่เข้ามาค้าขายณกรุง นายสลุบกำปั่นคนงานกลาสีลูกเรือทั้งสิ้นต้องทำตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมสำหรับกรุงไทย และคำสัญญานี้ทุก

ประการ ถ้าลูกค้าทั้งปวงมิทำตามข้อสัญญานี้ และทำข่มเหงแก่ไพร่บ้านพลเมือง และเป็นโจรผู้ร้ายและฆ่าคนตายและหยาบช้าเหลือเกินต่อขุนนางเจ้าพนักงานผู้ใหญ่ผู้น้อย เป็นข้อใหญ่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เจ้าพนักงานสำหรับทำโทษแก่ผู้กระทำผิดจะทำโทษถ้าโทษฆ่าคนตายเจ้าพนักงานชำระเห็นว่า ทำโดยใจร้ายจะเอาโทษถึงตาย ถ้าโทษอื่นเป็นนายกำปั่นเป็นต้นหนและลูกค้าให้ปรับไหมถ้าเป็นผู้น้อยให้เฆี่ยนจำตามกฎหมายณกรุงไทย ถ้าพวกอังกฤษจะเข้ามาค้าขายณกรุง เจ้าเมืองมั่งกล่าจะห้ามปรามมิให้อังกฤษพูดจาหยาบช้าณกรุง ถ้าคนณกรุงทำข่มเหงแก่พวกอังกฤษก็จะเอาโทษตามความผิดเหมือนกัน,

แลคำสัญญา ๖ ข้อนี้ ให้เจ้าพนักงานณกรุงพระมหานครศรีอยุธยา และลูกค้าพวกอังกฤษทำตามจงทุกประการ.

ต่อจากนี้รัฐบาลสหปาลีรัฐอเมริกาได้แต่งมิสเตอร์โยเซฟบัลเลสเตีย เป็นทูตเข้ามาขอแก้สัญญาที่ทำไว้ และในปีเดียวกันอังกฤษก็แต่งเซอร์เจมส์บรุก (เรียกกันในสมัยนั้นว่า เยสับปรุต) เป็นทูตเข้ามาขอแก้สัญญาเช่นเดียวกัน แต่มามีเรื่องผิดใจกันทั้งสองราย การขอแก้สัญญาจึงไม่เป็นผลสำเร็จ จนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ ในรัชชกาลที่ ๔ รัฐบาลอังกฤษแต่งเซอร์ยอนเบาริงเป็นอัครราชทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี เพื่อขอทำหนังสือ

สัญญาการศุลกากร จึงได้มีเปลี่ยนแปลงขึ้น ซึ่งจะได้กล่าวในตอนต่อไป

๖ – การศุลกากร ก่อนสมัยกรมศุลกากร

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลที่ ๔ พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษทรงแต่งให้เซอร์ยอนเบาริงเป็นอัครราชทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี เพื่อจะขอทำหนังสือสัญญา เรื่องขอทำสัญญานี้ในรัชกาลที่ ๓ เซอร์เจมสบรุคเข้ามาเจรจาครั้งหนึ่ง แต่ไทยไม่ยอมแก้ไขสัญญาที่มีมาแล้วแต่เดิม เซอร์เจมสบรุคก็ต้องกลับไป ความมาปรากฏภายหลังว่า เมื่อเซอร์เจมสบรุคบอกรายงานไปยังรัฐบาลอังกฤษ ๆ มีคำสั่งมาว่า ให้เซอร์เจมสบรุคกลับมาเมืองไทยอีก และคราวนี้ให้เอาเรือรบในกองทัพของอังกฤษที่เมืองจีนมาด้วย ถ้าไทยไม่ยอมแก้หนังสือสัญญา ก็ให้ใช้อำนาจเหมือนที่ได้ทำที่เมืองจีน ให้ไทยยอมทำหนังสือสัญญาตามอังกฤษต้องการให้จงได้ แต่เมื่อคำสั่งนั้นออกมาถึงเซอร์เจมสบรุค ประจวบเวลาทางเมืองไทยเปลี่ยนรัชกาลใหม่ อังกฤษทราบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงศึกษาทราบภาษาอังกฤษ และมีพระราชหฤทัยนิยมต่อการสมาคมกับฝรั่ง เข้าใจว่ารัฐบาลไทยคงจะไม่ถือคติอย่างจีนเหมือนแต่ก่อน รัฐบาลอังกฤษจึงเปลี่ยนความคิดเดิม แต่งให้เซอร์ยอนเบาริงเจ้าเมืองฮ่องกง เป็น

อัครราชทูตเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระราชินีนาถวิกโทเรีย กับเครื่องราชบรรณาการเข้ามา ขอทำหนังสือสัญญาโดยทางไมตรี

การที่เซอร์ยอนเบาริงเข้ามาครั้งนั้น เป็นการสำคัญแก่ฝ่ายไทย ที่อาจจะมีผลดีหรือร้ายได้ทั้งสองสถาน คือถ้าหากว่า ไทยแข็งขึงดึงดันไม่ยอมแก้สัญญา อย่างเมื่อครั้งเซอร์เจมสบรุกเข้ามา ก็คงเกิดรบกับอังกฤษ แต่ถ้าหากหวาดหวั่นเกรงอำนาจอังกฤษยอมแก้สัญญาด้วยความกลัวเกินไป ก็คงเสียเปรียบในกระบวนสัญญา ก็เป็นผลร้ายเหมือนกัน ทางที่จะได้ผลดีมีแต่ที่จะต้องให้เป็นการปรึกษาหารือกันโดยปรองดอง ด้วยมีไมตรีจิตต่อกันทั้งสองฝ่าย เพราะฉะนั้นการรับราชทูตอังกฤษครั้งนี้ จึงเป็นการสำคัญ ผิดกับทูตที่เคยมาคราวก่อน ๆ เพราะทูตที่มาก่อน ๆ เช่นดอกเตอร์ครอเฟิด และนายร้อยเอกเบอร์นี เป็นแต่ทูตของขุนนางผู้สำเร็จราชการเมืองอินเดีย เซอร์เจมสบรุกก็เป็นแต่ผู้ถือหนังสือของเสนาบดีว่าการต่างประเทศของอังกฤษ ผิดกับเซอร์ยอนเบาริงซึ่งเป็นราชทูตมาจากราชสำนักพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ[๑]

การทำสัญญาทางพระราชไมตรีในครั้งนั้น มีข้อความแจ้งอยู่ในหนังสือสนธิสัญญาปี พ.ศ. ๒๓๙๘ นั้นแล้ว ต่อมาได้มีประเทศอื่นเข้ามาทำสนธิสัญญากับไทยในลักษณะเดียวกันเป็น

---

(๑) ประชุมพงศาวดารภาค ๖๒ หน้า ๒๒๕ – ๒๒๖

ลำดับ อันเป็นเรื่องที่จะค้นหาหนังสือที่ว่าด้วยเรื่องเหล่านี้ เอามาดูได้ง่าย

เนื่องจากสนธิสัญญาที่กล่าวนี้ การเก็บภาษีอากรซึ่งเกี่ยวกับสินค้าขาเข้าขาออก จึงได้เปลี่ยนรูปจากวิธีเก่า ซึ่งทำอย่างง่าย ๆ ตามใจของเจ้าพนักงานและเจ้าภาษีนายอากร มาเป็นแบบแผนอย่างใหม่ ค่อยเป็นค่อยไปตามกาลเทศะ จนมาเป็นกรมศุลกากรทุกวันนี้ ดังจะได้เล่าต่อไปโดยลำดับ

ก่อนเมื่อยังไม่ได้ทำสนธิสัญญาดังกล่าวมาข้างต้น การค้าขายกับต่างประเทศมีจำนวนน้อย เพราะต้องเสียค่าปากเรือแพง ไม่ค่อยคุ้มกับผลประโยชน์ที่จะได้ จำนวนราคาสินค้าขาเข้าขาออกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ ในรัชชกาลที่ ๓ ว่าสินค้าขาเข้ามีราคา ๑๔๘,๖๖๙ เหรียญ สินค้าขาออกเป็นราคา ๒๑๘,๙๕๕ เหรียญ ใน พ.ศ. ๒๓๘๔ ราคาสินค้าขาเข้าเป็นเงิน ๔๐๙,๔๖๓ เหรียญ และราคาสินค้าขาออกเป็นเงิน ๒๒๙,๘๙๓ เหรียญ(๑) คิดระยะเวลา ๑๕ ปี จำนวนราคาสินค้าขาเข้าขาออก สูงขึ้นเพียง ๒๗๒,๐๐๐ เหรียญเท่านั้น ถ้าเทียบกับจำนวน พ.ศ. ๒๔๐๙ ซึ่งเป็นเวลาล่วงมาอีก ๒๖ ปี ในรัชชกาลที่ ๔ จำนวนสินค้าขาเข้าคิดเป็นเงินได้ ๗๘๙,๘๖๖ ปอนด์สเตอรลิง และสินค้าขาออกคิดเป็น

(๑) Report by the Government of Prince of Wales Islands

เงิน ๘๒๕,๘๑๘ ปอนด์สเตอรลิง(๑) ถ้าคิดอัตราแลกเงิน ๑๕ บาทต่อปอนด์หนึ่ง จะเป็นเงิน ๒๕ ล้านเศษ ผิดกับเมื่อ ๑๖ ปีก่อนราว ๔๐ เท่าตัว ภายหลังเมื่อทำหนังสือสนธิสัญญาแล้ว มีกำปั่นเข้ามาถึง ๖๐ ลำ จำนวนเรือที่เข้ามาในปีหนึ่งถึง ๖๐ ลำ ในเวลานั้นเห็นจะมากจริง เพราะในระยะต่อมาเพียง ๑๐ ปี คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ ในหนังสือ Siam Repository ลงข่าวว่าเมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ มีเรือกลไฟออกจากกรุงเทพ ฯ ไปเมืองสิงคโปร์ในสัปดาห์นั้นถึง ๓ ลำ นับว่าเป็นของหายากที่สุด แต่ถ้าเทียบกับจำนวนในปัจจุบันก็ห่างไกลกันมากที่สุดเหมือนกัน เมื่อได้ทราบเค้าเป็นเลา ๆ ว่าขนาดการค้าขายในสมัยนั้นมีเพียงใด วิธีการศุลกากรก็ต้องเป็นไปตามที่เห็นกันว่าดีที่สุดในสมัยนั้น จะเอาลักษณะในปัจจุบันเข้าไปเปรียบเทียบแล้วนึกเอาว่า ทำไมไม่ทำอย่างนั้นอย่างนี้ย่อมไม่ได้อยู่เอง การศึกษาหาความรู้เรื่องโบราณที่เรียกกันว่าประวัติศาสตร์ ส่วนใหญ่อยู่ที่รู้ของเก่าเอาไว้เป็นครูเพื่อจัดการแก้ไขในปัจจุบันให้ก้าวหน้าเท่านั้น

การบังคับบัญชาการศุลกากรในสมัยรัชชกาลที่ ๔ จะมีอย่างไรทราบไม่ได้ชัด จะต้องอนุมานเอาตามหลักฐานเท่าที่มีอยู่ก่อนตั้งกรมศุลกากรเป็นเรื่องยกขึ้นเล่า กล่าวคือ

การเก็บภาษีศุลกากร ภายหลังเมื่อได้เลิกเก็บค่าธรรมเนียม

---

(๑) British Consul Report on the Trade of Siam in 1866, No. 17

ปากเรือครั้งทำสัญญากับเซอร์ยอนเบาริงแล้ว แยกเป็นภาษีขาเข้าร้อยชักสามส่วนหนึ่ง ขึ้นกรมกลาโหม ภาษีข้าวขาออกขึ้นกรมท่า ส่วนภาษีเบ็ดเสร็จเป็นภาษีผูกขาด เห็นจะขึ้นต่อพระคลังสินค้า เพราะความปรากฏในหนังสือ Bangkok Calender ปี พ.ศ. ๒๔๑๓ ว่า ภาษีข้าวขึ้นกรมท่า สินค้าเบ็ดเสร็จ อากรก๊กรับทำ พริกไทย พระยาโชดึก ฯ (พุก โชติกพุกน) รับทำ เกลือ พระยาโชดึก ฯ (เถียน โชติกเสถียร) รับทำ และในหนังสือ Siam Directory, Year 1878 (พ.ศ. ๒๔๒๑) ว่า สารวัตร์ภาษีขาเข้า กัปตัน เอฟ, จี ฮิกส์ ขึ้นกลาโหม (Inspector of Imports, Captain F.G. Hicks) สารวัตร์ขาออก กัปตัน เอฟ. ซี. เอ เลย์เซอร์ ขึ้นกรมท่า (Inspector of Exports, Captain F. C. A. Leyser) พระคลังสินค้า (Board of Trade) พระยาศรีพิพัฒน์ ฯ ที่เล่ามานี้เป็นเรื่องศุลกากรท่ากรุงเทพ ฯ ส่วนท่าในหัวเมือง ขึ้นอยู่กับกรมมหาดไทยและกลาโหม มีหลักฐานให้ทราบได้จากบัญชีรายชื่อเมืองขึ้นกลาโหมและมหาดไทย ซึ่งตั้งเรียกชักภาษีทั้งขาเข้าและขาออก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ ดังได้ตีพิมพ์ไว้เป็นภาคผนวกท้ายหนังสือนี้แล้ว และยังเป็นภาษีผูกขาดจัดเก็บ คือเจ้าเมืองกรมการทำบ้าง จีนรับผูกขาดไปกับภาษีอื่นบ้าง ข้อแปลกที่ยังไม่ทราบเหตุผลอีกอย่างหนึ่ง ก็คือภาษีร้อยชัก ๓ ทางท่ากรุงเทพ ฯ ไฉนจึงขึ้นอยู่กับกรมกลาโหม เพราะท่ากรุงเทพ ฯ ขึ้นอยู่กับกรมท่า ส่วน

กรมกลาโหมนั้นว่าหัวเมืองทางปักษ์ใต้เท่านั้น ซ้ำเงินค่าภาษีร้อยชักสามที่เก็บได้ทางท่ากรุงเทพ ฯ เมื่อจุลศักราช ๑๒๔๘ (พ.ศ. ๒๔๓๐) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้แจกจ่ายข้าราชการกรมท่ากลางปีละ ๑๕ ชั่ง และกรมท่าซ้าย ๑๐ ชั่ง ดังนี้ จึงทำให้เข้าใจไม่ได้ว่าทำไมภาษีร้อยชัก ๓ จึงขึ้นกลาโหม

ในระยะตอนนี้ จนถึงเมื่อตั้งเป็นกรมศุลกากรและรวมการเก็บภาษีขาเข้าขาออกอยู่ในบังคับบัญชากรมเดียวกัน แม้เป็นเรื่องไม่สู้ช้านานอะไรนักก็จริง แต่เรื่องออกจะยุ่งมาก เพราะเป็นตอนหัวต่อหัวเลี้ยวที่จะเปลี่ยนแปลงมาเป็นกรมศุลกากรในปัจจุบัน ควรที่จะมีหลักฐานพอให้สืบสาวเอาเรื่องได้ติดต่อกัน การกลับเป็นตรงกันข้าม หาหลักฐานอะไรมาเล่าไม่ได้มาก เพราะฉะนั้น เรื่องที่จะเล่าต่อไป ส่วนมากได้มาจากคนเก่า ๆ ซึ่งเคยรับราชการอยู่ในกรมศุลกากรเล่าให้ฟัง แต่ผู้บอกบัดนี้ก็ถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว อาจมีบกพร่องด้วยประการทั้งปวง

เมื่อ พ,ศ. ๒๔๒๒ การเก็บภาษีขาเข้าและภาษีขาออกเบ็ดเสร็จ รวมขึ้นอยู่กับกรมศุลกากร ส่วนภาษีข้าวขาออกยังขึ้นอยู่กับกรมท่า มีพระยาพิพิธโภไคย (โค สุจริตกุล) เป็นเจ้าหน้าที่ ที่อ้างเอา พ.ศ. ๒๔๒๒ เป็นปีตั้ง เพราะในปีนั้นเจ้าพระยาภาศกรวงศ์ (ชุมพร บุนนาค) เมื่อครั้งยังเป็นพระยาภาศกรวงศ์ ฯ ย้ายจากตำแหน่งข้าหลวงออกโฉนดมาอยู่ในกรมศุลกากร ซึ่งได้ความว่าบังคับบัญชาแต่ภาษีขาเข้ากับภาษี

เบ็ดเสร็จขาออกเท่านั้น เพราะปรากฏในเอกสารลางฉะบับลงปีจุลศักราช ๑๒๔๖ (พ.ศ. ๒๔๒๗) เรียกว่าผู้บัญชาการภาษีขาเข้าขาออก (ไม่รวมข้าวขาออก) ในตอนนี้ยังไม่มีคำว่าศุลกากร ได้ความว่าคำศุลกากรนั้น เจ้าพระยาภาศกรวงศ์เป็นผู้คิดขึ้นเพื่อให้ตรงกับคำว่า Customs ในภาษาอังกฤษ คำว่าศุลกากรจะประกาศใช้ขึ้นเมื่อใด ค้นหาหลักฐานอะไรไม่ได้ เข้าใจว่าจะไม่ได้ประกาศใช้เป็นทางราชการโดยตรง เพราะในหนังสือราชการเองสมัยนั้น ลางฉะบับก็ใช้เป็นกรมศุลกสถานก็มี เช่น เมื่อจุลศักราช ๑๒๕๐ (พ.ศ. ๒๔๓๑) มีคำว่า "อธิบดีผู้บัญชาการกรมศุลกากร" แต่ในหนังสือของกระทรวงการต่างประเทศฉะบับหนึ่ง เรียกว่าผู้บัญชาการกรมศุลกสถาน พ.ศ. ๒๔๓๒ เรียกว่าผู้บัญชาการกรมศุลกากร (ไม่มีคำว่าอธิบดี) พ.ศ. ๒๔๓๓ เรียกว่า พณ ฯ ที่เกษตราธิบดีผู้บัญชาการศุลกากร เพราะฉะนั้นคำศุลกากรจะต้องเกิดมีขึ้นเป็นครั้งแรก ภายหลัง พ.ศ. ๒๔๒๖ และก่อน พ.ศ. ๒๔๓๑

กรมศุลกากรเดิมจะขึ้นอยู่กับกรมใดกระทรวงใดในสมัยที่เจ้าพระยาภาศกรวงศ์ดำรงตำแหน่งอธิบดี ก็ทราบไม่ได้ ทราบแต่ว่าเมื่อจุลศักราช ๑๒๔๘ (พ.ศ. ๒๔๒๙) กระทรวงเกษตราธิการได้บังคับบัญชา "การโรงภาษีสินค้าขาเข้าขาออก" ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้ยกไปขึ้นกระทรวงพระคลังซึ่งแยกออกจากกรมท่า คือกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘

ข้อที่ กรม ศุลกากร ไปขึ้น อยู่กับกระทรวงเกษตราธิการก็ไม่แปลก เพราะ เจ้าพระยาภาศกรวงศ์ได้ว่าการเกษตรแต่เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งอธิกดีกรมศุลกากรอยู่ ข้อที่แปลกก็คือในประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดี ลงวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) เรื่องกรมศุลกากรว่า "การโรงภาษีสินค้าขาเข้าขาออก" แย้งกับที่เรียกในหนังสือราชการมาแล้วแต่ พ. ศ. ๒๔๓๑ ว่าอธิบดีผู้บัญชาการกรมศุลกากร เมื่อพระยาภาศกรวงศ์ย้ายไปดำรงตำแหน่งเสนาบดีเกษตร์พาณิชยการแต่ตำแหน่งเดียวแล้ว เห็นจะเป็นปี พ.ศ. ๒๔๓๕ นี้เอง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภ ฯ เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น มาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศุลกากร ตอนนี้ได้ความว่าการเก็บภาษีข้าวขาออก ซึ่งแยกเป็นอีกส่วนหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ยังเรียกว่าตำแหน่งอธิบดีภาษีเข้าคอเวอเมนต์อยู่[๓] และในปีเดียวกันนี้การเก็บภาษีข้าวจึงมารวมอยู่ในกรมศุลกากรโดยบริบูรณ์ เพราะปรากฏในหนังสือพิมพ์บางกอกไตม์ฉะบับลงวันที่ ๒๑ เมษายน ค.ศ. ๑๘๒๘ คัดเอาข้อความที่ลงไว้ในฉะบับลงวันที่ ๒๖ เมษายน พ. ศ. ๑๘๙๒ (พ.ศ. ๒๔๓๕)

---

(๓) ในประกาศข้อบังคับรักษาการศุลกากร ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔ กฎหมายในรัชชกาลที่ ๕ เล่ม ๕ หน้า ๑๒๔๗) ก็อ้างแต่ภาษีขาเข้าร้อยชักสามและภาษีขาออกเบ็ดเสร็จหัวเมืองเท่านั้น ไม่กล่าวถึงภาษีข้าว และยังไม่ใช้คำว่าศุลกากร

ว่าใน "กรมภาษีอากร (เขียนว่า Revenue Department จะหมายความกรมอะไรไม่ทราบ) ได้มีการเปลี่ยนแปลงกันมาก โดยยกกรมข้าว (Rice Department) มาอยู่ในบังคับบัญชาของผู้บัญชาการศุลกากร (ยังไม่ใช้คำว่า Director General) เพราะฉะนั้นงานสองแผนกนี้ ซึ่งแต่เดิมมีเจ้าหน้าที่บังคับบัญชาแยกกันเป็นสองคนนั้น บัดนี้รวมกันอยู่ในคนเดียว"

เมื่อรวมความเรื่องกรมศุลกากรในตอนนี้ คงยุติได้ว่า การศุลกากรซึ่งแต่ก่อนแยกการบังคับบัญชากันอยู่กับกรมต่างๆ ได้มารวมกันเป็นแห่งเดียว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภ ฯ เป็นอธิบดีกรมศุลกากรขึ้นกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ก่อนหน้านี้กรมศุลกากรแยกเป็นภาษีขาเข้าขึ้นกรมกลาโหม ภายหลังภาษีขาเข้าและภาษีขาออกเปิดเสร็จมารวมขึ้นกระทรวงเกษตราธิการ (ระหว่างที่ยังไม่ขึ้นกับเกษตรสมัยเจ้าพระยาภาศกรวงศ์เป็นผู้บัญชาการและอธิบดี เห็นจะขึ้นกับกระทรวงการต่างประเทศ) ภาษีข้าวขึ้นกรมท่า เรื่องมีเพียงเท่านี้ แต่เมื่อค้นคว้าหาหลักฐาน ว่าฉะเพาะตัวผู้เขียนดูก็ยุ่งอยู่

บัดนี้จะได้กล่าวถึงตัวที่ทำการศุลกากร แต่เดิมมาที่ทำการศุลกากรอย่างที่ฝรั่งเรียกว่า Customs House คงไม่มี นอกจากด่านขนอนดั่งได้เล่าไว้ที่อื่นแล้ว ในสมัยกรุงรัตนโกสินทรตอนต้นเมื่อมีเรือกำปั่นเข้ามา ก็ต้องไปจอดทอดอยู่ที่หน้าจวนของ

เจ้าพระยาพระคลัง เพราะฉะนั้นในหนังสือสนธิสัญญาที่ทำครั้งเซอร์ยอนเบาริง ตอนที่ว่าด้วยกฎหมายเรื่องเก็บภาษีข้อ ๑ จึงมีกล่าวไว้ว่าจะต้องปลูกโรงภาษีให้ใกล้ท่าเรือจอดพอสมควร แสดงอยู่ว่าแต่ก่อนนั้นคงไม่มีโรงภาษี ถึงแม้ว่าภายหลังหนังสือสนธิสัญญานี้จะได้มีที่ทำการศุลกากรขึ้นแล้ว แต่จะตั้งอยู่ที่ไหนก็ไม่ทราบอีก มาทราบได้แน่นอนก็ราว ๕๐ ปีกว่าที่ล่วงมานี้ (ราวจุลศักราช ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘) ว่าที่ทำการศุลกากร เวลานั้นเรียกว่าโรงภาษี ตั้งอยู่ปากคลองผดุงกรุงเกษมแห่งใต้ตรงที่เป็นธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้แบงก์เดี๋ยวนี้ ว่าเป็นเรือนปั้นหยาชั้นเดียวหันหน้าลงแม่น้ำ ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานที่หลวงซึ่งเป็นโรงภาษีนี้แก่พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์ เพื่อทำตึกให้ฮ่องกงแอนด์เซี่ยงไฮ้แบงก์เช่า (พระราชหัตถ์เลขาในรัชกาลที่ ๕ ถึงเจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติลงวันที่ ๗ ๑๕ ๔ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิศก ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑) จึงได้ย้ายโรงภาษีมาตั้งณที่ซึ่งเป็นกรมศุลกากรในบัดนี้ สถานที่ตรงนี้เดิมเป็นตึกจีน (ยังมีซากเหลืออยู่บ้างบางตอน หลังกรมศุลกากรเดี๋ยวนี้) เป็นที่ของนายนุดอาหารบริรักษ์ ภายหลังตกมาเป็นของหลวง เมื่อย้ายมาอยู่ในที่แรก ตั้งอยู่ที่ตึกจีนหลังกลาง ภายหลังจึงสร้างเป็นเรือนปั้นหยา ๒ หลัง ตั้งอยู่คนละแห่ง หลังหนึ่งเป็นที่ทำการภาษีร้อยชักสาม ซึ่งพระยาภาศกรวงศ์ ฯ เป็นผู้บังคับบัญชา อีกหลังหนึ่งเป็นที่บัญชาการ

ภาษีข้าวขาออก ซึ่งพระยาพิพิธโภคัยบังคับบัญชา แยกกันเป็นคนละส่วน แล้วจึงได้สร้างที่ทำการศุลกากรให้ชื่อว่าศุลกสถาน เป็นตึกซึ่งเห็นอยู่ทุกวันนี้ ตึกหลังนี้ว่ามิสเตอร์กราสสีนายช่างชาวอิตาเลียนเป็นผู้ออกแบบรับเหมาสร้าง และเห็นจะสร้างขึ้นเมื่อในราวจุลศักราช ๑๒๔๖ (ตรงนี้คนเก่าที่เล่าให้ผู้เขียนฟังเห็นจะจำปีผิด เพราะขัดกับที่ว่าไว้ข้างต้นว่า เมื่อจุลศักราช ๑๒๔๗ ยังอยู่ที่ฮ่องกงเซี่ยงไฮ้แบงก์) เพราะในตอนนี้คนยังเรียกกันว่า "โรงภาษีซึ่งทำใหม่" อยู่ ที่ถูกเวลาที่สร้างศุลกสถานเสร็จคงเป็นปีภายหลัง จุลศักราช ๑๒๕๐ (พ.ศ. ๒๔๓๑) เพราะมีหลักฐานอยู่ในหนังสือ Bangkok Times Guide Book ที่พิมพ์เมื่อปี ๑๘๙๐ (พ.ศ. ๒๔๓๓) กล่าวชมศุลกสถานที่สร้างใหม่ ว่า "เป็นสถานที่งดงามแห่งหนึ่ง ในบรรดาสถานที่ซึ่งสร้างขึ้นในกรุงเทพ ฯ ภายในระยะสิบปีที่ล่วงมานี้ และตั้งอยู่ริมแม่น้ำในที่สง่าผ่าเผย เนื้อที่ซึ่งใช้เป็นท่าเรือ กุดังสินค้า ตัวที่ทำการตึกเฉลียงข้าง, ที่อยู่เจ้าพนักงานและอื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับศุลกสถานโดยตรง (แสดงว่ายังมีที่ทำการของคนอื่นด้วย) มีขนาดกว่า เอเคอร์ (ราว ๓–๔ ไร่) ท่าเรือมีทางสะดวกบางประการสำหรับขนถ่ายสินค้าจากเรือลำเลียง แม้เรือกลไฟใหญ่กินน้ำลึก ก็เข้าเทียบท่ากลางถ่ายขนสินค้าได้ ตอนท่ามีโรงพักสินค้าและที่ทำการเจ้าพนักงาน กับมีรถรางขนาดเบาซึ่งนอกจากใช้ในการขนสินค้า ยังใช้บรรทุกน้ำจากแม่น้ำไปจ่ายตามเรือน

ที่พักของเจ้าพนักงานในเวลานอกราชการ ตัวตึกใหญ่นั้นรูปทรงงดงามมีสามชั้น โดยมากใช้เป็นที่ทำการของเจ้าพนักงานกรมเกษตร์ (๓) มีสะพานข้ามติดต่อกับที่ทำการศุลกากรทางด้านตะวันตก (ที่ถูกเห็นจะเป็นสะพานทิศเหนือ) ซึ่งเป็นตึก ๒ ชั้นเป็นที่ทำการภาษีขาเข้าขาออก (ยังมีตัวหนังสือบอกว่า Import and Export Department ไว้ที่หน้าบรรณตัวตึกหลังนี้) ในบริเวณศุลกสถานมีเรือนที่พักสารวัตร์ใหญ่ของกรมศุลกากร และเจ้าพนักงานชั้นผู้น้อย

"ผู้เป็นหัวหน้าบังคับบัญชาการศุลกากร คือ พระยาภาศกรวงศ์ ซึ่งบ้านของท่านอยู่เหนือขึ้นไปทางแม่น้ำฝั่งตะวันตก ราชการศุลกากรมีเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมขึ้นเสมอ เพื่อให้เหมาะแก่ขนาดการค้าขายของประเทศไทยซึ่งกำลังเจริญขยายตัว จำนวนเจ้าพนักงานจึงเพิ่มขึ้นมาก คาดกันว่าที่ว่างซึ่งมีเหลืออยู่ในบริเวณกรมศุลกากร ในเวลาไม่ช้าจะต้องลดน้อยลงไปมาก เพราะทางการกำลังดำริจะจัดสร้างคลังสินค้ามีทัณฑ์บนขึ้น" (เห็นจะ

---

(๓) ชั้นที่สามนับจากพื้นล่าง นัยว่าเดิมใช้เป็นที่เต้นรำชาวต่างประเทศ เป็นอย่างการเต้นรำของกระทรวงการต่างประเทศ เครื่องประดับมีกระจกเงาแผ่นใหญ่ ๆ โคมระย้าแก้ว ฉากรูปสีน้ำยังเหลือสืบมา จนเก่าชราคร่ำคร่าไปแล้ว จึงได้รื้อถอนไปในราว ๒๐ ปีที่ล่วงมานี้

หมายความถึง King's Warehouse มากกว่า Customs Bonded) Warehouse)

ที่ทำการกรมศุลกากรดังที่หนังสือ Bangkok Times Guide Book พรรณนามานี้ ตัวตึกใหญ่ยังคงรูปอยู่ จะมีเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปบ้างตามเหตุการณ์ก็เป็นแต่ส่วนย่อยจึงไม่จำเป็นต้องกล่าว

ที่หนังสือ Bangkok Times Guide Book ชมศุลกสถานว่าเป็นตึกงดงามในสมัยนั้น ก็เห็นจะจริง เพราะทางราชการเคยใช้ศุลกสถานตอนชั้นที่ ๓ เป็นสถานที่เต้นรำของชาวต่างประเทศในวันเฉลิมพระชนม์พรรษา แม้ต่อมาในสมัยพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ ฯ เป็นอธิบดีกรมศุลกากร ก็เคยใช้ศุลกสถานเป็นที่เต้นรำในงานเฉลิมพระชนม์พรรษา ๒-๓ ครั้ง รวมทั้งงานสมโภชเมื่อครั้งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปิยมหาราชเสด็จกลับจากยุโรปคราวแรกด้วย เรื่องงานเต้นรำในวันเฉลิมพระชนม์พรรษา พบหนังสือเรื่องหนึ่งเล่าว่า เจ้าพระยาภานุวงศ์ ฯ (ท้วม บุนนาค) เคยจัดให้มีขึ้นที่บ้านของท่านก่อน คือเชิญชาวต่างประเทศไปเต้นรำเป็นการประชุมเฉลิมพระเกียรติในวันเฉลิมพระชนม์พรรษา ที่การเต้นรำของชาวต่างประเทศย้ายมาเต้นกันที่ศุลกสถานก็ไม่แปลก เพราะการภาษีข้าวขาออกก็ขึ้นอยู่กับกรมท่า ถึงจะยังไม่ได้รวมกันกับภาษีขาเข้า แต่งานก็ทำรวมกันอยู่ในที่เดียว ทั้งศุลกสถานในเวลานั้น จะเป็นที่เหมาะด้วยประการทั้งปวง เพราะงดงามสง่าผ่าเผย และอยู่ในทำเลที่ชาวต่างประเทศตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วย

๗ – กรมศุลกากรสมัยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช เป็นอธิบดี และต่อมา

การศุลกากรได้มารวมอยู่ในกรมศุลกากรทั้งขาเข้าและขาออก ในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนพิทยลาภ ฯ ดำรงตำแหน่งอธิบดี แต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้นทรงว่ากรมศุลกากรได้ปีเดียว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายไปรับราชการในตำแหน่งอื่น ส่วนราชการกรมศุลกากร โปรดให้พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช เมื่อครั้งยังมีพระนามเดิมว่าหม่อมเจ้าพร้อม และรับราชการเป็นรองอธิบดีกรมบัญชีกลาง มาเป็นอธิบดีกรมศุลกากรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖

นับแต่นั้นมา งานกรมศุลกากรได้เจริญขึ้นโดยลำดับ เงินภาษีศุลกากรที่เก็บได้ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ คือในปีที่พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ ฯ มาเป็นอธิบดี เก็บได้รวมด้วยกัน ๒,๖๖๖,๐๐๐ บาท ถึง พ.ศ. ๒๔๖๐ เก็บได้ ๘,๐๓๓,๐๐๐ บาท เพิ่มขึ้นตั้งสิบเท่าตัว นอกนี้กรมศุลกากรยังมีหน้าที่จัดเก็บเงินภาษีภายใน ซึ่งได้รับโอนมาจากกรมสรรพภาษี ดังได้เล่าไว้แล้วในตอน ๔ และยังเป็นผู้จัดซื้อฝิ่นดิบให้แก่กรมฝิ่นหลวงแผนกหนึ่ง และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ โปรดให้รวมการสุราซึ่งเดิมรวมอยู่ในกรมฝิ่น มารวมอยู่ในกรมศุลกากรอีกกรมหนึ่ง ถึงวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๐ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จึงให้พระยาสุพรรณ-

สมบัติ (ติณ บุนนาค) มาเป็นผู้ทำการแทนอธิบดีกรมศุลกากร ถึง พ.ศ. ๒๔๗๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาสุพรรณสมบัติออกไปรับราชการเป็นอัครราชทูตประจำกรุงโตเกียวประเทศญี่ปุ่น ต่อมาอีกปีหนึ่งจึงโปรดให้พระยาชัยสุรินทร (ตาด บุนนาค) มาเป็นผู้ทำการแทนอธิบดี ถึง พ.ศ. ๒๔๗๒ โปรดให้พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ ฯ ออกจากราชการ และให้พระยาชัยสุรินทรเป็นอธิบดีแทน ถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ พระยาชัยสุรินทรออกจากตำแหน่งอธิบดี และให้พระยาเสวกวรายุตก์ (กิมสวน รักตบุตร) เจ้ากรมกองภาษีเป็นผู้ทำการแทนอธิบดีเมื่อ พ ศ. ๒๔๗๖ และเป็นอธิบดี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๘ พระยาเสวกวรายุตก์ออกจากตำแหน่งอธิบดี จึงโปรดให้ย้ายหม่อมเจ้าวิวัฒนไชยไชยันต์จากกรมสรรพากรมาเป็นอธิบดี ถึง พ.ศ. ๒๔๘๒ ม.จ. วิวัฒนไชยย้ายไปรับราชการในตำแหน่งที่ปรึกษาฝ่ายไทยในกระทรวงการคลัง น.อ.อ. หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง) รัฐมนตรี จึงมาเป็นอธิบดีด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๘๒

แบ่งส่วนราชการ

ราชการในกรมศุลกากร สมัยเมื่อพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ ฯ ทรงเป็นอธิบดีในปีแรก ได้มีหัวหน้าการงานของเดิมแยกออก

เป็นหลายแผนก คือ (๑) พระผดุงศุลกฤตย์ (ม.ร.ว. หนู อิศรางกูร ภายหลังเป็นพระยาอิศรพันธโสภณ) เป็นผู้รักษาการกองบัญชาการและกองภาษีขาออกเบ็ดเสร็จแผนกหนึ่ง (๒) พระสาลิยากรพิพัฒน์ (ม.ร.ว. เจริญ อิศรางกูร) เป็นหัวหน้ากองภาษีข้าวขาออกแผนกหนึ่ง (๓) หลวงราชายสาธก (ดา-คอสตา) เป็นหัวหน้ากองภาษีขาเข้าและตรวจการภายนอก มีตรวจเรือเข้าออกเป็นต้นแผนกหนึ่ง (๔) นายเดวิดวิลเลียม ตำแหน่งที่ปรึกษากรมศุลกากร และเป็นผู้ตรวจการในกองตีราคาและกองรับเงินอีกแผนกหนึ่ง[๑] เมื่อพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ ฯ มาเป็นอธิบดีแล้ว ได้จัดแบ่งแยกงานกรมศุลกากรออกเป็น (๑) กองบัญชาการ (สำนักงานเลขานุการกรมในปัจจุบัน) (๒) กองภาษีขาเข้า (๓) กองภาษีขาออก (รวมภาษีข้าวและภาษีเบ็ดเสร็จขาออกเข้าด้วยกัน) เมื่อโอนการเก็บภาษีภายในและการภาษีสุรา ได้แบ่งงานสองประเภทนี้ออกเป็นอีกสองกองรวมด้วยกันเป็น ๕ กอง มาภายหลังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้แยกงานจดทะเบียนสินค้าขาเข้าขาออกจากกองภาษีขาเข้า มาตั้งเป็นกอง

---

(๑) ในสยามไดเรกโทรีปี ๑๘๙๐ (พ.ศ. ๒๔๓๓) สมัยเจ้าพระยาภาศกรวงศ์เป็นอธิบดี มีรายชื่อเจ้าพนักงานดังนี้ :—

กรมศุลการ	พระยาภาศกรวงศ์
สารวัตรใหญ่	หลวงราชายสาธก
เจ้ากรม	พระผดุงศุลกฤตย์

อิสสระขึ้นอีกกองหนึ่ง เรียกว่ากองรายงาน มีหน้าที่ตรวจการเก็บภาษีสินค้าขาเข้าขาออกที่เจ้าหน้าที่ได้จัดเก็บภาษีไว้แล้ว ว่าจะได้คิดเงินภาษีและค่าธรรมเนียมต่างๆ ถูกต้องตามจำนวนและราคาสินค้าหรือไม่อย่างหนึ่ง และจดทำบัญชีจำนวนสินค้าที่ได้ขนเข้าขนออกทั่วพระราชอาณาเขตต์อีกอย่างหนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ รัฐบาลไทยได้ทำความตกลงกับนานาประเทศ ว่าด้วยการทำใบขออนุญาตขนสินค้า ให้ลงน้ำหนักสิ่งของด้วย เพื่อประโยชน์รวบรวมสถิติพยากรณ์สินค้าขาเข้าขาออกได้บริบูรณ์ซึ่งเป็นมาจนทุกวันนี้ (มาในสมัยพระยาเสวกวรายุตก็เป็นอธิบดี เปลี่ยนชื่อกองรายงานเป็นกองสถิติและแยกงานตรวจสอบการเก็บภาษีออกจากกองสถิติ

ปลัดกรม	หลวงพินิจวิเทศภัณฑ์
ที่ปรึกษา	นายดิวิลเลียม
ผู้จัดการฝ่ายไทย	เจ๊สัวลวน
เจ้าพนักงานรับเงิน	โฮ่วิ่ฮอง

กรมข้าว ในบังคับบัญชาของพระยาพิพิธโภคัย

ผู้เก็บภาษี พระยาสวัสดิ์วามดิษฐ์ (ภายหลังเป็นพระยาโชดึกราชเศรษฐี พัก โชติกสวัสดิ์)

สารวัตร์	พระยาสมุทบุรานุรักษ์ (สิน สมุทสิน)
” ”	ม.ร.ว. เผือก (ภายหลังเป็นหลวงสมบัติธัญญผล)

ตั้งเป็นกองศุลกาธิการขึ้นอีกกองหนึ่ง) ในคราวเดียวกันกับที่แยกงานจดทะเบียนสินค้าจากกองขาเข้ามาตั้งเป็นกองรายงานขึ้นนั้น ได้แยกแผนกรับเงินภาษีจากกองขาเข้าตั้งขึ้นเป็นกองอิสสระอีกกองหนึ่ง เรียกว่ากองรับเงินภาษี (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นกองเก็บภาษี ในสมัยพระยาเสวกวรายุตก์เป็นอธิบดี และเปลี่ยนเป็นกองเก็บอากร ในสมัย ม.จ. วิวัฒนไชยเป็นอธิบดี) ต่อมารวมกองภาษีขาเข้าและกองภาษีขาออกฝ่ายทำการภายในเข้าเป็นกองเดียว เรียกว่ากองภาษี (เปลี่ยนเป็นกองพิธีการเข้าออกในสมัย ม.จ. วิวัฒนไชยเป็นอธิบดี) รวมกองภาษีขาเข้าและกองภาษีขาออกส่วนทำการภายนอก มีการตรวจปล่อยสินค้าเป็นต้น ตั้งเป็นกองตรวจขึ้นอีกกองหนึ่ง (เปลี่ยนชื่อเป็นกองสารวัตร์ในสมัย ม.จ. วิวัฒนไชยเป็นอธิบดี) กับยกการตีราคาสินค้าขาเข้าจากกองภาษีขาเข้า ขึ้นเป็นกองตีราคา ภายหลังในสมัย ม.จ. วิวัฒนไชยเป็นอธิบดี ยุบกองตีราคารวมเข้ากับกองพิธีการเข้าออก

เจ้าพนักงานกรมศุลกากรสมัยพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ฯ เป็นอธิบดีในระยะต้น ในส่วนที่รับราชการฝ่ายกองภาษีขาออกเป็นไทย กิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกองนี้ เช่นการจดบัญชีการทำใบขนสินค้าขาออก ใช้จดเป็นภาษาไทย ส่วนกองภาษีขาเข้าเจ้าพนักงานเป็นชาวต่างประเทศ หรือเป็นผู้ที่มีเชื้อชาวต่างประเทศแทบทั้งหมด เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ ต่างแยกกันเป็นคนละ

พวกไม่ปรองดองกัน เพราะมีทั้งไทย, ฝรั่ง, เชื้อฝรั่ง, เชื้อจีน, จีนบ้าบ๋า และมีความเห็นแตกต่างกันไปแทบทุกอย่าง การทำบัญชีก็มีทั้งบัญชีฝรั่ง บัญชีไทย และลางหน้าที่เช่นกองรับเงินภาษีก็ยังมีบัญชีจีนด้วย

เมื่อพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ฯ เข้ามาเป็นอธิบดีครั้งแรก ทรงดำริจะเลิกทำบัญชีฝรั่งและบัญชีจีน คงให้ทำแต่บัญชีไทยอย่างเดียว เพื่อมิให้ต้องทำงานซ้ำกัน แต่นายเดวิดวิลเลียม ซึ่งเป็นที่ปรึกษากรมศุลกากรอยู่ในขณะนั้นคัดค้าน เห็นตรงกันข้ามว่าควรให้เลิกทำบัญชีไทยบัญชีจีน คงทำแต่บัญชีฝรั่งอย่างเดียว ถ้าทำเป็นบัญชีไทยทั้งหมด นายเดวิดวิลเลียมก็ไม่สามารถจะทำการงานสิ่งใดได้ คือหมายความว่าไม่ต้องทำอะไร นายเดวิดวิลเลียมผู้นี้ เป็นที่ปรึกษากองศุลกากรคนแรก พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ ฯ เคยตรัสเล่าให้ฟังว่าเป็นผู้มีความสามารถรอบรู้ในการศุลกากรมามาก แต่เมื่อไม่พอใจสิ่งใดขึ้น ก็ไม่ทำการงานสิ่งใด โดยอ้างตนว่าเป็นที่ปรึกษา เมื่อไม่มีข้อหารือสิ่งใดที่จะปรึกษา ก็ไม่มีงานสิ่งใดจะทำ ถึงเวลาก็มาออฟฟิศแล้วกลับ นายเดวิดวิลเลียมผู้นี้เดิมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ สมัยเจ้าพระยาภาศกรวงศ์เป็นอธิบดี รัฐบาลไทยจ้างเข้ามาเป็นเจ้าพนักงานตีราคาของศุลกากรมีกำหนดปีครึ่ง ในใบบอกของพระยามนตรีสุริวงศ์ ราชทูตไทยณกรุงลอนดอนแจ้งข้อราชการมายังกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อวัน ๖ ๗/๒ ๒ ค่ำปีชวดสัมฤทธิศก[๒๑] ศักราช

๑๒๕๐ ว่า "มิสเตอร์เฮาเวิดเป็นเสมียนใหญ่ในโรงภาษีคอเวอนเมนต์อังกฤษ ได้ชักนำมิสเตอร์วิลเลียมมาให้คนหนึ่ง และมิสเตอร์เฮาเวิดเต็มใจที่จะอนุญาตปล่อยให้มิสเตอร์วิลเลียมเข้ามากรุงสยามกำหนดในสิบแปดเดือน" ได้ทราบความจากหนังสือพิมพ์บางกอกไตม์ต่อจากที่เล่านี้ว่า เมื่อสิ้นกำหนดสัญญาแล้ว กรมศุลกากรได้ทำสัญญาใหม่กับนายเดวิด วิลเลียม ในตำแหน่งที่ปรึกษา แต่ขอให้ทำการในตำแหน่งไดเรกเตอร์ด้วย ต่อมาไม่สู้ช้านายเดวิดวิลเลียมไม่ยอมทำงานในหน้าที่ไดเรกเตอร์ เพราะสัญญาจ้างให้เป็นที่ปรึกษาอย่างเดียว ในที่สุดนายเดวิดวิลเลียมไม่ได้ทำอะไร คงรับแต่เงินเดือนอยู่ ๕-๖ ปี จนถึง ค.ศ. ๑๘๖๘ (พ.ศ. ๒๔๑๑) หรือ ค.ศ. ๑๘๖๙ รัฐบาลประสงค์จะจัดการปัญหาเรื่องพิกัดอัตราภาษีลางข้อให้เด็ดขาดลงไป จึงว่าจ้างนายเดวิดวิลเลียมอีก จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๓ จึงได้ออกจากราชการ รัฐบาลจึงว่าจ้างนายเอดเวิดแอมโบรส ข้าราชการศุลกากรอังกฤษ เข้ามารับราชการในกรมศุลกากรในตำแหน่งที่ปรึกษาและผู้ช่วยอธิบดี เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๓ นายแอมโบรสลาออกจากราชการ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๑ นายวิลเลียมนันน์จึงเข้ามารับหน้าที่ที่ปรึกษาและรองอธิบดี เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ และลาออกจากราชการ เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๖ แล้วนายนอรแมนแมกสเวลจึงได้รับตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแต่ตำแหน่ง

เดียว เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๗ นายแมกสเวลผู้นี้เดิมกรมศุลกากรว่าจ้าง เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๙ เพื่อมาจัดวางระเบียบแบบแผนกองรายงานซึ่งตั้งขึ้นใหม่ และได้รับราชการอยู่ในตำแหน่งหัวหน้ากองรายงานตลอดมา จนถึงวันที่เข้ารับราชการในตำแหน่งที่ปรึกษา นายแมกสเวลได้ลาออกเมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ แล้วใน พ.ศ. นี้เอง รัฐบาลจึงได้ว่าจ้างนายดอกเลสเฟรเดอริกเมสมาเป็นที่ปรึกษา นายเมสได้ลาออกเมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๘ ทางราชการจึงขอโอนนายดีเอฟรีฟ ซึ่งรับราชการเป็นที่ปรึกษากรมสรรพสามิตต์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ มารับราชการเป็นที่ปรึกษากรมศุลกากรมาจนบัดนี้

ย้อนกล่าวถึงนายเดวิดวิลเลียมอีก ตามที่หนังสือพิมพ์บางกอกไตม์ว่า นายเดวิดวิลเลียมไม่ยอมทำงานในหน้าที่ไดเรกเตอร์ น่าจะมีกรณีมาจากเรื่องที่กรมศุลกากรจะเปลี่ยนบัญชีฝรั่งมาเป็นบัญชีไทยนี้ด้วยประการหนึ่ง แต่จะมีเรื่องอะไรอีกก็ทราบไม่ได้ ผู้เขียนเคยพบจดหมายของนายเดวิดวิลเลียมฉะบับหนึ่ง จ่าหน้าซองและส่งทางไปรษณีย์ถึงอธิบดีกรมศุลกากร ฟ้องหาอธิบดีกรมศุลกากรว่ามาทำงานที่กรมศุลกากรสาย นี่ก็คงเป็นเพราะเกิดความเข้าใจผิดกัน เพราะอธิบดีในตอนเช้าก่อนมาทรงงานที่กรมศุลกากร ต้องเสด็จไปราชการอยู่ที่กระทรวง

พระคลังก่อน เมื่อเสร็จราชการทางกระทรวงแล้วจึงได้เสด็จมากรมศุลกากร

พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ ฯ ทรงตั้งพระทัยพยายามจะให้นายเดวิดวิลเลียมทำการงานให้เป็นประโยชน์ต่อราชการ เพราะได้เสียเงินเดือนจ้างมาแล้ว จึงต้องงดความดำริที่จะเลิกทำบัญชีฝรั่งในกรมศุลกากรเสีย และเมื่อได้ทรงตรวจดูราชการในกรมศุลกากรต่อไปแล้ว ก็ยังมีการขัดข้อง ด้วยหนังสือสำคัญที่พ่อค้านำส่งผ่านมือเจ้าพนักงานกรมศุลกากร โดยมากเป็นภาษาอังกฤษ เช่นบัญชีสินค้าสำหรับเรือและอินวอยซ์กับอื่นๆ ก็เป็นภาษาอังกฤษโดยมาก แม้จะใช้เสมียนไทยทำบัญชี ก็จะต้องมีคนแปลภาษาอังกฤษและภาษาต่างประเทศออกเป็นภาษาไทยก่อน ซึ่งจะต้องทำงานเป็นสองต่ออยู่เหมือนกัน และการเขียนอักษรฝรั่งเลขฝรั่ง (หรืออาหรับ) ลงในบัญชี ก็เขียนได้รวดเร็วกว่า เสมียนคนหนึ่งอาจทำบัญชีได้หลายเล่ม จึงตกลงให้กองใดที่หัวหน้ากองเป็นชาวต่างประเทศ คือ กองรับเงิน กองภาษีขาเข้า กองตีราคา ทำเป็นบัญชีอักษรอังกฤษ กองใดที่หัวหน้ากองเป็นไทย คุ้นเคยกับบัญชีไทย มีกองภาษีขาออก ทำบัญชีเป็นอักษรไทย และเลิกบัญชีไทยบัญชีฝรั่งบัญชีจีนที่ซ้ำกัน ความดำริอันนี้ นายเดวิดวิลเลียมยอมเห็นด้วย และยังสืบเป็นประเพณีมาจนถึงขณะที่เขียนนี้

ส่วนพิธีการตรวจเก็บภาษีศุลกากร ในสมัยพระองค์เจ้า

พร้อมพงศ์ ฯ เป็นอธิบดีและต่อมา ได้มีเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง จะยกไว้กล่าวต่างหากในตอนต่อไป ในที่นี้จะขอกล่าวเรื่องงานพิเศษซึ่งไม่ใช่เนื้อหาของกรมศุลกากร คือ นอกจากเรื่องจัดเก็บภาษีภายในดั่งได้เล่าไว้แล้ว ยังมีเรื่องกรมศุลกากรเป็นเจ้าหน้าที่จัดซื้อฝิ่นดิบให้กรมฝิ่น และเรื่องจัดการภาษีสุรา

กรมศุลกากรได้มีหน้าที่ซื้อฝิ่นดิบมาเก็บรักษาไว้สำหรับขายให้แก่นายอากรฝิ่นและกรมฝิ่นตามจำนวนที่ต้องการ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๙ มาจนถึง พ.ศ. ๒๔๖๑ จึงได้เลิก เปลี่ยนเป็นซื้อฝิ่นกับรัฐบาลอินเดียโดยตรง แต่นั้นมากรมศุลกากรมีหน้าที่เป็นแต่คอยรับฝิ่นเมื่อเข้ามาถึงและส่งให้แก่กรมฝิ่นเท่านั้น กับเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้ยกกรมสุราซึ่งเดิมรวมอยู่ในกรมฝิ่นมารวมอยู่ในกรมศุลกากร (ประกาศกระทรวงพระคลังลงวันที่ ๑๗ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๘) จนถึงวันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๒ จึงได้โอนกรมสุราไปสมทบกับกรมสรรพากร

๘ – การตรวจเก็บภาษีศุลกากร

ในรายงานของกงสุลอังกฤษว่าด้วยการค้าทางท่ากรุงเทพ ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ ว่าภาษีที่เก็บแก่สิ่งของที่เป็นสินค้าของประเทศไทย รัฐบาลให้มีผู้ประมูลผูกขาดเป็นเจ้าภาษีไปจัดเก็บเป็นกำหนดตามปกติสองปี เมื่อพ้นกำหนดแล้วก็เรียกประมูลกัน

ใหม่ เจ้าภาษีเหล่านี้มักเป็นกงสีหรือเป็นตัวบุคคล ที่ทำการค้าและเป็นเจ้าของกำปั่นด้วย จะมีเจ้าภาษีที่ไม่ได้ทำการค้าและไม่ได้เป็นเจ้าของกำปั่นนั้นน้อยเต็มที เจ้าภาษีเหล่านี้เป็นพ่อค้าใหญ่ส่งสินค้าขาออกซึ่งตนมีสิทธิ์จะเรียกเก็บภาษีเสียเอง เจ้าหน้าที่ศุลกากรเป็นแต่ผู้รายงานของเจ้าภาษีเหล่านั้น และมีหน้าที่ส่วนมากเป็นผู้อนุญาตให้เริ่มขนถ่ายสินค้าลงเรือและออกอนุญาตปล่อยเรือเท่านั้น ในส่วนสินค้าขาเข้า เจ้าภาษีขาเข้าจะส่งคนของตนขึ้นไปบนเรือเพื่อตีราคาสินค้าซึ่งนำเข้ามา และเรียกเก็บภาษีตามราคาร้อยชักสาม เจ้าภาษีขาเข้าเป็นเจ้าของกำปั่นไฟ ซึ่งเดินในระหว่างท่ากรุงเทพ ฯ กับเมืองสิงคโปร์เดือนละ ๒ เที่ยว กับเป็นเจ้าภาษีฝิ่นและเป็นผู้นำของต่างประเทศเข้ามาเป็นส่วนใหญ่ ตามธรรมดาเจ้าภาษีมักจดรายการสินค้าขาเข้าลงในรายงานให้ต่ำไว้ เพื่อประโยชน์ของตน รัฐบาลไม่มีเจ้าพนักงานสำหรับสอบสวนให้ได้ตัวเลขที่แท้จริง

นอกนี้ ในเรื่องการขออนุญาตเบิกร่องเรือ กฎหมายท้องน้ำจุลศักราช ๑๒๑๙ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ว่าถ้าเป็นเรือฝรั่งให้ขอต่อเจ้าพนักงานศุลกากร ส่วนเรือแขกให้ไปขอต่อกรมท่าขวา ถ้าเรือจีนให้ไปขอต่อกรมท่าซ้าย เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าในสมัยเมื่อ ๗๐–๘๐ ปีที่ล่วงมานี้ เจ้าหน้าที่ศุลกากรซึ่งมีอยู่ในขณะนั้นมีหน้าที่จะต้องกระทำน้อยเต็มที จึงค้นหาเอกสารนำมาเล่าได้น้อยเต็มทีเหมือนกัน

การตรวจเก็บภาษีขาเข้า สมัยเมื่อเลิกเป็นภาษีผูกขาดเปลี่ยนเป็นเจ้าพนักงานจัดเก็บ แม้เมื่อสมัย ๔๐–๕๐ ปีที่ล่วงมานี้ ได้ทราบว่าไม่ได้ตรวจเก็บภาษีขาเข้าในขณะที่ขนสินค้าลงจากเรือเอาของไป หรือเรียกเก็บภาษีขาออกก่อนที่บรรทุกลงเรือ เมื่อมีเรือบรรทุกสินค้าเข้ามาจากต่างประเทศ ทางการจะจัดส่งศุลการักษ์ ซึ่งเรียกกันว่าโปลิศน้ำ ไปกำกับลำละ ๒ คน ศุลการักษ์นี้สรวมเครื่องแบบเหมือนอย่างทุกวันนี้ (๑) จะผิดกันบ้างแต่เครื่องแบบศุลการักษ์รุ่นก่อนที่เสื้อเปิดคอเหมือนอย่างเครื่องแบบทหารเรือ แต่บัดนี้เป็นเสื้อปิดคอ ซึ่งมาเปลี่ยนขึ้นเมื่อครั้งพระยาสุพรรณสมบัติเป็นผู้ทำการแทนอธิบดี เพราะเห็นว่าเปิดคอลางทีก็สกปรกนักไม่น่าดู เครื่องแบบศุลการักษ์นี้นัยว่าเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เมื่อครั้งเป็นอธิบดีเป็นผู้ให้แบบอย่าง นับว่าเป็นเครื่องแบบที่อยู่ยั่งยืนมานานที่สุดถึง ๕๐ ปีเศษจึงได้หมดอายุขัย แต่ก็ยังไม่ศูนย์ไปทีเดียว เพราะกรมสรรพสามิตต์ยังใช้อยู่ ผิดกับเครื่องแบบของเจ้าพนักงานชั้นนายตรวจและสารวัตร ซึ่งเปลี่ยนมาแล้วได้ ๔ ครั้ง เครื่องแบบนายตรวจในสมัยพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ ฯ เป็นอธิบดี ซึ่งในชั้นเดิมเป็นเสื้อกางเกงขาวหรือดำ เสื้อนั้นเป็นอย่างปิดคอ ติดลูกกระดุมโลหขนาดโตสักหน่อย ๕ เม็ด หมวกแก๊บทรงหม้อตาลพื้นขาว

(๑) เครื่องแบบศุลการักษ์เปลี่ยนใหม่เป็นผ้าสีกากี ลักษณะคล้ายตำรวจ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๒

ขอบดำ กระบังดำ มีตราอารมแผ่นดินอยู่หน้าหมวก (เขียนตามลักษณะในรูปถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ในรูปถ่ายนั้นมีนายตรวจอยู่ ๗ นาย แต่ที่เป็นไทยมีอยู่คนเดียว คือพระพิทักษ์สมบัติ ซึ่งยังมีตัวอยู่ในเวลานี้) ต่อมาเปลี่ยนเป็นใช้เสื้อและกางเกงขาว สวมหมวกกะโล่ขาว แต่เสื้อมีเส้นขาวเป็นลายขดอย่างศุลการักษ์ แต่ขนาดเล็กอยู่ที่ข้อมือเสื้อ ซึ่งดูแต่ไกลก็สังเกตไม่เห็น ครั้นแล้วลายเส้นขาวที่ข้อมือก็ค่อยหายไป กลายเป็นเสื้อขาวตามธรรมดา มาเมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๐ สมเด็จพระปกเกล้า ฯ เสด็จเยี่ยมกรมศุลกากร ทางราชการจึงถือโอกาสพื้นให้มีเครื่องแบบขึ้นใหม่ เปลี่ยนเป็นใช้อินทรธนูอย่างข้าราชการพลเรือน มาเปลี่ยนใหม่เป็นครั้งที่ ๓ ในสมัย ม.จ. วิวัฒนไชย และเปลี่ยนเป็นอย่างทุกวันนี้เป็นครั้งที่ ๔ ในสมัย น.อ.อ. หลวงกาจสงครามเป็นอธิบดี สิ่งที่ยังเหลือเป็นโบราณวัตถุอยู่ในเวลานี้อีกอย่างหนึ่ง คือเครื่องกว้านขนสินค้าที่ตั้งอยู่หน้าท่ากลางของศุลกสถาน ก่อนนี้การขนสินค้าจากเรือลำเลียงขึ้นตรวจบนท่า (ดูเรื่องต่อจากนี้) เป็นความลำบาก จึงได้จัดซื้อเครื่องกว้านนี้จากอู่บางกอกด๊อกเมื่อ ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๘)

ย้อนพูดถึงการเก็บภาษีสินค้าขาเข้าในสมัยนั้น " เป็นธรรมเนียมของเจ้าพนักงานโรงภาษีแต่เดิมมา เมื่อเรือได้เข้ามาถึง และยื่นบัญชีที่โรงภาษีแล้ว เจ้าพนักงานที่โรงภาษีก็ให้ใบอนุญาตแก่ผู้ที่บรรทุกสินค้าเข้ามาให้ไปขนของขึ้นไว้ในโรงของเขา แล้ว

เจ้าพนักงานโรงภาษีให้คนมาตรวจดูของ และเก็บภาษีภายหลัง จะเป็นของก็ดีหรือเงินก็ดี" (๑) สมัยนั้นขนาดสินค้าที่เข้ามาคงจะไม่มากมาย การควบคุมตรวจตราคงไม่ลำบากนัก แต่พิธีการตรวจเก็บภาษีอย่างนี้น่าจะมีการหนีภาษีกันได้ง่าย ถ้าสินค้านั้นเป็นชะนิดมีราคาแพง เพราะฉะนั้นทางราชการจึงบังคับให้นำผ้าลายที่นำเข้ามา ไปตรวจเก็บภาษีที่ศุลกสถาน ซึ่งคงจะเป็นครั้งแรกที่มีขึ้น จึงทำให้พ่อค้าแขกตึกขาว (อยู่ตรงข้ามท่าถนนราชวงศ์) เห็นเป็นความเดือดร้อน จึงยื่นเรื่องราวคัดค้านต่อกงสุล

ในเรื่องพิธีการภาษีขาออก ก็เป็นอย่างเดียวกัน เมื่อบรรทุกสินค้าที่ต้องด้วยพิกัดภาษีขาออกลงเรือแล้ว จึงจะคิดค่าภาษีกัน ซึ่งผิดกับเวลานี้ที่ต้องเสียภาษีก่อน จึงจะบรรทุกลงเรือได้ การไปซื้อข้าวใช้เรือแจวเป็นรูปเรือมาดท้องแบน บรรทุกเสมียนไปส่งตามโรงสีไฟ ซึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ ตามรายงานของกงสุลอังกฤษว่ามีอยู่ ๓ โรง และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ตามรายงานของพระยาสมุทบุรานุรักษ์ (สิน) เจ้าพนักงานสารวัตรฝ่ายภาษีข้าวว่ามีอยู่ ๒๑ โรง แต่สีบ้างหยุดบ้าง เพราะไม่มีข้าวเปลือกลงมาพอ

(๑) คัดจากเรื่องราวของพ่อค้าแขกลงวันที่ ๗ ๓ ๒ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๔๓๑) ร้องทุกข์ต่อกงสุลอังกฤษ เรื่องถูกโรงภาษีบังคับให้นำสินค้าผ้าลายมาขึ้นตรวจชักภาษีร้อยชักสามที่ศุลกสถาน

สี่ บัญชีชั่งข้าวเพื่อเรียกเก็บภาษีนั้นใช้กระดาษข่อยเป็นแผ่น ๆ ตีเส้นจดตัวเลขด้วยดินสอดำ

พิธีการตรวจเก็บภาษีศุลกากรได้ลงรูปเป็นระเบียบอย่างทุกวันนี้ขึ้นครั้งแรก ก็ในสมัยพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ฯ เป็นอธิบดี คือจัดให้เจ้าพนักงานกองภาษีขาเข้าตรวจหนังสือสำคัญต่าง ๆ และคิดเงินภาษีขาเข้าและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ จดลงบัญชีไว้แผนกหนึ่ง แล้วจึงส่งใบขนสินค้าไปให้เจ้าพนักงานกองรับเงิน ตรวจรับเงินไว้และออกใบเสร็จให้ แล้วจึงรับสินค้าไปจากความรักษาของกรมศุลกากรได้ ฝ่ายทางกองภาษีขาออกก็จัดการอย่างเดียวกัน ถึงเวลา ๓ ล.ท. เจ้าพนักงานกองรับเงิน ต้องรวมเงินที่ได้รับไว้ในวันนั้น นำไปส่งฝากแบงก์ไว้ทั้งหมด ห้ามไม่ให้รักษาตัวเงินไว้ในที่ว่าการทางกองภาษีขาเข้าและขาออก แล้วหยุดทำการติดต่อกับคนภายนอกตั้งแต่เวลา ๑๕ น. และตรวจสอบบัญชีต่าง ๆ ที่ได้รับเงินไว้ในวันนั้น รวมเข้ายอดเป็นรายวัน นำไปสอบกับบัญชีกองรับเงิน และจำนวนเงินที่ได้รับนำฝากแบงก์ให้ถูกต้องตรงกันทุกหน้าที่ แล้วจึงจะปิดที่ทำการได้ วันรุ่งขึ้นก่อน ๔ ก.ท. ที่ปรึกษาราชการหรือเจ้าพนักงานผู้ใหญ่ ต้องตรวจบัญชีรับเงินและจำนวนเงินที่นำส่งแบงก์ในวันที่ล่วงมา ให้ถูกต้องตรงกันทุกวัน ส่วนเจ้าพนักงานรักษาการและตรวจการภายนอก ก็จัดให้ออกรักษาการบนเรือสินค้า และไปตรวจการในที่ต่าง ๆ ไม่ให้รวมกันอยู่ในที่เดียวเหมือนอย่างแต่ก่อน

ระเบียบการดังที่พรรณนามานี้ได้ใช้ต่อมาจนถึงปัจจุบัน จะเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็แต่รายย่อย อันเป็นไปตามกาลเทศะเท่านั้น

ใบขนสินค้าขาเข้าสมัยเมื่อราว ๒๕ ปีล่วงมานี้ ถ้าเป็นพ่อค้าจีน ทางการอนุญาตให้จดรายการเป็นหนังสือจีน แต่ต้องเขียนเป็นภาษาอังกฤษกำกับมาด้วย ๒ ฉะบับ เพราะฉะนั้นพวกพ่อค้าจีนจึงจ้างจีนบ๋าบ๋าที่รู้ภาษาอังกฤษ เป็นผู้แปลและเขียนใบขนสินค้าเป็นภาษาอังกฤษให้ ในใบขนสินค้าจะแสดงราคาของที่นำเข้ามาเท่าใด เจ้าพนักงานก็เรียกเก็บภาษีร้อยชักสามจากราคาที่แสดงนั้นเสียชั้นหนึ่ง ต่อเมื่อเจ้าพนักงานตีราคาเพิ่มเติมจึงเรียกเก็บภาษีอีกครั้งหนึ่ง เพราะฉะนั้นใบขนสินค้าขาเข้าทุกฉะบับจึงมีตราบอกเลขที่และวันที่ซึ่งได้เสียภาษี ประทับไว้ถึงสองเลขที่ ผู้เขียนได้เก็บตัวอย่างใบขนสินค้าขาเข้าชะนิดนี้ไว้ได้ฉะบับหนึ่งใช้กระดาษสีเหลือง พร้อมทั้งเขียนเป็นตัวหนังสือจีนและหนังสืออังกฤษ ลงวันที่ ๗ และ ๘ กันยายน ค.ศ. ๑๘๘๓ การลงจำนวนปริมาณสินค้าในใบขนแต่ก่อนนี้ไม่มีบังคับ เช่น ลูกสาลี่สด ๑ หีบห่อ ข้างในมี ๔ หีบ เท่านี้ก็พอ ไม่จำเป็นต้องลงจำนวนหรือน้ำหนัก มาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ประเทศไทยเข้าร่วมสัญญากับนานาประเทศ ในเรื่องจัดทำสถิติสินค้าให้เป็นแบบเดียวกัน (International Congress of Commercial Statistics) ความจำเป็นในเรื่องต้องแจ้งน้ำหนักสินค้าลงในใบขนจึงมีขึ้นเป็นครั้งแรก การที่จะให้พ่อค้าลงจำนวนน้ำหนักนี้ ดูไม่น่าจะยาก

เป็นอะไร แต่ในสมัยนั้นพิธีการศุลกากรซึ่งจะจัดทำขึ้น ถ้าเป็นของใหม่ จะต้องเจรจาทำความตกลงกับผู้แทนนานาประเทศที่มีไมตรีกันให้ทราบและยอมรับเสียก่อน จึงจะประกาศใช้ข้อบังคับนั้นได้ ในเรื่องแจ้งน้ำหนักสินค้าที่กล่าวนี้ แม้เป็นเรื่องระหว่างชาติและก็เห็นกันอยู่ว่า เป็นการควรและจำเป็น ก็ยังต้องเจรจากับผู้แทนประเทศต่าง ๆ อยู่นานเวลา จึงได้ประกาศใช้ข้อบังคับนี้ได้ ถึงประกาศรายอื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขการตรวจเก็บภาษีศุลกากร ก็เป็นไปในทำนองนี้ทุกราย ต่างเรื่องที่จัดทำขึ้น ไม่มีระบุไว้ในข้อบังคับการศุลกากรซึ่งต่อท้ายสนธิสัญญา ก็ต้องเจรจากันนาน กว่าจะได้วางลงเป็นระเบียบข้อบังคับขึ้นได้ เมื่อมีคดีพิพาทกันขึ้นในระหว่างเจ้า-พนักงานกับพ่อค้าในเรื่องตรวจเก็บภาษี ก็ต้องอนุโลมให้เป็นไปตามข้อบังคับการศุลกากรที่มีอยู่เท่านั้น จะแก้ไขเพิ่มเติมอย่างไรมิได้ ป่วยกล่าวไปใยถึงสมัยที่มีพระราชบัญญัติศุลกากรเป็นเครื่องมือใช้แล้ว แต่กระนั้นยังต้องแก้ไขเพิ่มเติมกันอยู่บ่อย ๆ มาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ นายวิลเลียมนันน์ที่ปรึกษากรมศุลกากรคนที่ ๓ ได้ร่างพระราชบัญญัติศุลกากรขึ้น แต่กว่าจะได้เจรจาทำความตกลงกับนานาประเทศ เพื่อประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้กินเวลาถึง ๑๔ ปี มีเรื่องที่เจรจาหารือกันนับจำนวนด้วยหอบโต จึงได้ประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติศุลกากรพุทธศักราช ๒๔๖๙ ขึ้นได้

ต่อนี้จะพูดถึงพิกัดอัตราภาษีสินค้าขาเข้าในบางอย่าง จะพูดด้วยภาษีสุราต่างประเทศก่อน ในหนังสือสนธิสัญญาฉะบับก่อนกล่าวไว้ว่าสินค้าขาเข้าต้องเสียภาษีตามราคาหรือเสียเป็นของในพิกัดอัตราร้อยชัก ๓ เพราะฉะนั้นภาษีสุราต่างประเทศที่นำเข้ามา จึงเสียภาษีขาเข้าตามอัตรานี้ และนำออกซื้อขายได้ทั่วไปอย่างสินค้าธรรมดา จึงขายได้ราคาถูก สุราโรงเตาสุราที่นายอากรต้มกลั่นออกจำหน่ายก็ต้องขายราคาต่ำเช่นเดียวกัน ผลประโยชน์เงินอากรสุราจึงเก็บได้น้อย ผู้เขียนเคยได้ฟังบอกเล่าว่า เวลานั้นราษฎรซื้อสุราต่างประเทศกินกันแทบทุกบ้าน สุราต่างประเทศขายดี มีผู้สั่งประดังกันเข้ามาขายมาก ทำให้ผู้ที่ไม่ทราบเรื่องแปลกใจกันมากว่าเหตุไรจึงมีสุราเข้ามามาก แม้แต่ห้างจีนที่เคยสั่งแต่สินค้าอย่างอื่น ก็เปลี่ยนเป็นสั่งสุราเข้ามาจำหน่าย ภายหลังรัฐบาลจึงได้ทำสัญญาเรื่องสุรากับนานาประเทศ เปลี่ยนอัตราเก็บภาษีสุรา เป็นเก็บตามจำนวนแอลกอฮอล์ในน้ำสุรา สุรามีจำนวนแอลกอฮอล์ตั้งแต่ ๕๐ ดีกรีลงไป เรียกเก็บภาษีเทละ ๘ บาท ๓๗ สตางค์ครึ่ง สุราที่มีจำนวนแอลกอฮอล์สูงขึ้น ก็เรียกเก็บภาษีเพิ่มขึ้นตามส่วน และเพิ่มอัตราเก็บภาษีเหล้าเบียร์เหล้าองุ่นขึ้นเป็นร้อยละ ๕ ตามราคา และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติภาษีชั้นใน จุลศักราช ๑๒๔๘ (พ.ศ. ๒๔๒๙) ขึ้น สำหรับบังคับการจัดเก็บภาษีสุราทั้งสุราที่ต้มกลั่นในบ้านเมืองและสุราที่ส่งเข้ามาเป็นอย่างเดียวกัน มาเปลี่ยน

เป็นเก็บตามพิกัดอัตราภาษีศุลกากรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ ดังแจ้งอยู่ในความปรารภเบื้องต้นแห่งพระราชบัญญัติพิกัดอัตราภาษีศุลกากร พ.ศ. ๒๔๖๘ นั้นแล้ว แต่เดิมมาการต้มกลั่นสุราในประเทศมีนายอากรรับผูกขาด ไปตั้งโรงต้มกลั่นสุราออกจำหน่ายในตำบลต่าง ๆ และนำเงินอากรสุราส่งต่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติตามจำนวนเงินที่รับผูกขาดไป ภาษีสุราขาเข้าซึ่งเก็บในอัตราร้อยชักสาม เมื่อเจ้าพนักงานศุลกากรเรียกเก็บจากพ่อค้าผู้นำเข้าแล้วก็ต้องมอบให้แก่นายอากรสุรารับไป ดังตัวอย่างใบสำคัญรับเงินที่ให้ไว้ต่อเจ้าพนักงานกรมศุลกากรดังต่อไปนี้

"วันที่ ๒ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

"ข้าพเจ้า.......เจ้าภาษีสุราชั้นในกรุงเทพฯ จำนวนปี ร.ศ. ๑๑๒ ทำใบรับเงินให้ไว้ต่อท่านเจ้าพนักงานกรมศุลกากรฉะบับที่ ๒ หนึ่งฉะบับ ด้วยข้าพเจ้าได้รับเงินรายค่าภาษีน้ำสุราต่างประเทศต่าง ๆ ในจำนวนเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๑ ที่ท่านเจ้าพนักงานกรมศุลกากรที่เรียกภาษีไว้ รวมเป็นเงินตราหมื่นเจ็ดร้อยเก้าสิบสี่บาทกับเก้าสิบแปดเซ็นต์นั้น และข้าพเจ้าได้รับเงินตราหมื่นเจ็ดร้อยเก้าสิบสี่บาทกับเก้าสิบแปดเซ็นต์ ไปจากท่านเจ้าพนักงานกรมศุลกากรเสร็จแล้ว

"ข้าพเจ้าได้เซ็นชื่อ (อักษรจีน) ประทับตราให้ไว้เป็นสำคัญ"

เรื่องการเก็บภาษีสุราต่างประเทศส่งนายอากรนี้ ได้ความ

จากพระสโมสรธนสาร (ชื่น เตชเสนา) ว่า "เริ่มตั้งต้นแต่ปีจุลศักราช ๑๒๔๘ (พ.ศ. ๒๔๒๙) รัฐบาลจัดเจ้าพนักงานตรวจเก็บขึ้นเอง หน้าที่ตกอยู่กับเจ้าพระยาสุริวงษไวยวัฒน์ (ที่สมุหพระกลาโหม เหตุด้วยภาษีขาเข้าสมัยนั้นขึ้นกรมกลาโหม) ต่อมาเมื่อปี ร.ศ. ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๑) รัฐบาลนำออกผูกขาดตัดตอน มีเจ้าภาษีนายอากรรับผูกขาด เงินภาษีสุราต่างประเทศตกเป็นหน้าที่กรมศุลกากรจัดการเก็บ แต่ส่งเข้าพระคลังเป็นรายได้ของเจ้าภาษีนายอากรในศกนั้น ๆ

"ภายหลังเมื่อภาษีสุราต่างประเทศเจริญขึ้น และขนออกไปจำหน่ายในมณฑลต่าง ๆ มากขึ้น การคืนภาษีเป็นที่ติดขัดและเป็นความลำบากแก่เจ้าพนักงาน ต้องชำระว่ากล่าวไม่ค่อยจะเกิดผล ถึงต้องเป็นถ้อยร้อยความกัน เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติจึงได้ยกภาษีสุรารายได้จากสุราต่างประเทศเป็นของรัฐบาลตั้งแต่ปี ร.ศ. ๑๒๐ หรือ ร.ศ. ๑๒๑ (ที่ถูก ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) เป็นต้นมา"

เรื่องที่กรมศุลกากรเป็นเจ้าหน้าที่เก็บเงินค่าภาษีสุราต่างประเทศส่งมอบให้นายอากรสุราดังกล่าวมาข้างต้นนั้น เนื่องมาจากก่อนเวลาออกใช้พระราชบัญญัติภาษีชั้นในจุลศักราช ๑๒๔๘ ได้มีประชุมคณะทูตและกงสุลในกรุงเทพ ฯ นายเดวิดวิลเลียมที่ปรึกษากรมศุลกากร เป็นผู้ไปนั่งในที่ประชุมแทนเจ้าพนักงานไทย และที่ประชุมได้ตกลงกันให้กรมศุลกากรเป็นเจ้าหน้าที่จัด

เก็บภาษีสุราขาเข้าแทนนายอากรสุราตามกฎหมาย ส่วนนายอากรสุราให้เป็นผู้จัดเก็บแต่ภาษีสุราชั้นใน กรมศุลกากรจึงได้เป็นเจ้าหน้าที่จัดเก็บภาษีสุราขาเข้ามาแต่เริ่มใช้พระราชบัญญัติภาษีชั้นใน จุลศักราช ๑๒๔๘ แต่เงินภาษีสุราขาเข้าที่กรมศุลกากรเก็บได้ก็โอนไปให้แก่ผู้ที่ได้รับเป็นนายอากรสุรา นายอากรสุราจัดคนมากำกับตรวจการเก็บภาษีสุราขาเข้าอยู่ที่กรมศุลกากร จนถึงราว พ.ศ. ๒๔๔๔ กระทรวงพระคลัง ฯ จึงได้ตกลงให้นายอากรสุรารับผูกขาดแต่ภาษีสุราชั้นในอย่างเดียว ส่วนภาษีสุราต่างประเทศที่กรมศุลกากรเป็นเจ้าหน้าที่ ก็ให้นำส่งเป็นเงินรายได้ของรัฐบาลอีกส่วนหนึ่ง ไม่ได้โอนให้นายอากรสุราแต่นั้นมา(๑)

ของที่ไม่ได้เรียกเก็บภาษีขาเข้า ได้ความจากหนังสือพิมพ์บางกอกไตม์ (๒๕ ตุลาคม ๑๘๙๐) ว่า ก่อน พ.ศ. ๒๔๓๒ เครื่องจักรโรงสีไฟและเรือไฟส่งเข้ามาใช้เองไม่ต้องเสียภาษีขาเข้า ต่อมาจึงได้เสียภาษีขาเข้าในอัตราตามราคาร้อยชักสาม ได้พบข้อบังคับศุลกากรฉะบับหนึ่งลงวันที่ ๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๓) ว่าด้วยของที่นำเข้าไม่ต้องเสียภาษี เห็นควรนำมาลง

---

(๑) คนที่นายอากรสุราจัดมากำกับตรวจการเก็บภาษีสุราขาเข้าอยู่ที่กรมศุลกากร ภายหลังเมื่อเลิกโอนเงินค่าภาษีสุราขาเข้าให้นายอากรสุราแล้ว กรมศุลกากรโอนมารับราชการในกรมศุลกากรเป็นเจ้าพนักงานตีราคา

พิมพ์ไว้ในที่นี้ด้วย เพื่อเปรียบเทียบกับที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ว่าได้มีเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง ดังต่อไปนี้ :–

กฎสำหรับการสะดวกกรมศุลกากร

กฎให้ไว้แก่เจ้าพนักงานกรมศุลกากร ให้ทราบข้อบังคับต่อลงไปนี้ ในการที่จะประพฤติกับด้วยหีบห่อและของสำหรับกาย ฯลฯ ซึ่งจะมาจากต่างประเทศสำหรับบุรุษ ฯลฯ ซึ่งมีนามต่อลงไปนี้ หีบห่อนั้นจะมาด้วยหรือจะไม่ได้มาด้วยกับบุรุษนั้นก็ดี

๑ – พระเจ้าแผ่นดิน

พระองค์เดียวที่มีพระราชานุภาพจะได้รับหีบห่อสิ่งใดไม่ต้องเสียภาษี และไม่ต้องเปิดตรวจ ราชาณัตติกะ ออกคำสั่งพิเศษมาทุกคราว

๒ – พระบรมราชวงศ์

หีบห่อทั้งหลายไม่ละเว้นจากการตรวจเป็นส่วนบ้าง แม้ถึงว่าการนี้จะไม่บังคับอยู่เสมอก็ดี ภาษีต้องเสียในบรรดาสิ่งของเว้นไว้แต่ของสำหรับพระองค์ที่กำหนดไว้แล้ว

(คำว่าพระบรมราชวงศ์นั้น รวมทั้งพระบรมราชเทวี พระบรมโอรสาธิราชเป็นลำดับชั้นลงไว้ถึงหม่อมเจ้าฝ่ายพระบรมมหาราชวังเป็นที่สุด)

๓ — ราชาธิปตัย

หีบห่อทั้งหลายไม่ยกเว้นการตรวจเป็นส่วน และมอบให้โดยไม่ต้องเรียกภาษีสำหรับราชาธิปตัยใช้ เมื่อได้รับหนังสือสำคัญจากมุขของกระทรวงต่าง ๆ ตามที่สิ่งของนั้นจะส่งไปถึง

๔ — อัครราชทูต ราชทูต อุปทูต และผู้เจรจาทางราชการ

หีบห่อของสำหรับตัวและสะเบียงอาหารตรวจแต่เป็นส่วน แม้ถึงว่าสิ่งที่ต้องการนี้ จะไม่บังคับอยู่เสมอ

สะเบียงอาหาร เบียร์เมรัย } ไม่ต้องเรียกภาษี
น้ำองุ่นเมรัย สุรา

๕ — เลขาธิการฝ่ายที่ว่าการราชทูตและอัตเตเช

หีบห่อของสำหรับตัวและสะเบียงอาหารตรวจแต่เป็นส่วน แม้ถึงว่าสิ่งที่ต้องการนี้ จะไม่บังคับอยู่เสมอ

สะเบียงอาหาร เบียร์เมรัย } ไม่ต้องเรียกภาษี
น้ำองุ่นเมรัย สุรา

๖ — กงสุลราชการและกงสุลเยเนอร์ราล

หีบห่อของสำหรับตัวและสะเบียงอาหารตรวจแต่เป็นส่วน แม้ถึงว่าสิ่งที่ต้องการนี้ จะไม่บังคับอยู่เสมอ

สะเบียงอาหาร เบียร์เมรัย } ไม่ต้องเรียกภาษี
น้ำองุ่นเมรัย สุรา

๗ — กงสุลพ่อค้า

หีบห่อของสำหรับตัวและสะเบียงอาหารตรวจแต่เป็นส่วน

แม้ถึงว่าสิ่งที่ต้องการนี้ จะไม่บังคับอยู่เสมอ

สะเบียงอาหาร	เบียร์เมรัย	ไม่ต้องเรียกภาษี
น้ำองุ่นเมรัย	สุรา	

๘ — เจ้าพนักงานอื่นในที่ว่าการทูตและกงสุลที่ไม่ได้ทำการค้า มีตำแหน่งยศตั้งแต่สตูเดนต์หรือนักเรียนขึ้นไป

สะเบียงอาหาร	เบียร์เมรัย	ไม่ต้องเรียกภาษี
น้ำองุ่นเมรัย	สุรา	

๙ — ราชทูตต่างประเทศมาเยี่ยมเยือนพระนครนี้

เมื่อได้รับความบอกเล่าจากเสนาบดีว่าการต่างประเทศ มีกำหนดที่ราชทูตนั้นจะมาถึง แล้วตรวจของสำหรับตัวนิดหน่อย แม้ถึงว่าสิ่งที่ต้องการนี้จะไม่บังคับอยู่เสมอภาษีไม่ต้องเรียก

๑๐ — คนต่างประเทศที่มีชื่อเสียง

เสนาบดีว่าการต่างประเทศมีคำสั่งไว้ว่า ให้ทราบความนับถือตามธรรมเนียม ภาษีไม่ต้องเรียก

๑๑ — หนังสือราชการสำหรับท่านเสนาบดี และราชทูตไทยหรือต่างประเทศ

หีบห่อต่าง ๆ ที่ท่านเสนาบดีหรือราชทูตดังกล่าวนั้น เรียกร้องว่ามีหนังสือราชการหรือสมุดหนังสือสำคัญ หรือสิ่งของอื่น ๆ ในนั้น มีตราตำแหน่งราชการไทยหรือต่างประเทศประทับมา เมื่อสมควรแล้วให้ส่งไปโดยไม่ต้องตรวจ

๑๒ — ผู้ว่าราชการหัวเมืองตะวันตก และพระยามะลายูประเทศราช

เมื่อได้รับคำเล่าบอกจากอัครมหาเสนาธิบดีกรมพระกลาโหม ตามกำหนดที่จะมาถึงของผู้นั้น ๆ แล้ว ให้ประพฤติโดยความนับถือตามธรรมเนียม

๑๓ — ราชทูตไทยเมื่อกลับจากราชการ เป็นที่สุดหรือการทูตพิเศษกลับและข้าหลวง

หีบห่อและของสำหรับตัวตรวจแต่เป็นส่วน แม้ว่าถึงสิ่งที่ต้องการนี้จะไม่บังคับอยู่เสมอ ภาษีไม่ต้องเรียก

๑๔ — ภรรยาราชทูตและอื่น ๆ ได้รับประโยชน์เหมือนอย่างสามีที่จะได้ เมื่อคำสั่งให้แสดงความนับถือตามเคยนั้น ในการตรวจหีบห่อต้องตรวจเป็นส่วน มิได้คิดที่จะมอบหีบห่อนั้นโดยการที่ไม่ตรวจเป็นส่วนได้ แม้ถึงว่าภาษีจะไม่ต้องเรียกก็ดี

กฎให้ไว้ ณ วันจันทร์ ที่ ๑ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก[๒๒] ๑๐๘

ผู้บัญชาการกรมศุลกากร

(เซ็น) ภาสกรวงศ์

กระสอบป่านที่ส่งเข้ามาจากต่างประเทศสำหรับบรรจุข้าวเป็นสิ่งของอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแต่เดิมก็ไม่ได้เรียกเก็บภาษีขาเข้า ด้วยถือว่าเป็นสินค้าที่จะต้องบรรจุข้าวส่งกลับออกไปต่างประเทศ แต่ความจริงนั้น กระสอบข้าวก็เป็นสินค้าที่ได้นำเข้ามาซื้อขายกัน

ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ควรจะต้องเสียภาษีขาเข้าร้อยชัก ๓ ตามพิกัด กรมศุลกากรจึงได้ประกาศจัดเก็บภาษีกระสอบข้าวที่ได้นำเข้ามาในประเทศเมื่อ พ. ศ. ๒๔๔๒ ต่อเมื่อได้บรรจุข้าวออกไปต่างประเทศภายในกำหนด ๒ ปี จึงจะคืนค่าภาษีที่เรียกไว้ ต่อมาเมื่อได้มีพระราชบัญญัติอัตราภาษีศุลกากร พ.ศ. ๒๔๖๙ กระสอบป่านที่นำเข้ามาจึงต้องเสียภาษีตามพิกัดราคาร้อยละ ๕ แต่การคืนภาษีในกระสอบที่ส่งกลับออกไปยังคงใช้อยู่ ต่อมาจึงได้เก็บภาษีกระสอบป่านที่นำเข้ามาในอัตราตามราคาร้อยละ ๑ และไม่ต้องคืนค่าภาษีในเมื่อบรรจุข้าวออกไปต่างประเทศ ตามเงื่อนไขที่มีอยู่ในหนังสือสนธิสัญญาซึ่งทำกับประเทศอังกฤษ

พิกัดอัตราภาษีขาออก

สินค้าที่ส่งไปจำหน่ายต่างประเทศ แต่เดิมมาต้องเสียภาษีขาออก ตามพิกัดอัตราที่มีแจ้งอยู่ในหนังสือสนธิสัญญาฉะบับ พ. ศ. ๒๓๙๘ ว่าฉะเพาะข้าว ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ขึ้นไป ห้ามไม่ให้บรรทุกเป็นสินค้าขาออก เว้นแต่การทำนาได้ผลมีจำนวนเหลือเฟือ จึงจะอนุญาตให้ส่งเป็นสินค้าออกไปได้ ส่วนที่ซื้อเอาไปกินบ้าง อนุญาตให้เสียภาษีแก่พระคลังสินค้า

เป็นอัตราเกวียนละตำลึง[๑] อัตราค่าภาษีนี้ ยังใช้อยู่ต่อมาเป็นเวลาช้านาน แม้เมื่อได้ใช้พระราชบัญญัติพิกัดอัตราศุลกากรแล้วก็ดี พิกัดอัตราภาษีข้าวขาออก ก็ยังคงอัตราค่าภาษีเป็นเกวียนละตำลึงอยู่ โดยทอนจำนวนเกวียนลงเป็นจำนวนหาบ แล้วคิดเฉลี่ยอัตราค่าภาษีเกวียนละตำลึงลงเป็นอัตราจำนวนหาบ เพราะฉะนั้นพิกัดอัตราภาษีข้าวขาออกจึงยืนอัตราเป็นหาบละ ๑๗.๔ สตางค์ สำหรับข้าวขาว ข้าวกล้องหาบละ ๑๘.๔ สตางค์ รำและปลายข้าวกล้องหาบละ ๕.๔ สตางค์ และข้าวเปลือกหาบละ ๑๒.๕ สตางค์ เหตุไรการกำหนดพิกัดอัตราภาษีข้าวขาออกจึงต้องมีเศษของสตางค์ให้เป็นรุงรังแก่การคิดคำนวณค่าภาษี ทั้งนี้ก็เพราะต้องคิดเฉลี่ยเอาจากพิกัดอัตราเกวียนละตำลึงทอนลงเป็นจำนวนหาบ เพราะด้วยข้อผูกพันที่รัฐบาลไทยได้มีอยู่กับรัฐบาลต่างประเทศ ข้าวที่บรรทุกไปต่างประเทศในสมัยก่อน มีข้าวกล้องบรรทุกออกไปต่างประเทศมากกว่าข้าวขาวในทุกวันนี้ จนคำว่ากล้องมีชื่อเรียกในภาษาอังกฤษว่า Cargo Rice คือเป็นข้าวที่เป็นสินค้าบรรทุก ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะการสีข้าวให้เป็นข้าวขาวจะยังไม่แพร่หลายเพียงพอกับความต้องการ

อนึ่งพิกัดอัตราภาษีในหนังสือสนธิสัญญาฉะบับ พ.ศ. ๒๓๙๘ มีกล่าวไว้ว่าข้าวสารเก็บภาษีเกวียนละ ๔ บาท และข้าวเปลือกเก็บภาษีเกวียนละ ๒ บาท ส่วนรำข้าวไม่เรียกเก็บภาษี เพราะ

---

(๑) ดูประชุมประกาศรัชชกาลที่ ๔ หน้า ๓๕

ไม่มีอยู่ในพิกัดอัตราภาษีข้างบนนี้ ต่อมาในสมัยพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์ ฯ เป็นอธิบดี จึงได้เก็บภาษีรำข้าวขาวเกวียนละ ๔ บาทและรำข้าวกล้องเกวียนละ ๒ บาท ทั้งนี้ตามที่ผู้เขียนได้รับบอกเล่ามา ว่าเป็นเพราะนายเดวิดวิลเลียมที่ปรึกษากรมศุลกากรแคะได้ขึ้นว่า ในรำข้าวย่อมมีปลายข้าวปนอยู่มาก ก็ปลายข้าวนั้นต้องด้วยพิกัดภาษี ถ้าไม่ต้องการเสียภาษี ก็ให้เอาไปแต่รำอย่างเดียว ซึ่งจะทำได้ก็ต้องร่อนแยกปลายข้าวออกเสียก่อน เพื่อพิศูจน์ความจริงในข้อที่ว่ารำข้าวนั้นมีปลายข้าวปนอยู่ นายเดวิดวิลเลียมได้จัดหาแร่งอย่างตาละเอียด ไปร่อนรำต่อหน้าผู้มีส่วนร่วมได้เสียณสถานกงสุลอังกฤษ ความก็สมจริง ทางการจึงเก็บภาษีรำข้าวได้แต่นั้นมา ถ้าไม่ต้องการจะเสียภาษีรำ ก็เป็นหน้าที่ของผู้ส่งออก จะต้องแยกสินค้าปลายข้าวที่ต้องด้วยพิกัดภาษีไม่ให้ปนกับสินค้ารำที่ไม่ต้องด้วยพิกัดภาษีออกเสียก่อน

อีกเรื่องหนึ่ง สัตว์พาหนะที่ส่งออกไปต่างประเทศมีโคกระบือเป็นต้น ไม่มีระบุไว้ในหนังสือสัญญา ฯ ว่าต้องเสียภาษี แต่ตามที่ได้รับคำบอกเล่าอีก ว่านายเดวิดวิลเลียมอ้างเอาข้อที่ว่าหนังโคกระบือ, กระดูกโคกระบือ, เขากระบือ, เนื้อเค็มแห้งมีระบุไว้ว่าต้องด้วยพิกัดภาษีขาออก เพราะฉะนั้นการส่งโคกระบือทั้งตัวออกไป ก็เท่ากับส่งส่วนของโคกระบือที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งต้องด้วยพิกัดภาษีออกไป จึงต้องเก็บภาษีโคกระบือด้วย ดั่งมีประกาศของกรมศุลกากรฉบับที่ [illegible] ลงวันที่ ๒๙

กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๓) ให้เรียกเก็บภาษีสัตว์พาหนะซึ่งบรรทุกออกไปต่างประเทศ ตามความในพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ ร.ศ. ๑๑๐ มาตรา ๑๔ เรื่องนี้จะมีมากไปกว่าที่เล่ามานี้อีกเพียงไร ผู้เขียนค้นหาหลักฐานยังไม่พบ

สินค้าที่นำเข้ามาและส่งออกไป นอกจากเก็บภาษีตามพิกัดอัตราที่มีระบุไว้ในหนังสือสนธิสัญญา ยังจะต้องเสียค่าธรรมเนียมมีค่าฎีกาใบเสร็จและค่าเผาด้วย ค่าเผานี้คือค่าใช้จ่ายในการเผาเงินบาทกลม เพื่อพิสูจน์ให้แจ้งว่าไม่ใช่เงินแดง โดยคิดค่าธรรมเนียมชั่งละ ๒ สลึง ค่าเผานี้เห็นจะเป็นธรรมเนียมเรียกกันมาช้านาน พบมีอ้างถึงในหนังสือเก่าอยู่บ่อย ๆ ในการเก็บภาษีภายในและค่าภาคหลวงดีบุกก็มีค่าเผา และคงจะเป็นอย่างเดียวกันกับที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าค่าธรรมเนียมตาดู ค่าเผานี้เดิมมา เรียกเก็บแก่ภาษีข้าวและภาษีขาออกเบ็ดเสร็จ ส่วนภาษีขาเข้าเรียกแก่พ่อค้าจีน พ่อค้าฝรั่งไม่เรียก ที่กล่าวมานี้กล่าวตามบันทึกที่ผู้เขียนจดเอาไว้จากเอกสารฉบับหนึ่ง ลงวันที่ ๔ ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔ จำนวนเดือนที่จดไว้ลบไปอ่านไม่ออก) กับได้พบสำเนาเอกสารฉบับหนึ่งซึ่งนายเดวิดวิลเลียมตอบบริษัทฝรั่งบริษัทหนึ่ง ถึงเรื่องที่บริษัทเสียภาษีเป็นใบสั่งจ่าย[๑] จะขอไม่ต้องเสียค่าเผาต่อไป กรมศุลกากรตอบ

---

(๑) เรื่องให้รับใบสั่งจ่ายเป็นค่าภาษี ปรากฏจากคำสั่งของหอรัษฎากรพิพัฒน์ลงวัน ๓ ๑ฯ ๑๒ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิศก[๒๑] ๑๒๕๐

ว่า ถึงกรมศุลกากรจะรับค่าภาษีเป็นใบสั่งจ่ายก็ดี แต่ต้องนำเงินส่งกระทรวงพระคลัง ฯ ซึ่งยังมีการเผากันอยู่ การเก็บค่าเผานี้ในสมัยต่อมาคงปรากฏว่าเรียกเก็บแต่ฉะเพาะภาษีขาออก และมายกเลิกเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติพิกัดอัตราภาษีศุลกากร พ.ศ. ๒๔๖๘

๙–การศุลกากรหัวเมือง

การศุลกากรหัวเมือง ปรากฏว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ ทางราชการได้ออกข้อบังคับ สำหรับให้กรมมหาดไทยกรมกลาโหม และกรมท่า มีท้องตราบอกไปยังกรมการตามหัวเมืองที่ขึ้นอยู่ ให้กรมการเจ้าเมืองดำเนินการศุลกากรตามแบบอย่างเจ้าพนักงานในกรุงเทพ ฯ [๑] ข้อบังคับที่ว่านี้ เห็นจะประสงค์ให้เจ้าพนักงานกรมการหรือเจ้าภาษีที่ผูกขาดตัดตอนไปเก็บ จะได้จัดการให้เป็นระเบียบแบบอย่างอันเดียวกัน เพื่อความเรียบร้อยในการตรวจตรา

(๒๔๓๑) ว่ามิสเตอร์เยวารแอมสมิทมาตั้งสาขาธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ขึ้นที่กรุงเทพ ฯ ได้ขอให้กรมศุลกากรรับตั๋วแบงก์แทนตัวเงิน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กรมศุลกากรรับตั๋วแบงก์ได้

(๑.) ดูรายละเอียดในกฎหมายรัชชกาลที่ ๕ เล่ม ๔ หน้า ๑๒๔๗

และทั้งไม่ให้เกิดเป็นเรื่องหยุกหยิกขึ้นกับชาวต่างประเทศด้วย ที่ว่าในระยะตอนนี้ การเก็บภาษีศุลกากรหัวเมืองยังเป็นทั้งเจ้าพนักงานจัดเก็บและเจ้าภาษีผูกขาดจัดเก็บอยู่ทั้งสองฝ่าย ก็เพราะแม้ทางท่ากรุงเทพ ฯ เองก็ชวนจะให้เข้าใจว่า ยังเป็นภาษีผูกขาดอยู่ ดั่งสำเนาหนังสือต่อไปนี้ :

" วัน ๒ ฯ๖ ๙ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๕๐

ข้าพเจ้า { หลวงต่างใจกรมการ / หมื่นทิพวาทีล่าม } เมืองนครศรีธรรมราช ทำบัญชี { ผ้า / สิ่งของ } ศรีตะวันกรมการเมืองกลันตัน มายื่นแก่ท่านออกพันนายเวร ขอได้นำขึ้นกราบเรียน ฯ พณ ฯ เกษตราธิบดี ว่าการแทนสมุหพระกลาโหมทราบ

"ด้วยพระศรีธรรมบริรักษ์ปลัดเมืองนครศรีธรรมราชมีหนังสือบอกให้ข้าพเจ้านำ { หวันกาเด / หวันยะโกบ / หวันมุศตะปา / หวันวิกกาเร } ศรีตะวันกรมการ { นาย / ไพร่ } คุม เรือสกุนเนอบรรทุกต้นไม้ { ทอง / เงิน } เครื่องราชบรรณาการเมืองกลันตันจำนวนปีชวดสัมฤทธิศก เข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย แต่

หวันกาเด
หวันยะโกบ
หวันมุศตะปา
หวันวิกกาเร

ศรีตะวันกรมการนายไพร่ได้พา ผ้า สิ่งของ เข้า

มาจำหน่ายกรุงเทพ ฯ พอเป็นกำลังราชการเป็นจำนวร

ผ้าโสร่งได้ ๒๐ ผืน
ผ้าสักอาบ ๒๔๐ ผืน
หวายตะค้า ๕๐๐ กำ
ผลมะพร้าว ๑๕๐๐ ผล

เจ้าภาษีมารบกวนจะชักภาษี ผ้า หวาย มะพร้าว

ขอบารมีเป็นที่พึ่ง ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด ฯ"

กับได้พบสำเนาเรื่องราวขอผูกขาดภาษีศุลกากรหัวเมืองฉะบับหนึ่ง พร้อมทั้งความเห็นเจ้าหน้าที่ ลงปีจออัฐศก ๑๒๔๘ ซึ่งเป็นเวลาภายหลังเวลาข้อบังคับข้างบนนี้ปีหนึ่ง มีข้อความทำให้เข้าใจว่าเรื่องศุลกากรจะเป็นดั่งที่พูดนี้ ได้คัดเรื่องราวและความเห็นเจ้าหน้าที่มาลงพิมพ์เพื่อรักษาฉะบับไว้ดั่งต่อไปนี้

(สำเนาเรื่องราว)

"วัน ฯ ๗ ปีจออัฐศก ศักราช ๑๒๔๘

ข้าพเจ้า จีนพระศรีรัตนโภคา จีนหลวงเจริญสมบัติ ขอพระราชทานนำเรื่องราว

เข้ามายื่นต่อท่านหมื่นรัตนรานายเวรมหาดไทยฝ่ายเหนือ ขอได้นำเรื่องราวของข้าพเจ้าขึ้นน้อมคำนับกราบเรียน พณ สมุหมหาดไทยฝ่ายเหนือ ซึ่งตั้งจัดราชการแผ่นดินเมือง ลาว/เขมร ฝ่ายตะวันออกอยู่ที่เมืองนครจำปาศักดิ์ทราบ ด้วยมีท้องตราพระราชสีห์พิกัดภาษีเบ็จเสร็จขาออกและร้อยชักสามเข้ามากับฎีกาตั๋วใบเสร็จสำหรับให้แก่ลูกค้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ออกไปไว้ให้เก็บภาษีแต่ปีระกาสัปตศก ใต้เท้ากรุณาเจ้าให้ผู้ว่าราชการเมืองจัดคนเก็บภาษีผู้ว่าราชการเมืองไม่มีคนที่จะเข้าใจในการภาษีและคิดคำนวณสินค้า ใต้เท้ากรุณาเจ้าจึงให้จีนพระศักดาวานิชเป็นเจ้าภาษี ได้มอบพิกัดและตั๋วฎีกาใบเสร็จลงไปตั้งเก็บภาษีขา เข้า/ออก อยู่ที่เมืองเชียงแตง เมืองธาราบริวัตรต่อเขตต์แดนเมืองพนมเปน ราชวงศ์ผู้ว่าราชการเมืองอุปฮาดราชวงศ์ท้าวเพียกรมการเมืองเชียงแตง จึงได้ปลูกโรงภาษีออกหมายประกาศบ่าวร้องราษฎรให้ทราบทั่วกัน จีนพระศักดาวานิชจึงได้ลงมือเก็บภาษีขา เข้า/ออก ตั้งแต่ณวัน ๗ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีระกาสัปตศก มาจนถึงณวัน ๑๔ ๔ ค่ำปีระกาสัปตศก สิ้นจำนวรหนึ่งได้เงินตรา ๑๑ ๑/๒ ข้า-

พเจ้าเห็นว่าในการเก็บภาษีทูลเกล้า ฯ ถวายในปีจออัฐศก ต่อไปนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจะขอผูกขาดตัดตอนเก็บภาษีขา เข้า/ออก ตามท้องตราพระราชสีห์และพิกัดภาษี ทูลเกล้า ฯ ถวายปีหนึ่งเป็นจำนวนเงิน ๓๒ ชั่ง จะขอเป็นเจ้าภาษีเก็บภาษีตามท้องตราพระราชสีห์และพิกัดภาษี ตั้งแต่ปีจออัฐศกไปจนถึงปีชวดสำฤทธิศก จะมีผู้มาประมูลเงินภาษี เข้า/ออก ขึ้นอีกมากน้อยเท่าใด ขอพระราชทานให้เป็นสิทธิอยู่ในข้าพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น นอกจากปีชวดสำฤทธิศก ตั้งแต่ปีกุนนพศกต่อไปจะมีผู้มาประมูลพระราชทรัพย์ภาษีขึ้นอีกเท่าใด ควรข้าพเจ้าจะรับทำภาษีของพระ เดช/คุณ ได้ ข้าพเจ้าก็จะรับประมูลทำเจ้าภาษีต่อไป ถ้าข้าพเจ้ารับเป็นเจ้าภาษีมิได้ ก็แล้วแต่ผู้ที่จะรับเป็นเจ้าภาษีข้าพเจ้า...... ....(ลบ)................เก็บภาษีตามพิกัด ข้าพเจ้ากลับเป็นเจ้าภาษีต่อไป ถ้าข้าพเจ้าเก็บภาษีได้เงินไม่ถึง ๓๒ ชั่งขาดทุนประการใด ข้าพเจ้าก็จะร้องเรื่องราวขาดตามธรรมเนียมเจ้าภาษีณกรุงเทพ ฯ แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ถ้าและเก็บภาษีไม่ขาด ข้าพเจ้าทำเรื่องราวว่าขาดก็ให้ท่านปรับไหมทำโทษข้าพเจ้า ๆ เก็บภาษีสิ้นงวดจำนวนปีแล้ว ข้าพเจ้าจะเอาเงินตราค่าภาษีส่งไว้ต่อเจ้านครจำปาศักดิ์ เจ้าอุปฮาดเจ้าราชบุตรเจ้า

นายแสนท้าวพระยาลาว ให้บอกส่งเงินตรา ๓๒ ชั่งลงไปทูลเกล้า ฯ ถวายในกรุงเทพ ฯ ทุก ๆ ปี มิให้พระราชทรัพย์ของหลวงตกค้างล่วง งวด ๗ ปี | อยู่กับข้าพเจ้าได้ ข้าพเจ้าส่งไว้ยังเจ้ายุติธรรมธรเจ้านครจำปาศักดิ์ เจ้าอุปฮาดเจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตรเจ้านายแสนท้าวพระยาลาวเมืองนครจำปาศักดิ์ทุก งวด ๗ ปี | แล้วข้าพเจ้าจะขอให้มีนายรับประกันตัวข้าพเจ้า ตั้งแต่จำนวนปีจออัฐศกไปจนถึงปีชวดสำฤทธิศก และถ้าข้าพเจ้าได้เป็นเจ้าภาษี .....(ลบ).... พระบารมีปกเกล้า ฯ ปกผมเป็นที่พึ่ง ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า"

(สำเนา)

"วัน ๕ ๆ ๘ ค่ำ ปีจออัฐศก ๑๒๔๘

"ข้าพระพุทธเจ้าพระยามหาอำมาตยาธิบดี จุลราชสีห์......(ลบ)....มุรธาธรพิริยพาห สมุหมหาดไทยฝ่ายเหนือ.....(ลบ).....ข้าหลวงมายังออกพันทนายเวรได้นำขึ้นกราบเรียน พณ ลูกขุนณศาลา ขอพระราชทานได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท ด้วยจีนพ่อค้ามีชื่อพากันทำเรื่องมายื่นต่อข้าพระพุทธเจ้าว่า จะขอทำภาษีขาเข้าขาออกเป็นภาษีผูกขาดหลายราย เดิมขอทำปีหนึ่งยี่สิบชั่ง แล้วข้าพระพุทธเจ้าได้หาตัวจีนมีชื่อมาพร้อมกันว่า ถ้าผู้ใดจะรับ.....(ลบ).....แต่

จีนพระศรีรัตนโภคา จีนหลวงเจริญสมบัติ ประมูลขึ้นไปถึงปีหนึ่ง เงินภาษีสามสิบสองชั่ง แจ้งอยู่ในเรื่องราวจีนพระศรีรัตนโภคา จีนหลวงเจริญสมบัติแล้ว แต่จีนมีชื่อนอกนั้นก็หามีผู้ใดประมูลขึ้นไปอีกไม่ และสินค้าทุกวันนี้ จีนที่มีชื่อมีทุนรอนก็พากันกักสินค้าเสีย หาใครจะมีลูกค้าล่องลงไปทางเมืองเขมรไม่ เพราะคิดจะอยากเป็นเจ้าภาษี ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ฯ ให้เป็นภาษีผูกขาดแล้ว ก็จะสบายแก่เจ้าเมืองกรมการ ไม่ต้องจ่ายเสบียงอาหาร..(ลบ)..ผู้คนมาไว้ให้เจ้าภาษีใช้สอย ประการหนึ่งพระราชทรัพย์ของหลวงก็คงที่ขึ้น เพราะจีนลูกค้าต่อมาพออยากจะได้ชื่อเสียงเป็นเจ้าภาษีนายอากร ข้าพระพุทธเจ้าได้ปฤกษากับเจ้านครจำปาศักดิ์ ๆ ก็เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่า ไม่เป็นที่ลำบากแก่หัวนายท้าวพระยาและเจ้าเมืองกรมการ ถ้าถึงปี.....(ลบ)......

เจ้าเมืองจำปาศักดิ์ก็จะรับฉลองพระ เดช | คุณ เร่งเอาเงิน ภาษีให้ครบตามจำนวรทุกปีมิให้ตกล่วงได้ จะควรประการใดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้าได้ส่งเรื่องราวจีนพระศรีรัตนโภคา จีนหลวงเจริญสมบัติลงมาด้วยแล้ว

"ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม"

การส่งเงินค่าภาษีศุลกากรหัวเมืองที่เก็บได้ ถ้าเป็นหัวเมืองขึ้นกรมมหาดไทยกรมกลาโหมหรือกรมท่า ผู้ว่าราชการ

เมืองเห็นจะนำส่งต่อกรมที่เมืองตนขึ้นอยู่ แล้วกรมนั้นส่งต่อมายังกรมศุลกากร ที่กล่าวมานี้ หมายความถึงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่ในเอกสารฉบับหนึ่ง ดังต่อไปนี้

"ศาลาว่าการต่างประเทศ

"วัน ๓ ฯ ๑๒ ๑๑ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๕๐

"หมื่นวิสูทรอักษรนายเวรกรมท่า แจ้งความมายังท่านหลวงพินิจวิเทศภัณฑ์ปลัดกรมศุลกากร

"ด้วยพระยาวิชยาธิบดี ผู้ว่าราชการเมืองจันทบุรีกรมการมีหนังสือบอกมาว่า หลวงพรมสุภาแพ่งผู้ตรวจเก็บเรียกภาษีเบ็จเสร็จ ภาษีร้อยชักสาม ณด่านปากน้ำเมืองจันทบุรีทำบัญชีสินค้าฝ่ายขา เข้า / ออก จำนวรปี จออัฐศก / กุนนพศก ๒๐ มายื่นต่อพระยาวิชยาธิบดี ๒ จำนวร ๆ ปีจออัฐศกได้เก็บเรียกเงินภาษีขาเข้าร้อยชักสาม ได้เป็น

เงิน ๔๗ / ๘ ค่า ฎีกา ๒๗ / เผา ๔๗ — ๗๕ / ๓๑ ผิดยอดในต่ำกว่ายอดนอก ๔๐ อัฐ

"จำนวรปีกุนนพศกเงิน ๕๖ / ๕๖ ค่า ฎีกา ๕ / เผา ๑๖ — ๕๖ / ๘

รวมได้เรียกเก็บภาษีร้อยชักสาม ๒ จำนวนเป็นเงิน ๒ ─ ๕๑ ─ ๓๘

พระยาวิชยาธิบดีกรมการได้คัดสำเนาบาญชีสินค้าและเงิน ๒ ─ ๕๑ ─ ๓๘

มอบให้หลวงพรมสุภาแพ่งนำเข้ามาส่ง กับได้ทำหนังสือบอกส่งตรางบาญชีสินค้ามายังกรมศุลกากรด้วยฉะบับหนึ่ง

"ได้นำหนังสือบอกขึ้นกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศวโรประการ, ทรงทราบแล้ว มีรับสั่งให้ข้าพเจ้านำเงินส่งมายังท่านนั้น

"ข้าพเจ้าจึ่งให้หลวงพรมสุภาแพ่งกรมการนำหนังสือบอกตรางบาญชีสินค้าและเงินภาษี ๒ ─ ๕๑ ─ ๓๘ มาส่งยังท่านด้วยแล้ว

"ขอท่านได้นำกราบเรียนต่อเจ้าคุณผู้บัญชากรมศุลกากรทราบ แล้วแต่จะโปรด

"หมื่นวิสูทรอักษร"

แต่ที่กรมการหัวเมืองนำส่งเพียงบัญชีอย่างเดียวก็มี ดั่งสำเนาต่อไปนี้

"ศาลาลูกขุนในฝ่ายขวาที่ว่าการกรมพระกลาโหม

"วัน ๕ ๒ฯ ๑๑ ค่ำ ปีจออัฐศก ศักราช ๑๒๔๘ "นายบริบาลบันยงค์นายเวรกรมพระกลาโหม ขอแจ้งความมายังท่านหลวงพินิจวิเทศภัณฑ์ปลัดกรมศุลกากรขวา ขอได้นำขึ้นเรียนท่านอธิบดีกรมศุลกากรทราบ

"ด้วยท่าน พระยาศรีสรราชภักดี / พระนรินทรราชเสนี ผู้รับอำนาจว่าการแทน ฯ พณ ฯ ที่สมุหพระกลาโหม สั่งว่า หลวงพรหมภักดียกระบัตร ผู้รักษาว่าราชการเมืองหลังสวน มีหนังสือบอกส่งบาญชีภาษีขา เข้า / ออก ตั้งแต่เดือน ๓ ปีระกาสัปตศก จนถึงเดือน ๘ ปีจออัฐศก เข้ามา ความแจ้งอยู่แล้ว

"ข้าพเจ้าขอส่งสำเนาหนังสือบอกฉะบับ ๑ กับบาญชีภาษีขา เข้า / ออก ฉะบับ ๑ สอดผนึกมาด้วยแล้ว

"นายบริบาลบันยงค์"

การศุลกากรหัวเมืองจะเปลี่ยนมาเป็นเจ้าพนักงานจัดเก็บทั้งหมดเมื่อไร ยังไม่พบหลักฐาน แต่อย่างไรก็ดีเมื่อเลิกเป็นภาษีผูกขาด เปลี่ยนเป็นเจ้าพนักงานจัดเก็บแล้ว หน้าที่นี้ในตอนหลังจึงตกแก่กรมสรรพากรนอก ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นกรม

สรรพากร เพราะรวมกรมสรรพากรในมาสมทบเข้าด้วย วิธีจัดเก็บก็เดินตามแบบอย่างของศุลกากรกรุงเทพ ฯ โดยอนุโลม จนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้เปิดทางรถไฟสายใต้ เดินรถต่อกับประเทศมะลายูซึ่งขึ้นอยู่กับอังกฤษ กรมศุลกากรจึงได้จัดตั้งด่านตรวจเก็บภาษีศุลกากรขึ้นที่ปาดังเบซาร์เมื่อวันที่ [illegible] กรกฎาคม โดยรัฐบาลทำสัญญาความตกลงกับรัฐบาลมะลายูของอังกฤษ และในคราวเดียวกันนี้ ได้ตั้งด่านศุลกากรที่อำเภอทุ่งสงจังหวัดนครศรีธรรมราชอีกแห่งหนึ่ง แต่ด้วยเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไปลางประการ ด่านศุลกากรทุ่งสงนี้ภายหลังจึงได้ยุบเลิกเมื่อวันที่ [illegible] มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ในปีเดียวกันกับที่ตั้งด่านศุลกากรปาดังเบซาร์และศุลกากรด่านทุ่งสง ได้โอนด่านศุลกากรกันตังจังหวัดตรัง ด่านศุลกากรจังหวัดภูเก็ตและด่านศุลกากรจังหวัดระนอง มาจากกรมสรรพากร มาขึ้นอยู่ในความปกครองของกรมศุลกากร เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ถึงวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒ โอนด่านศุลกากรในมณฑลปักษ์ใต้ทั้งหมด และวันที่ [illegible] เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๓ โอนด่านศุลกากรในมณฑลจันทบุรีจากกรมสรรพากรมาขึ้นอยู่กับกรมศุลกากร พ.ศ. ๒๔๖๔ ทางรถไฟสายใต้ที่แยกไปต่อกับแดนกลันตันรถไฟเดินได้แล้ว กรมศุลกากรจึงตั้งด่านศุลกากรพรมแดนที่สุไหงโกล๊กขึ้นอีกแห่งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายนจน ถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ กรมศุลกากรได้ตั้งด่านศุลกากร

ที่อำเภออรัญประเทศขึ้นอีกแห่งหนึ่ง สำหรับตรวจเก็บภาษีทางพรมแดนติดต่อกับประเทศเขมร

๑๐ – การเก็บภาษีสุรา
สมัยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อม ฯ ทรงบัญชาการ

(เรียบเรียงจากบันทึกของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อม ฯ)

การจัดเก็บภาษีสุราแต่เดิม จัดให้มีนายอากรรับผูกขาด ไปตั้งโรงต้มกลั่นสุราออกจำหน่ายในตำบลต่าง ๆ และนำเงินอากรสุราส่งต่อกระทรวงพระคลัง ฯ ตามจำนวนเงินที่รับผูกขาดไป ส่วนสุราที่ส่งเข้ามาจากต่างประเทศ ก็เรียกเก็บภาษีขาเข้าเป็นภาษีร้อยชัก ๓ และนำออกซื้อขายได้ทั่วไปอย่างสินค้าธรรมดา จึงขายได้ราคาถูก สุราโรงเตาสุราที่นายอากรต้มกลั่นออกจำหน่ายก็ต้องขายราคาต่ำเช่นเดียวกัน ผลประโยชน์เงินอากรสุราจึงเก็บได้น้อย ภายหลังรัฐบาลจึงได้ทำสัญญาเรื่องสุรากับนานาประเทศเปลี่ยนอัตราเก็บภาษีสุรา เป็นเก็บตามจำนวนกอฮอล์ในน้ำสุรา สุรามีจำนวนกอฮอล์ตั้งแต่ ๕๐ ดีกรีลงไป เรียกเก็บภาษีเทละ ๘ บาท ๓๗ สตางค์ครึ่ง สุราที่มีจำนวนกอฮอล์สูงขึ้น ก็เรียกเก็บภาษีเพิ่มขึ้นตามส่วน และเพิ่มอัตราเก็บภาษีเหล้าเบียร์เหล้าองุ่นขึ้นเป็นร้อยละ ๕ ตามราคา และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติภาษีอากรชั้นใน

จุลศักราช ๑๒๔๘ (พ.ศ. ๒๔๒๙) ขึ้นสำหรับบังคับการจัดเก็บภาษีสุรา ทั้งสุราที่ต้มกลั่นในบ้านเมือง และสุราที่ส่งเข้ามาจากต่างประเทศ เป็นอย่างเดียวกัน

ก่อนเวลาที่กฎหมายภาษีชั้นใน จุลศักราช ๑๒๔๘ จะได้ออกใช้ ได้มีการประชุมคณะทูตและกงสุลในกรุงเทพ ฯ ม. เดวิด วิลเลียม ที่ปฤกษาราชการในกรมศุลกากร เป็นผู้ไปนั่งในที่ประชุมแทนเจ้าพนักงานฝ่ายไทย และที่ประชุมได้ตกลงกันให้กรมศุลกากรเป็นเจ้าหน้าที่จัดเก็บภาษีสุราขาเข้า แทนนายอากรสุราตามกฎหมาย ส่วนนายอากรสุราให้เป็นผู้จัดเก็บแต่ภาษีสุราชั้นใน กรมศุลกากรจึงได้เป็นเจ้าหน้าที่จัดเก็บภาษีสุราขาเข้ามาตั้งแต่เวลาเริ่มใช้กฎหมายภาษีชั้นใน จุลศักราช ๑๒๔๘ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ แต่เงินภาษีสุราขาเข้าที่กรมศุลกากรเก็บได้ ก็โอนไปให้แก่ผู้ที่ได้รับเป็นนายอากรสุรา นายอากรสุราจัดคนมากำกับตรวจการเก็บภาษีสุราขาเข้าอยู่ที่กรมศุลกากร จนถึงราว พ.ศ. ๒๔๔๔ กระทรวงพระคลัง ฯ จึงได้ตกลงให้นายอากรสุรารับผูกขาดแต่ภาษีสุราชั้นในอย่างเดียว ส่วนภาษีสุราต่างประเทศที่กรมศุลกากรเป็นเจ้าหน้าที่จัดเก็บ ก็ให้นำส่งเป็นเงินรายได้ของรัฐบาลอีกส่วน ๑ กรมศุลกากรจึงจัดเจ้าพนักงานตรวจเก็บภาษีสุราขาเข้าและนำเงินค่าภาษีสุราที่ได้รับส่งพระคลังโดยตรง ไม่ได้โอนให้นายอากรสุราแต่นั้นมา

การที่ได้แก้ไขอัตราเก็บภาษีสุราขาเข้า และภาษีสุราชั้นใน

ให้สูงขึ้นตามกฎหมายภาษีชั้นในจุลศักราช ๑๒๔๘ เป็นผลให้สุราที่ส่งเข้ามาจากต่างประเทศต้องเสียภาษีมากขึ้น และนำออกขายได้ฉะเพาะในร้านที่ได้รับใบอนุญาตให้จำหน่ายสุรา จึงต้องขายราคาแพงขึ้น ส่วนผู้ที่ได้รับเป็นนายอากรสุราก็คงจัดการต้มกลั่นสุราออกจำหน่ายตามเดิม ไม่ได้จัดเก็บภาษีสุราจากผู้อื่นที่ได้รับต้มกลั่นสุราออกจำหน่าย และคอยตรวจตราไม่ให้ผู้ที่ไม่ได้รับใบอนุญาตจำหน่ายสุราและเสียค่าธรรมเนียมให้แก่นายอากร รับสุราต่างประเทศมาขาย ส่วนสุราที่นายอากรต้มกลั่นออกจำหน่าย ก็นำออกจำหน่ายซื้อขายได้ทั่วไป ไม่ต้องรับใบอนุญาตให้จำหน่ายสุราอย่างใด ๆ แต่เมื่อสุราต่างประเทศต้องขายราคาแพง โดยต้องเสียภาษีขาเข้าตามพิกัด และเสียค่าธรรมเนียมใบอนุญาตให้จำหน่ายสุราตามกฎหมาย สุราโรงเตาสุราก็ขายได้ราคาแพงขึ้น ผลประโยชน์เงินรายได้อากรสุราผูกขาดจึงเก็บได้สูงขึ้น แต่โดยเหตุที่นายอากรสุรามีความเพ่งเล็งแต่จะต้มกลั่นสุราออกจำหน่ายให้ได้พอกับเงินอากรอย่างเดียว ไม่ได้ตรวจตราการซื้อขายสุราต่างประเทศและการทำสุราขายสุรา ให้ถูกต้องตามกฎหมายสม่ำเสมอ ทั้งการค้าขายในประเทศไทยก็มีความเจริญยิ่งขึ้น สุราต่างประเทศจึงได้ส่งเข้ามาจำหน่ายมาก และยังได้เปรียบสุราโรงเตาสุรา ที่เป็นสุรามีจำนวนกอฮอล์มาก ผู้ขายอาจจะเติมน้ำให้จำนวนสุรามากขึ้น โดยไม่ต้องเสียภาษีสุรา

เพิ่มขึ้นได้ และเป็นเหตุให้สุราโรงเตาสุราขายได้ลดน้อยลง และจะขายราคาแพงไปนักไม่ได้

เมื่อผู้รับเป็นนายอากรได้รับประโยชน์น้อยลง ก็ขอรับผูกขาดอากรสุราในปีข้างหน้าต่ำลง อันเป็นผลให้เงินรายได้อากรสุราผูกขาดลำเอียงไปทางข้างต่ำ กับยังมีบุคคลและบริษัทต่างประเทศปรารถนาจะขออนุญาตตั้งโรงต้มกลั่นสุรา เพื่อต้มกลั่นสุราออกขายแข่งกับสุราของนายอากรที่ต้มกลั่นออกจำหน่ายด้วย กระทรวงพระคลัง ฯ จึงได้ดำริเห็นว่า ควรจะจัดเก็บภาษีสุราให้ถูกต้องตามกฎหมายภาษีชั้นในเสียทีเดียว และได้ทดลองให้เจ้าพนักงานจัดเก็บภาษีขึ้นในบางมณฑลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ก็เห็นว่าได้ผลดี ไม่ต่ำกว่าที่ได้จัดเก็บเป็นอากรผูกขาดในจำนวน พ.ศ. ๒๔๕๒ จึงได้โปรดให้จัดตั้งกรมสุราขึ้น เพื่อจัดเก็บภาษีสุราเป็นภาษีรัฐบาลจัดเก็บทั่วทุกมณฑล และจัดให้นายอากรสุราผูกขาดได้รับเป็นผู้ต้มกลั่นสุรา และจัดตั้งเจ้าพนักงานขึ้นสำหรับคอยตรวจเก็บภาษีสุรา ที่จำหน่ายออกจากโรงต้มกลั่นสุราทั่วไปทุกตำบล ที่ได้มีโรงต้มกลั่นสุราตั้งอยู่ หรือที่ได้เคยจัดเก็บภาษีสุราเป็นภาษีผูกขาดมาแล้ว สุราของโรงต้มกลั่นสุราที่ได้เสียภาษีแล้ว ก็ส่งไปซื้อขายได้ไม่ว่าที่ใดมณฑลใด

อนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ บริษัทกลั่นสุราฝรั่งเศส ซึ่งได้รับทำการต้มกลั่นสุราออกจำหน่ายอยู่ในประเทศอินโดจีน ได้เข้า

มาเจรจาขออนุญาตตั้งโรงต้มกลั่นสุราตามแบบของบริษัทกลั่นสุราฝรั่งเศส ที่ใช้ต้มกลั่นสุราอยู่ที่เมืองไซ่ง่อน ขึ้นที่กรุงเทพฯ โรง ๑ แต่กระทรวงพระคลัง ฯ ชี้แจงว่า พลเมืองของไทยนิยมบริโภคสุราโรงเตาสุรา อันมีรสผิดกับสุราที่บริษัทกลั่นสุราฝรั่งเศส ได้ต้มกลั่นออกจำหน่ายในเมืองญวนเป็นต้น กับยังมีเหตุขัดข้องในการอื่น ๆ จึงไม่อนุญาตให้บริษัทกลั่นสุราฝรั่งเศสเข้ามาตั้งโรงต้มกลั่นสุราขึ้นในกรุงเทพ ฯ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๒ บริษัทกลั่นสุราฝรั่งเศสจึงให้ ม. เดิลสนิดส์ เข้ามาเป็นผู้จัดการในกรุงเทพฯ และส่งสุราจากโรงต้มกลั่นสุราเมืองไซ่ง่อน อันเป็นสุรามีจำนวนกอฮอล์สูงกว่า ๕๐ ดีกรี เข้ามาเสียภาษีที่กรมศุลกากร แล้วรับไปปนน้ำให้มีจำนวนกอฮอล์คล้ายคลึงกับสุราโรงเตาสุรา อันมีจำนวนกอฮอล์ประมาณ ๒๘ ดีกรี แล้วนำออกขายส่งในมณฑลกรุงเทพ ฯ และมณฑลที่ใกล้เคียงทั่วไป บริษัทกลั่นสุราฝรั่งเศสถือเอาหนังสือสัญญาเรื่องสุรา ที่ว่าสุราต้มกลั่นในบ้านเมืองหรือสุราของไทยซื้อขายได้อย่างไร สุราของฝรั่งเศสก็ต้องซื้อขายได้เช่นเดียวกัน บริษัทกลั่นสุราฝรั่งเศสจึงได้ส่งสุราที่นำเข้ามาจากไซ่ง่อน ไปเที่ยวขายทั่วไปอย่างเดียวกับสุราโรงเตาสุรา ไม่เลือกว่าจะเป็นร้านได้รับใบอนุญาตจำหน่ายสุราหรือไม่ได้รับใบอนุญาต เมื่อสุราของฝรั่งเศสซื้อขายย้ายขนได้โดยไม่ต้องมีใบอนุญาตให้ขนสุราและขายสุราตามกฎหมายแล้ว สุราต่างประเทศชนิดอื่น ๆ ที่ได้เคยนำออกขายฉะเพาะในร้านที่ได้รับใบอนุญาต

จำหน่ายสุรา ก็ดำเนินการตามอย่างสุราของฝรั่งเศสด้วย กระทรวงพระคลัง ฯ จึงดำริเห็นว่า การเก็บภาษีสุราต่างประเทศตกเป็นหน้าที่ของกรมศุลกากรจัดเก็บ ส่วนการเก็บภาษีสุราชั้นในและตรวจตราการซื้อขายสุรา อยู่ในบังคับบัญชาของกรมผื่น เป็นการแยกย้ายกันอยู่ ไม่เป็นความสะดวกแก่การบังคับบัญชา จึงได้โปรดให้ยกการตรวจเก็บภาษีสุราทั้งหมด ไปรวมอยู่ในกรมศุลกากรใน พ.ศ. ๒๔๕๒

ในชั้นต้นกรมศุลกากรได้จัดให้ร้านขายสุราโรงเตาสุรารับใบอนุญาตจำหน่ายสุรา และออกใบอนุญาตให้ขนสุราไปในที่ต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อบังคับให้สุราของฝรั่งเศสและสุราต่างประเทศชะนิดอื่น ๆ ทำการซื้อขายย้ายขนให้ถูกต้องตามกฎ-หมายเช่นเดียวกัน ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ จึงได้จัดให้มีร้านแขวง (ยี่กงสี) สำหรับรับสุราโรงเตาสุราจากโรงต้มกลั่นสุราไปจำหน่ายตามวิธีของนายอากรผูกขาด และจัดให้ร้านขายสุราย่อยในท้องที่ตำบลนั้น เป็นร้านช่วงรับสุราจากร้านแขวงไปจำหน่าย และให้ผู้รับอนุญาตต้มกลั่นสุราทำสัญญากับร้านแขวงและร้านช่วง ไม่ให้รับสุราของผู้อื่นมาขาย และให้ร้านขายสุราโรงเตาสุราทั้งหมดรับหนังสือใบอนุญาตจำหน่ายสุรา และเสียเงินค่าธรรมเนียมตามกฎหมายเท่ากับร้านขายสุราต่างประเทศ ร้านขายสุราร้านใดที่มีทุนรอนน้อยและจำหน่ายสุราได้น้อย ก็จัดให้โรงต้มกลั่นสุราและร้านแขวงช่วยออกเงินค่าธรรมเนียมใบอนุญาตให้ เพราะสุรา

โรงเตาสุรามีน้อยชะนิด และต้องแยกย้ายไปตั้งขาย ให้เป็นความสะดวกแก่ผู้ต้องการซื้อ เพื่อป้องกันมิให้สุราเถื่อนนำออกขายได้เป็นความสะดวกด้วย ถ้าจะเรียกเก็บเงินค่าธรรมเนียมใบอนุญาตจากผู้ขายสุราโรงโดยตรง เท่ากับสุราต่างประเทศ ผู้ขายสุราโรงก็ได้ประโยชน์น้อย และร้านขายสุราจะมาตั้งรวมอยู่แต่ในที่ประชุมชน ทั้งสุราโรงเตาสุราก็เสียเปรียบสุราต่างประเทศด้วยเป็นสุรามีจำนวนกอฮอล์ต่ำ ผู้ขายจะไปปนน้ำขายไม่ได้ และไม่เป็นความประสงค์ของเจ้าพนักงานที่จะให้สุราจำหน่ายออกจากโรงต้มกลั่นสุรา เป็นสุรามีจำนวนกอฮอล์สูง สำหรับให้ผู้ขายรับซื้อไปปนน้ำออกจำหน่าย อันจะเป็นทางเสียประโยชน์ของอากรสุรา จึงจำต้องหาทางอุดหนุนให้สุราโรงเตาสุราจำหน่ายได้ โดยไม่ผิดด้วยกฎหมาย เมื่อได้จัดการในมณฑลกรุงเทพ ฯ สำเร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้มีคำสั่งส่งระเบียบการไปให้มณฑลต่าง ๆ จัดการอย่างเดียวกัน โดยวิธีการดั่งนี้ ร้านขายสุราโรงเตาสุราทั้งหมดจึงได้รับใบอนุญาตจำหน่ายสุราถูกต้องตามกฎหมายทั่วกัน และยังเก็บเงินค่าธรรมเนียมใบอนุญาตจากร้านขายสุราโรงเตาสุราเป็นเงินผลประโยชน์รายได้ของอากรสุราเพิ่มขึ้นอีกส่วน ๑

เมื่อได้จัดการซื้อขายสุราโรงเตาสุราได้ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว จึงบังคับให้ผู้ที่รับสุราต่างประเทศปฏิบัติการซื้อขายสุราให้ถูกต้องตามกฎหมายเช่นเดียวกัน เป็นการให้ความชอบธรรม

เสมอหน้ากัน การจำหน่ายสุราของฝรั่งเศสก็ลดน้อยลงในที่สุดก็เลิกไป

ในตอนนี้กระทรวงพระคลัง ฯ ได้จ้าง ม. เปติฮูเคนัง ข้าราชการในสถานทูตฝรั่งเศสมารับราชการเป็นเจ้ากรมในกรมสุราผู้ ๑ และให้มีหน้าที่สำหรับแนะนำการจัดเก็บภาษีสุรา และตรวจตราเจ้าหน้าที่ภาษีสุราทั้งปวง ทั้งในมณฑลกรุงเทพ ฯ และมณฑลอื่น ๆ ให้จัดการเก็บภาษีสุราให้ถูกต้องตามกฎหมายและคำสั่งของกระทรวงพระคลัง ฯ ทุกประการ ม. เปติฮูเคนัง ได้มาทำสัญญาเข้ารับราชการในกรมสุรา ตั้งแต่มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ แล้วกลับออกไปประเทศฝรั่งเศสจนถึงพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงได้กลับเข้ามารับราชการในกรมสุรา และเมื่อ ม. เปติฮูเคนัง ได้เข้ามารับราชการในกรมสุรา และได้ทราบถึงการงานของกรมสุราแล้ว ไม่ช้าบริษัทกลั่นสุราฝรั่งเศสจึงได้หยุดเลิกไม่ส่งสุราเข้ามาจำหน่ายต่อไป แต่ ม. เปติฮูเคนัง ได้เข้ามารับราชการอยู่ในกรมสุราไม่นาน ก็เกิดการมหาสงครามขึ้นในประเทศยุโรป ม. เปติฮูเคนัง จึงได้ขอลาพักราชการชั่วคราว และได้ออกจากกรุงเทพ ฯ ไป ตั้งแต่วันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ แล้วจึงได้กลับเข้ามารับราชการใหม่ เมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๘ และได้ลาออกจากราชการเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ม. เปติฮูเคนัง ได้เอาใจใส่ทำการงานต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของอากรสุราเป็นอย่างดี ตลอดเวลาที่ได้รับราชการอยู่ในกรมสุรา และ

เมื่อ ม. เปติฮูเคนัง ได้ลาออกจากราชการไปแล้ว ตำแหน่งเจ้ากรม และที่ปฤกษาราชการกรมสุรา (ฝรั่ง) จึงตกแก่ข้าราชการในกรมสุราคงช่วยกันรับราชการต่อมา

โดยเหตุที่ได้เปลี่ยนแปลงการจัดเก็บภาษีสุรา เป็นเจ้าพนักงานจัดเก็บแทนนายอากรผูกขาดตามพระราชบัญญัติภาษีชั้นในจุลศักราช ๑๒๔๘ และการภาษีสุรา เมื่อครั้งจัดเก็บเป็นอากรผูกขาด นายอากรมิได้จัดเก็บภาษีสุราอย่างใด นอกจากต้มกลั่นสุราออกจำหน่าย แบบแผนในการที่จะจัดเก็บภาษีสุรา มีแบบพิมพ์ แบบบัญชีต่าง ๆ และข้อบังคับ สำหรับเจ้าพนักงานภาษีสุรา นายตรวจสุรา และข้อสัญญาในการอนุญาตให้รับต้มกลั่นสุรา รับเป็นยี่กงสีสุรา และอื่น ๆ จึงต้องตกเป็นหน้าที่ของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อม ๆ ทรงจัดวางทางการสำหรับจัดเก็บภาษีสุราขึ้นใหม่ทุกอย่าง และได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ดีขึ้นตามเวลากาลที่ได้ล่วงมาเป็นลำดับ และนายอากรได้ละเว้นข้อห้ามข้อบัญญัติกฎหมายภาษีชั้นในเสียบ้างในลางข้อ จนเลยเป็นประเพณี จึงเป็นการยากที่กรมสุราจะกลับรื้อถอนมาบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายที่มีอยู่ได้ ทั้งการค้าขายสุราก็มีการเปลี่ยนแปลงผิดกับเวลาที่พระราชบัญญัติภาษีชั้นในจุลศักราช ๑๒๔๘ ได้ออกประกาศใช้ไปบ้าง ตามเวลาที่ได้ล่วงมา จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้ตราพระราชบัญญัติภาษีชั้นในแก้ไข

เพิ่มเติม และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกกฎเสนาบดีสำหรับบังคับการจัดเก็บภาษีสุราหลายครั้ง คือ

(ก) พระราชบัญญัติและกฎเสนาบดีสำหรับให้เจ้าพนักงานภาษีสุรามีอำนาจว่าคดีทำผิดภาษีสุราในศาลหลวงได้ทั่วไป และมีอำนาจต่าง ๆ ในการเก็บภาษีสุราเหมือนกับนายอากรสุรา ตามที่ให้อำนาจไว้ในกฎหมายภาษีชั้นใน จุลศักราช ๑๒๔๘ คือ

(๑) พระราชบัญญัติภาษีชั้นในเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๕๗ ออกประกาศใช้ เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ให้เจ้าพนักงานภาษีสุรามีอำนาจและหน้าที่เหมือนอย่างนายอากรตามกฎหมายภาษีชั้นใน จุลศักราช ๑๒๔๘ ทุกประการ และให้ยกเลิกกฎหมายภาษีชั้นใน จุลศักราช ๑๒๔๘ มาตรา ๑๔–๑๕ และ ๑๖

(๒) พระราชบัญญัติแก้ไขภาษีชั้นใน พระพุทธศักราช ๒๔๕๘ ให้ยกเลิกค่าฤชาธรรมเนียม คดีผิดภาษีสุราทั้งฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลย ให้ใช้เป็นกฎหมายตั้งแต่วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ และได้ออกประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. เดียวกัน

(๓) กฎเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ แจ้งตำแหน่งและหน้าที่ของเจ้าพนักงานผู้ทำการเก็บภาษีชั้นใน ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐

(ข) พระราชบัญญัติและกฎเสนาบดี แก้ไขเพิ่มเติมการจัดเก็บภาษีสุรา คือ

(๑) เพื่อให้การขนสุราเข้าในร้านจำหน่ายสุราและขนออกจากร้าน ต้องมีใบอนุญาตให้ขนสุรากำกับน้ำสุราไปด้วย ตามความในมาตรา ๑๑ แห่งกฎหมายภาษีชั้นใน จุลศักราช ๑๒๔๘ และทำบัญชีสุรา ขนเข้าขนออกและคงเหลือในร้านตามความในมาตรา ๔๔ ซึ่งมิได้ใช้มานาน ให้ลูกค้าปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อเป็นความสะดวกแก่การตรวจสอบของเจ้าพนักงาน และป้องกันไม่ให้ลูกค้าลักลอบนำสุราเถื่อน (สุราที่ยังไม่ได้เสียภาษี) และทำสุราปลอมสุราปนน้ำออกจำหน่ายได้นั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ ออกกฎเสนาบดี ว่าด้วยการทำบัญชีสุราขนเข้า ขนออก และคงเหลือในร้าน ตามความในมาตรา ๔๔ แห่งกฎหมายภาษีชั้นใน จุลศักราช ๑๒๔๘ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๙

(๒) พิกัดเก็บภาษีสุราขาเข้า และภาษีสุราชั้นในตามกฎหมายภาษีชั้นใน จุลศักราช ๑๒๔๘ มีกำหนดให้เก็บภาษีสุรามีจำนวนกอฮอล์ตั้งแต่ ๕๐ ดีกรีลงมา เทละ ๘ บาท ๓๗ สตางค์ครึ่ง และสุรามีจำนวนกอฮอล์สูงกว่า ๕๐ ดีกรี จึงให้เรียกเก็บภาษีเพิ่มขึ้นตามส่วนกับให้เก็บภาษีเหล้าเบียร์เหล้าองุ่นร้อยละ ๕ ตามราคานั้น เป็นอัตราเก็บภาษีสุราค่อนข้างต่ำกว่าประเทศอื่น ๆ อยู่มาก และสุราโรงเตาสุราที่ต้มกลั่นออกจำหน่าย ก็มีจำนวนกอฮอล์เพียง ๒๗ ถึง ๓๐ ดีกรี ต้องเสียภาษีเท่ากับสุรามีจำนวน

กอฮอล์ ๕๐ ดีกรี ก็เป็นการเสียเปรียบสุราต่างประเทศ ที่ได้นำเข้ามาเสียภาษีเป็นสุรามีจำนวนกอฮอล์สูงแล้วมาเติมน้ำออกจำหน่ายให้จำนวนสุรามากขึ้นและมิต้องเสียภาษีเพิ่มขึ้น

ทางที่จะแก้กันความเสียหายในข้อนี้ ก็จะต้องแก้พิกัดเรียกเก็บภาษีสุราในกฎหมายเดิมเสียใหม่ ซึ่งตามหนังสือสัญญาเรื่องสุรากับประเทศต่าง ๆ มีความว่า ถ้าฝ่ายไทยจะแก้พิกัดเก็บภาษีสุราใหม่ เมื่อได้บอกล่วงน่าให้ทราบเป็นเวลา ๖ เดือนแล้วก็แก้ได้ ในที่สุดรัฐบาลจึงได้ตกลงแก้พิกัดเก็บภาษีสุรามีจำนวนกอฮอล์ตั้งแต่ ๒๕ ดีกรีลงมาลิตร์ละ ๔๐ สตางค์ และเพิ่มอัตราค่าภาษีขึ้นดีกรีละ ๑.๖ สตางค์ กอฮอล์บริสุทธิ์ ๑๐๐ ดีกรี จะต้องเสียภาษีลิตร์ ๑ เป็นเงิน ๑ บาท ๖๐ สตางค์ ตามพิกัดที่ได้แก้ไขใหม่นี้ สุราโรงเตาสุรามีจำนวนกอฮอล์ ๒๗.๕ ดีกรี จะต้องเสียภาษีลิตร์ละ ๔๔ สตางค์ เท ๑ – ๑๙ ลิตร์ เป็นเงิน ๘ บาท ๓๖ สตางค์ สุราโรงเตาสุราเป็นอันไม่ต้องเสียภาษีเพิ่มขึ้น ส่วนสุราต่างประเทศมีจำนวนกอฮอล์ ๕๐ ดีกรี จะต้องเสียภาษีลิตร์ ๑ เป็นเงิน ๘๐ สตางค์ เท ๑ เป็นเงิน ๑๕ บาท ๒๐ สตางค์ สูงกว่าอัตราเดิม ๖ บาท ๘๒ สตางค์ครึ่ง และกอฮอล์บริสุทธิ์ จะต้องเสียภาษีเทละ ๓๐ บาท ๔๐ สตางค์ สูงกว่าอัตราเดิมเทละ ๑๓ บาท ๖๕ สตางค์ ส่วนเหล้าเบียร์ เหล้าองุ่น ก็ได้เพิ่มอัตราค่าภาษีขึ้นอีกร้อยละ ๓ เป็นให้เรียกเก็บภาษีร้อยละ ๘ ตามราคา เพราะ

ตามหนังสือสัญญาเรื่องสุรากับฝรั่งเศสและอิตาลี มีกำหนดว่าจะไม่เก็บภาษีเหล้าเบียร์เหล้าองุ่นเกินกว่าร้อยละ ๘ ของราคา

ตามข้อตกลงดั่งนี้ กระทรวงพระคลัง ฯ จึงได้ขอให้กระทรวงการต่างประเทศ บอกกล่าวนำแจ้งความประสงค์ที่จะขอแก้พิกัดเก็บภาษีสุราใหม่ ไปให้รัฐบาลนานาประเทศทราบตามข้อสัญญา ในที่สุดก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติภาษีชั้นในเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๖๐ และให้ใช้เป็นกฎหมายตั้งแต่วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ออกประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ ตามความในพระราชบัญญัติภาษีชั้นในเพิ่มเติมฉะบับนี้ เป็นผลให้สุราต่างประเทศในจำนวน พ.ศ. ๒๔๖๑ ส่งเข้ามาลดน้อยไป แล้วจึงได้กลับมีสุราต่างประเทศส่งเข้ามาตามเดิม แต่เก็บเงินค่าภาษีสุราขาเข้าได้สูงขึ้นเป็นอันมาก ส่วนสุราที่ต้มกลั่นในบ้านเมือง ก็จำหน่ายได้ทวีขึ้นมาก ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ และ พ.ศ. ๒๔๖๒ อันเป็นปีที่มีสุราต่างประเทศส่งเข้ามาน้อย

(๓) ตามวิธีการที่ได้จัดให้ร้านขายสุราโรงเตาสุรารับใบอนุญาตจำหน่ายสุราตามกฎหมายทั่วไปนั้น ร้านแขวงอันเป็นร้านขายส่งสุราของโรงเตาสุรา ควรจะต้องรับใบอนุญาตจำหน่ายสุราอย่างที่ ๑ และร้านขายย่อยที่ตวงสุราขายปลีกให้แก่ผู้ซื้อกินในร้าน ควรจะต้องรับใบอนุญาตจำหน่ายสุราอย่างที่ ๓ แต่แบบพิมพ์หนังสือใบอนุญาตจำหน่ายสุราแบบที่ ๑๒ – ๑๓ และ ๑๔

ตามกฎหมายภาษีชั้นในจุลศักราช ๑๒๔๘ ไม่เหมาะกับการที่ได้จัดขึ้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ออกกฎแก้ไขแบบใบอนุญาตให้จำหน่ายสุราเสียใหม่ และได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๔

(๔) สุราเป็นสินค้าที่ต้องเสียภาษีแรงมากกว่าสินค้าชะนิดอื่น ๆ เป็นที่ ๒ ยาฝิ่น และการทำสุราก็อาจจะทำขึ้นได้ง่าย โดยมิต้องลงทุนรอนมาก และตามกฎหมายยังเปิดโอกาสให้สุราต่างประเทศนำเข้ามาซื้อขายได้เป็นความสะดวก ต่อสู้กับสุราที่ต้มกลั่นในบ้านเมืองด้วย การค้าขายสุราจึงได้มีอุบายพลิกแพลงหลีกเลี่ยงกฎหมาย และการตรวจตราของเจ้าพนักงานด้วยประการต่าง ๆ เมื่อเจ้าพนักงานได้ตรวจตราการซื้อขายสุรา และการลักลอบทำสุราผิดกฎหมายกวดขันยิ่งขึ้น พวกค้าขายสุราได้นำวิธีใหม่มาใช้ทำสุราและขายสุราขึ้นอีกอย่าง ๑ คือ ใช้รากไม้ใบยาหมักแช่กับน้ำตาล หรือน้ำข้าวหมากให้เกิดกอฮอล์ขึ้น แล้วเอาขึ้นกลั่นบ้างไม่ได้กลั่นบ้าง และใช้เครื่องยาไทยยาจีนแช่สุราที่มีจำนวนกอฮอล์สูง เช่นสุราฮอลันดา แล้วปนน้ำผะสมน้ำตาลกับเครื่องหอมให้มีรสหวานหอมบ้าง ให้มีกลิ่นรสเป็นยารักษาโรคบ้าง แล้วบรรจุขวดสุรานำออกจำหน่าย เรียกชื่อเป็นยารักษาโรค มีสรรพคุณต่าง ๆ กัน โดยมากแจ้งว่าเป็นยาชูกำลัง สำหรับใช้กินได้ทั้งชายทั้งหญิง และลางขนานยังบอกว่าไม่ใช่สุรา ภิกษุ

สามเณรฉันได้ก็มี ยาเข้าสุราเหล่านี้ มิได้อยู่ในความกำกับตรวจตราของเจ้าพนักงานภาษีสุราแต่อย่างใด ๆ และไม่มีทางที่จะทราบได้ว่า ได้ทำและผะสมด้วยสุราที่ได้เสียภาษีถูกต้องแล้วหรือมิใช่ และนำออกซื้อขายทั้งในร้านที่ได้รับใบอนุญาตจำหน่ายสุรา และไม่ได้รับใบอนุญาตจำหน่ายสุรา

กรมสุราได้ทดลองจับผู้ขายยาเข้าสุรา ๓ รายไปฟ้องต่อศาลหาว่าขายสุราไม่มีใบอนุญาต เจ้าของยาต่อสู้ว่า เป็นยารักษาโรคกัดด้วยกอฮอล์ (สุราอาแรกที่ส่งมาจากประเทศชะวา) แล้วปนน้ำนำออกจำหน่ายเป็นยารักษาโรค และมีพะยานมาเบิกประกอบข้อต่อสู้ของจำเลย ว่าได้เคยซื้อยาของกลางไปใช้กินหายจากโรคภัยต่าง ๆ ศาลพิพากษาว่า ของกลางเป็นยารักษาโรคไม่ใช่สุรา จำเลยอาจจะซื้อขายได้โดยไม่ต้องรับใบอนุญาตจำหน่ายสุราอย่างใด ตลอดถึงศาลฎีกา กรมสุราจึงได้กลับฟ้องผู้ขนสุราอาแรกเข้าไปในร้านทำยา ในฐานขนสุราไม่มีใบอนุญาตและมีสุราไว้โดยมิได้จัดการให้ถูกต้องตามกฎหมาย ศาลพระราชอาญาพิจารณาคดีเสร็จสำนวนแล้ว พิพากษาว่า สุราที่มีจำนวนกอฮอล์สูง เมื่อขนเข้าไว้ในร้านขายสุราก็ต้องเป็นสุรา ถ้าขนเข้าไว้ในร้านทำยาเพื่อประกอบทำยารักษาโรค ก็ต้องเป็นยาหรือเครื่องยา ให้ปล่อยตัวจำเลยพ้นข้อหาไป จึงเป็นอันหมดหนทางที่เจ้าพนักงานภาษีสุราจะเข้ากำกับตรวจตราและห้ามปรามการขายสุรา โดยวิธีใช้ชื่อเป็นยารักษาโรคได้ เพราะตามพระราชบัญญัติภาษีชั้นใน ที่มี

อยู่เดิมไม่มีความชัด ว่าวัตถุชนิดใดเป็นน้ำสุราอันต้องด้วยกฎหมายภาษีชั้นใน และเมื่อกรมสุราต้องแพ้คดีทั้ง ๒ เรื่องนี้แล้ว การทำสุราออกจำหน่ายโดยวิธีเรียกชื่อเป็นยารักษาโรค ได้มีความเจริญเพร่หลายขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งในกรุงเทพ ฯ และหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้สุราที่ได้เสียภาษีถูกต้องแล้วจำหน่ายได้ลดต่ำไป

การที่จะแก้กันความเสียหายในข้อนี้ ก็จะต้องมีพระราชบัญญัติภาษีชั้นในแก้ไขกฎหมายภาษีชั้นในเพิ่มเติมขึ้นอีก เพื่อให้มีความว่าวัตถุอย่างใด จึงจะเป็นน้ำสุราอันต้องด้วยพระราชบัญญัติภาษีชั้นใน และให้เจ้าพนักงานภาษีสุรามีอำนาจในการตรวจกำกับการทำสุรา ผะสมสุราออกซื้อขายมากขึ้นกว่ากฎหมายเดิมที่มีอยู่แล้ว แต่กฎหมายภาษีสุราเป็นกฎหมายที่ต่อเนื่องมาจากหนังสือสัญญาเรื่องสุรา การที่จะแก้ข้อความในกฎหมาย โดยไม่ต้องขอแก้สัญญานั้น ก็จะต้องเป็นข้อความที่ไม่ขัดด้วยหนังสือสัญญาเรื่องสุรา ร่างพระราชบัญญัติภาษีชั้นในแก้ไขเพิ่มเติม จึงต้องส่งผ่านที่ปรึกษากระทรวงพระคลัง ฯ กระทรวงการต่างประเทศ และกรรมการร่างกฎหมาย ซึ่งต้องสอบสวนทบทวนไปมาอีกหลายครั้ง และในที่สุด จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติภาษีชั้นในแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๖๗ และใช้เป็นกฎหมายตั้งแต่วันที่ ๑ กันยายน กระทรวงพระคลัง ฯ จึงได้มีคำสั่งไปยังเจ้าหน้าที่ภาษีสุรามณฑลต่าง ๆ ชี้แจงทางการ

สำหรับปฏิบัติกับผู้ทำยาและขายยาเข้าสุราตามพระราชบัญญัติที่ออกใหม่ คือในชั้นแรกให้สำรวจจำนวนยาเข้าสุรา ที่มีอยู่ในร้านขายยาเข้าสุราต่าง ๆ ให้ทราบไว้ บรรดายาเข้าสุราที่มีอยู่อันไม่มีทางที่จะทราบได้ว่า ได้ทำขึ้นจากน้ำสุราเถื่อนแล้ว แม้อยู่ในร้านที่ได้รับใบอนุญาตจำหน่ายสุรา ก็อนุญาตให้ขายได้ต่อไปจนกว่าจะหมด หรืออยู่กับผู้ที่ซื้อไว้ สำหรับใช้กิน ก็อนุญาตให้ใช้ยาต่อไปได้จนกว่าจะหมดเหมือนกัน ส่วนร้านขายยาเข้าสุราที่ไม่ได้รับใบอนุญาตจำหน่ายสุรา ก็ยอมให้ขายยาเข้าสุราคืนได้แก่เจ้าของเดิม หรือร้านรับใบอนุญาตจำหน่ายสุราอย่างที่ ๑ เพื่อเปลี่ยนแปลงผะสมทำเป็นสุรายาออกจำหน่ายยาอย่างสุราต่อไป หรือมิฉะนั้นก็จะต้องได้รับใบอนุญาตจำหน่ายสุราก่อน จึงจะทำการซื้อขายสุรายาเหล่านั้นได้ต่อไป

เจ้าพนักงานไม่ได้จัดการรุนแรงอย่างไร ความประสงค์มีอยู่เพียงจะมิให้ผู้ใดทำหรือขายน้ำสุรา โดยอุบายใช้ฉลากปิดขวดสุราบอกว่าเป็นยารักษาโรค และนำออกจำหน่ายซื้อขายเป็นยาไม่ใช่สุราต่อไปเท่านั้น แต่ก็คงไม่เป็นที่พอใจของพวกทำยาขายยาเข้าสุรา ซึ่งได้เคยรับประโยชน์มากเพราะลงทุนน้อย และได้กำไรตั้ง ๒ – ๓ เท่าทุน ทั้งย่อมทราบอยู่แล้วทั่วกัน ว่าเจ้าพนักงานคงจะได้จัดการห้ามปรามการทำยาเข้าสุราออกจำหน่ายในไม่ช้า พวกทำยาเข้าสุราจึงได้ลงทุนผะสมยาเข้าสุราไว้ในโรงร้านของตนเป็นจำนวนมากมาย เพื่อประสงค์จะให้เป็นยาเข้าสุราที่ได้ทำ

ไว้ก่อนพระราชบัญญัติออกใช้ ในมณฑลกรุงเทพ ฯ เจ้าพนักงาน ได้ทำการสำรวจยาเข้าสุราที่มีอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ เมื่อสิ้นกันยายน มียาเข้าสุราที่บรรจุขวดไว้แล้วถึง ๑๗๐,๐๐๐ ขวดเศษ และยังมียาเข้าสุราที่ได้ปนปรุงไว้แล้ว บรรจุถัง โอ่ง และไห ยังไม่ได้บรรจุขวดก็อีกมาก รวมยาเข้าสุราที่ได้ทำไว้แล้วในกรุงเทพ ฯ คงไม่ต่ำกว่า ๒๐๐,๐๐๐ ขวด เป็นยามีชื่อต่าง ๆ ถึง ๒๒๗ ขนาน และในมณฑลต่าง ๆ ก็มียาเข้าสุราที่ได้ทำขึ้น และส่งไปจำหน่ายจากกรุงเทพ ฯ ทั่วไปทุกมณฑล ตามบัญชีสำรวจของเจ้าพนักงาน คงเป็นสุรายาไม่ต่ำกว่า ๑๐๐,๐๐๐ ขวด ความตั้งใจของพวกทำยาขายยาเข้าสุรา จะให้ยาเข้าสุราที่ได้ทำไว้ก่อนเวลาที่พระราชบัญญัติออกใช้ซื้อขายได้ไปจนกว่าจะหมด อันจะไม่มีที่สิ้นสุด และเป็นการยากแก่เจ้าพนักงาน ที่จะตรวจตราให้ทราบได้ว่า ยาขนานใด ขวดใด เป็นยาเข้าสุราที่ได้ทำไว้ก่อนพระราชบัญญัติออกใช้ และยาขนานใดขวดใด เป็นยาที่ได้มีผู้ทำเพิ่มเติมขึ้นภายหลัง และความตั้งใจของเจ้าพนักงานที่จะรักษาประโยชน์ของอากรสุรา อันจะต้องเสื่อมเสียไป เพราะพวกขายสุราเรียกชื่อเป็นยาก็จะไม่สมประสงค์ด้วย เจ้าพนักงานจึงไม่อนุญาตให้ซื้อขายยาเข้าสุราเป็นยารักษาโรคต่อไป เว้นแต่จะได้ซื้อขายเป็นสุรา

พวกทำยาเข้าสุราออกจำหน่ายได้ยอมตกลงขอรับใบอนุญาตจำหน่ายสุรา และเพิ่มคำว่าสุรายาลงที่ฉลากปิดขวดยาแล้วนำออกซื้อขายเป็นสุราก็มีมากมาย และที่เลิกไม่ทำยาเข้าสุราออก

จำหน่ายต่อไปก็มีมากรายเหมือนกัน และพวกที่ต่อสู้ว่า ยาเข้าสุราของตนเป็นยารักษาโรคอันแท้จริง ไม่ใช่สุรา โดยยกเหตุผลต่าง ๆ มาอ้าง ซึ่งเจ้าพนักงานยังกำลังสอบสวนหาหลักเกณฑ์ที่จะวินิจฉัยว่าเป็นยา หรือเป็นสุรา ก็ยังมีอยู่อีกมากราย ตั้งแต่พระราชบัญญัติภาษีชั้นในแก้ไขเพิ่มเติมได้ออกประกาศใช้แล้ว เจ้าหน้าที่ภาษีสุราทั่วไป ต้องทำงานในเรื่องยาเข้าสุราเพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก ทางกรมสุราก็ต้องตอบและชี้แจงข้อปัญหาในเรื่องยาเข้าสุรา ทั้งพวกเจ้าของยาและเจ้าหน้าที่ในมณฑลต่าง ๆ ทั่วไป แต่อย่างไรก็ดีการที่จัดให้พวกขายยาเข้าสุรา ซื้อขายยาเข้าสุราเป็นสุรายานั้น เป็นเหตุให้ผู้ซื้อขาดความนิยมไปมาก และจำหน่ายได้ลดต่ำลงกว่าเมื่อนำออกขายเป็นยารักษาโรคเป็นอันมาก และเป็นผลให้สุราที่ได้เสียภาษีถูกต้องแล้วจำหน่ายได้ทวีขึ้นโดยเร็วพลัน ในจำนวน พ.ศ. ๒๔๖๗ เก็บเงินผลประโยชน์ได้จากอากรสุรา ทั้งภาษีสุราชั้นในและภาษีสุราขาเข้า รวมเป็นเงิน ๑๑,๘๒๘,๕๕๑ บาท ๖๒ สตางค์ คงสูงกว่า พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นเงิน ๗๕[illegible],๕๔๒ บาท ๒๒ สตางค์ ในจำนวนปีต่อ ๆ มาก็เก็บเงินได้สูงขึ้นเช่นเดียวกันเป็นลำดับมา

ราชการในกรมสุรา ในชั้นแรกที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกกรมสุรามารวมอยู่ในกรมศุลกากร ก็คือ จัดให้การค้าขายสุราโรงเตาสุราและสุราต่างประเทศให้ถูกต้องตามกฎหมายภาษีชั้นในที่มีอยู่ เมื่อได้จัดวางทางการในมณฑลกรุงเทพ ฯ

และมณฑลที่ใกล้เคียงเรียบร้อยแล้ว ก็ได้ขยายการออกไปถึงมณฑลชั้นนอกต่อ ๆ ออกไปโดยลำดับ การจัดเก็บภาษีสุราในเวลานั้น ได้อนุญาตให้มีผู้รับตั้งโรงต้มกลั่นสุรา และเจ้าพนักงานเป็นผู้จัดเก็บภาษีตามรายเทจำนวนสุราที่จำหน่ายออกจากโรงต้มกลั่นสุรา ตามความในมาตรา ๔ แห่งกฎหมายภาษีชั้นใน จุลศักราช ๑๒๔๘ อย่าง ๑ เก็บเป็นอนุญาตให้ราษฎรต้มกลั่นสุราในบ้านเรือนในท้องที่ซึ่งอยู่ห่างไกลกันดาร ซึ่งจะจัดให้มีผู้รับตั้งโรงต้มกลั่นสุราออกจำหน่าย และเก็บภาษีตามรายเทไม่ได้อย่าง ๑ และในลางมณฑล ลางตำบล ก็ไม่ได้มีการจัดเก็บภาษีสุราอย่างใดเลยอีกอย่าง ๑ เมื่อได้โอนการภาษีสุราชั้นในมารวมอยู่ในกรมศุลกากรแล้ว ได้ขออนุญาตต่อกระทรวงพระคลัง ๆ ให้คลังมณฑลและคลังจังหวัด มีหน้าที่เป็นหัวหน้ารักษาราชการในแผนกสุราประจำมณฑลและจังหวัดต่าง ๆ ด้วย ส่วนเจ้าพนักงานภาษีสุรา ถ้าจำเป็นจะต้องมีในมณฑลใด ก็ให้มีตำแหน่งเพียงชั้นผู้ช่วย อยู่ในบังคับบัญชาของคลังมณฑล

ส่วนโรงต้มกลั่นสุราที่ได้ตั้งอยู่ในตำบลต่าง ๆ เมื่อครั้งจัดเป็นอากรผูกขาด โรงต้มกลั่นสุราตำบลใดควรจะยุบเลิกมารวมต้มกลั่นสุรา ที่โรงต้มกลั่นสุราตำบลใดได้ ก็ได้จัดให้ยุบเลิกโรงต้มกลั่นสุรานั้น ๆ เสีย มารวมทำการต้มกลั่นสุราที่โรงใหญ่ และจัดส่งสุราจากโรงใหญ่ ไปจำหน่ายในตำบลต่าง ๆ โดยจัดตั้งร้านแขวง สำหรับรับสุราจากโรงต้มกลั่นสุราไปทำการขายส่ง

ให้แก่ร้านขายสุราย่อยในตำบลนั้น ๆ ความประสงค์ก็เพื่อจะตัดจำนวนเจ้าพนักงานกำกับโรงต้มกลั่นสุรา และจัดเก็บภาษีสุราที่จำหน่ายออกจากโรงต้มกลั่นสุราให้น้อยลง และจัดการกำกับตรวจตราการเก็บภาษีสุราที่โรงต้มกลั่นสุราโรงใหญ่ ให้มั่นคงแข็งแรงยิ่งขึ้น ส่วนท้องที่ตำบลใด ที่ตั้งอยู่ในที่ห่างไกล จะส่งสุราจากโรงใหญ่ไปจำหน่ายไม่ได้สะดวก และถ้าเป็นตำบลที่สุราจำหน่ายได้น้อย จะจัดให้มีเจ้าพนักงานไปกำกับตรวจเก็บภาษีสุรา ที่จำหน่ายออกจากโรงต้มกลั่นสุรา จะต้องเปลืองค่าใช้จ่ายมากก็จัดให้ผู้รับอนุญาตต้มกลั่นสุรา เสียภาษีสุราเป็นภาษีเหมาเตาตามความในมาตรา ๓๙ แห่งกฎหมายภาษีชั้นในจุลศักราช ๑๒๔๘ คืออนุญาตให้ผู้รับต้มกลั่นสุราต้มกลั่นสุราออกจำหน่ายในท้องที่ตำบลนั้น และให้นำเงินค่าภาษีสุรา กับค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ส่งต่อเจ้าพนักงานเป็นรายเดือนรายปี ตามที่ได้ทำสัญญาตกลงไว้กับเจ้าพนักงานคล้ายอากรผูกขาด เจ้าพนักงานคงจัดให้มีนายตรวจสุราไปประจำอยู่เพียงคน ๑ หรือ ๒ คน เพื่อตรวจตราการต้มกลั่นสุรา และการซื้อขายสุราในตำบลนั้นให้ถูกต้องตามสัญญา ตำบลใดที่เป็นที่กันดารหรือชายพระราชอาณาเขตต์ จะจัดให้มีผู้รับไปตั้งโรงต้มกลั่นสุราออกจำหน่ายไม่ได้ จึงจัดเก็บภาษีสุราเป็นออกใบอนุญาตให้ราษฎรต้มกลั่นสุราเตาเล็ก และต้มกลั่นสุราในบ้านเรือนตามวิธีเดิม

ภาคผนวก

บัญชีหัวเมืองฝ่ายเหนือกรมมหาดไทย ซึ่งได้ตั้งเรียกชักภาษีทั้งขาเข้าและขาออก มีรายชื่อเมืองแจ้งอยู่ต่อไปนี้

เมืองพระตะบอง	เมืองนครพนม
เมืองนครเสียมราฐ	เมืองเขมราษฎร์
เมืองฉะเชิงเทรา	เมืองทองคำใหญ่
เมืองอุทัย	เมืองเชียงแตง
เมืองตาก	เมืองแสนปาง
เมืองหลวงพระบาง	เมืองอัตปือ
เมืองนครจำปาศักดิ์	เมืองนครเชียงใหม่
เมืองหนองคาย	เมืองนครลำปาง
เมืองโพนพิไสย	เมืองลำพูน
เมืองสกลนคร	

บัญชีหัวเมืองฝ่ายใต้
กรมพระกลาโหมซึ่งได้ตั้งเก็บภาษี
ทั้งขาเข้าและขาออกมีรายชื่อเมืองแจ้งอยู่ต่อไปนี้

---

๑. เมืองกาญจนบุรี
๒. เมืองราชบุรี
๓. เมืองเพ็ชร์บุรี
๔. เมืองปราณบุรี
๕. เมืองประจวบคีรีขันธ์
๖. เมืองกำเนิดนพคุณ
๗. เมืองประทิว
๘. เมืองชุมพร
๙. เมืองหลังสวน
๑๐. เมืองไชยา
๑๑. เมืองกาญจนดิฐ
๑๒. เมืองสมุย
๑๓. เมืองนครศรีธรรมราช
๑๔. เมืองสงขลา
๑๕. เมืองพัทลุง
๑๖. เมืองปะเหลียน
๑๗. เมืองตรัง
๑๘. เมืองกระบี่
๑๙. เมืองภูเก็ต
๒๐. เมืองถลาง
๒๑. เมืองพังงา
๒๒. เมืองตะกั่วทุ่ง
๒๓. เมืองตะกั่วป่า
๒๔. เมืองระนอง
๒๕. เมืองกระบุรี

ทำเนียบข้าราชการผู้ใหญ่กรมศุลกากร

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
อธิบดี		
พระยาภาศกรวงศ์ (ชุมพร บุนนาค)	๒๔๒๒-๒๔๓๔	ภายหลังเป็นเจ้าพระยาในนามเดิม
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภ ฯ	๒๔๓๕-	ภายหลังเป็นกรมขุน
หม่อมเจ้าพร้อม	๒๔๓๖-๒๔๗๒	ภายหลังเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศอธิราช
พระยาสุพรรณสมบัติ (ติณ บุนนาค)	๒๔๖๐-๒๔๗๐	เป็นทำการแทนอธิบดี
พระยาชัยสุรินทร (ตาล บุนนาค)	๒๔๗๒-๒๔๗๖	ก่อนนี้ปี ๑ เป็นทำการแทนอธิบดี
พระยาเสวกวรายุตถ์ (กิมสวน รักตบุตร์)	๒๔๗๖-๒๔๗๘	ก่อนนี้ปี ๑ เป็นทำการแทนอธิบดี
หม่อมเจ้าวิวัฒนชัยไชยันต์	๒๔๗๘-๒๔๘๑	
นายนาวาอากาศเอก หลวงกาจสงคราม รัฐมนตรี	๒๔๘๑-ปัจจุบัน	

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
<u>ที่ปรึกษา</u>		
นายเดวิดวิลเลียม	๒๔๓๘-๒๔๔๔	
นายเอดวาดแอมโบรส	๒๔๔๔-๒๔๕๑	
นายวิลเลียมนัน	๒๔๕๑-๒๔๖๖	
นายนอรแมนแมกสเวล	๒๔๖๗-๒๔๖๙	เดิมเป็นหัวหน้ากองรายงาน แล้วเป็นผู้ตรวจการศุลกากรทั่วไป
นายดีเอฟเมส	๒๔๖๙-๒๔๗๘	
นายดับลยูดีรีฟ	๒๔๗๘-ปัจจุบัน	เดิมเป็นที่ปรึกษากรมสรรพสามิตต์
<u>รองอธิบดี และ ผู้ช่วยอธิบดี</u>		
หลวงราชายสาธก (J.M.F. da Costa)	๒๔๓๗-๒๔๓๙	
นายเอดวาดแอมโบรส	๒๔๔๔-๒๔๕๑	เป็นผู้ช่วยอธิบดีอยู่ปี ๑ ภายหลังเป็นที่ปรึกษา และ ผู้ช่วยอธิบดี
นายวิลเลียมนัน	๒๔๕๑-๒๔๖๖	เป็นรองอธิบดีและที่ปรึกษา

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
นายอารลดับยู แลมเบอรตัน	๒๔๕๗-๒๔๖๐	
พระยารัตนโกษา (ม.ร.ว. ใหม่ นพวงศ์)	๒๔๖๐-	รักษาการในตำแหน่งผู้ช่วยอธิบดี ภายหลังเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมสุรา
พระยาอนุมานราชธน (ยง เสฐียรโกเศศ)	๒๔๖๕-๒๔๗๖	
นายนาวาตรี หลวงเดชดำรง (แช่ม เดชดำรง)	๒๔๗๖-๒๔๘๐	
หลวงธนาทรพินิศ (เล็ก จันทโรจวงศ์)	๒๔๘๐-	ย้ายไปรับราชการทางกระทรวงการคลัง แต่ยังรับเงินเดือนในตำแหน่งผู้ช่วยอธิบดีกรมศุลกากร
หลวงบรรณกรโกวิท (เปา จักกพาก) (รักษาการ)	๒๔๘๑-	รับเงินเดือนทางกระทรวงการคลัง แต่รับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยอธิบดีกรมศุลกากร

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
เจ้ากรมกองบัญชาการ		
พระผดุงศุลกกฤต (ม.ร.ว. หนู อิศรางกูร)	๒๔๒๙-๒๔๓๗	ภายหลังเป็นพระยาอิศรพันธ์โสภณ
หลวงพิทักษ์สมบัติ (มงคล ธรรมสโรช)	๒๔๔๓-๒๔๕๗	ภายหลังเป็นพระในนามเดิม
พระผดุงศุลกกฤต (ท้วม สามโกเศศ)	๒๔๕๗-๒๔๗๒	
เจ้ากรมกองภาษีขาออก		
พระสาลิยากรพิพัฒน์ (ม.ร.ว. เจริญ อิศรางกูร)	๒๔๓๗-๒๔๔๗	
หลวงสมบัติธัญญผล (ม.ร.ว. เผือก อิศรางกูร)	๒๔๔๗-๒๔๕๐	
หลวงสาลิยากรพิพัฒน์ (เชฐ พหลโยธิน)	๒๔๕๐-๒๔๕๗	
พระพิทักษ์สมบัติ (มงคล ธรรมสโรช)	๒๔๕๗-๒๔๖๙	
(ต่อนี้รวมเข้ากับกองภาษีขาเข้า เป็นกองภาษี)		

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
สารวัตใหญ่ฝ่ายขาออก		
กัปตันเอฟ. ซี. เอ. ไลเซอร์	๒๔๒๑-๒๔๒๘	ยังขึ้นอยู่กับพระยาพิพิธโภคัย ๆ
พระยาสมุทบุรานุรักษ(สิน)	๒๔๓๑-	ยังขึ้นอยู่กับพระยาพิพิธโภคัย ๆ
นายยอนเทรลล์	๒๔๔๕-	
ม.ร.ว. ใหม่ นพวงศ์	๒๔๔๗-	ภายหลังเป็นหม่อมนราธิราช แล้วเป็นพระยารัตนโกษา ผู้ช่วยอธิบดีกรมสุรา
หลวงสมบัติธัญญผล (เฉลิม บุญ – หลง)	๒๔๔๗-๒๔๗๒	ภาย หลัง เป็น พระสาลิยากรพิพัฒน์
(ต่อไปนี้รวมกับกองตรวจภายนอก)		
หัวหน้ากองภาษีขาเข้า		
นายเอฟ. ยี. ฮิกส	๒๔๒๑-๒๔๒๓	เรียกว่า Inspector of Imports ขึ้นกลาโหม

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
นายเจ เอน เอฟ ดาคอสตา	๒๔๒๔-๒๔๓๖	เรียกว่า Inspector and Commissioner ภายหลังเป็นหลวงราชายสาธก และเป็นผู้ช่วยอธิบดี
นายอี. ซี เนเซอร์	๒๔๓๙-๒๔๔๒	
นายอารดับลยูแลมเบอรตัน	๒๔๔๓-๒๔๕๖	เรียกว่า Chief Inspector แล้วเลื่อนเป็นผู้ช่วยอธิบดี คงอยู่ในตำแหน่งเดิม
นายเอช ยี แลมเบอรตัน	๒๔๖๐ ๒๔๖๒	
พระยาเสวกวรายุตถ์ (กิมสวน รักตบุตร)	๒๔๖๐-๒๔๗๖	เมื่อครั้งยังเป็นพระ ในนามเดิม
หลวงวิชูรธนายุกต์ (เสียง ชูเกต)	๒๔๗๗-๒๔๗๘	
หลวงโสภณโภคารักษ์ (เจงฮี้ สิทธิพงศ์)	๒๔๗๙-๒๔๘๐	
หลวงสวัสธนบาล (สวัสดิ์ เศวตะศิษฐ์)	๒๔๘[illegible]-ปัจจุบัน	

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
สารวัตรใหญ่ กองตรวจภายนอก (แยกจากกองภาษีขาเข้า)		
นายเอฟ ดาคอสตา	๒๔๓๒-๒๔๔๒	ภายหลังเป็นขุนเสวกวรายุตก์ ตอนนี้ยังขึ้นอยู่ในกองภาษีขาเข้า
นายบาโรส		
นายอารดับลยู-แลมเบอรตัน		
นายเอชกราเก		
นายเอช ยี แลมเบอรตัน	๒๔๔๒-๒๔๖๐	
นายเอ เดรนแนน	๒๔๖๑-๒๔๖๕	
นายอาร, เจ, แมกคอแมก	๒๔๖๖-๒๔๖๗	
พระสาลิยากรพิพัฒน์ (เฉลิม บุญ-หลง)	๒๔๖๘-๒๔๗๒	ตอนนี้แยกจากกองภาษีขาเข้า
นายเจ. มู้ลลิน	๒๔๗๓-๒๔๗๕	
พระศุลกกฤตยารักษ์ (ซีนอกซ์)	๒๔๗๖-๒๔๗๘	

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
นายนาวาตรี หลวงเดชดำรง (แช่ม เดชดำรง)	๒๔๘๐-๒๔๘๒	
นายจรูญ สืบแสง	๒๔๘๒-ปัจจุบัน	
<u>หัวหน้ากองตีราคา</u> (แยกออกจากกองภาษีขาเข้า)		
นายดี วัน (D. Wan)		
นายเกาซุ่ยเซียง		ยังขึ้นอยู่กับกองภาษีขาเข้า
นายดี เอฟ คอลลาโซ		" " "
พระยารัตนโกษา (ม.ร.ว. ใหม่ นพวงศ)		" " "
หลวงเสวกวรายุตถ์ (กิมสวน รักตบุตร)	๒๔๖๐-๒๔๖๖	ภายหลังเป็นพระและพระยาในนามเดิม ตอนนี้แยกจากกองภาษีขาเข้าเรียกว่า เจ้ากรม
หลวงพาหิรบัณย์บริรักษ์ (กิมซา)	๒๔๖๗-๒๔๖[illegible]	

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
พระนานาพิธภาษี (ตรา บุนนาค)	๒๔๗๐ ๒๔๗๗	
ขุนไวภัพยากร (กิมเตี้ย นิงสานนท์)	๒๔๗๗ ๒๔๗๘	
(ยุบเป็นแผนกขึ้นกองภาษี)		
<u>หัวหน้ากองรับเงิน</u>		
เจ๊สัวลวน		สมัยเจ้าพระยาภาศกรวงศ์เป็นอธิบดี
ขุนศุภผลธุรการ (ตันจวนต๋อง ศุภผลสิริ)	๒๔๖๑-๒๔๖๓	
หลวงพินิจโภคากร (เง็ก นิงสานนท์)	๒๔๖๖-๒๔๗๑	ตอนนี้แยกจากกองภาษีขาเข้า
หลวงบำรุงสุงกากร (แตง จันทพรภุมม)	๒๔๗๒-๒๔๗๖	
หลวงพิทักษ์ศุลกกิจ (เถาะ นิงสานนท์)	๒๔๗๗-๒๔๘๒	
ขุนนนทภาษี (เทียน นนทลี)	๒๔๘๒-ปัจจุบัน	

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
หัวหน้ากองสถิติ หรือกองรายงานเดิม (แยกจากกองภาษีขาเข้า)		
นายเอช กราเก (Grage)	๒๔๔๓-	เรียกว่า Principal of Statistical Division
นายเอน ดากรูซ	๒๔๕๐-	
นายนอรแมนแมกสเวล	๒๔๔๙-๒๔๖๒	ตอนนี้เรียก Chief of Statistical Division และแยกออกจากกองภาษีขาเข้า
พระยาอนุมานราชธน (ยง เสฐียรโกเศศ)	๒๔๖๓-๒๔๖๔	เมื่อยังเป็นหลวงและพระในนามเดิม ตอนนี้เรียกเจ้ากรม
พระสมบัติธัญญผล (ม.ล. เลื่อน อิศรางกูร)	๒๔๖๕-๒๔๘๐	
หลวงไพรัชธนกิจ (แดง ทุมวิภาต)	๒๔๘๒-ปัจจุบัน	

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
กองศุลกาธิการ		
(แยกจากกองสถิติ)		
หลวงอรรฆพัสดุการ (สนม ยวงทรัพย์)	๒๔๗๙-๒๔๘๐	
นายนาวาตรี หลวงเดชดำรง (แช่ม เดชดำรง)	๒๔๘๑-ปัจจุบัน	
ข้าหลวงตรวจการศุลกากร		
พระพินิจธนากร (บุญเพ็ง ยุกตนันท์)	๒๔๖๑-๒๔๖๗	ศุลกากรมณฑลภูเก็ต
หลวงวรการวินิจ (หวาน สามโกเศศ)	๒๔๖๑-๒๔๖๕	ศุลกากรมณฑลปัตตานี
พระชำนิตรวจการ (จั๋ง เจาตินานนท์)	๒๔๖๑-๒๔๗๕	ศุลกากรมณฑลสุราษฎร์ ปัตตานี ภูเก็ต

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
พระ[illegible]รัฐหิรัญญากร (สอน สุคนธตามร)	๒๔๖๒-๒๔๘๐	ศุลกากรมณฑลนครศรีธรรมราช
หลวงชาญบรรณกิจ (ครื้น ไทยชน)	๒๔๖๖-๒๔๗๕	ศุลกากรมณฑลปัตตานี
หลวงโสภณโภคารักษ (เจงฮี้ สิทธิพงศ)	๒๔๖๖-๒๔๗๒	" " "
หลวงวรการวินิจ (หวาน สามโกเศศ)	๒๔๘๐	ข้าหลวงตรวจการภาค ๑
หลวงพิสุทธธนารักษ์ (บัว จาตุวร)	๒๔๘๑-ปัจจุบัน	" " " ๑
ขุนอาหรสุงกากร (แฟน ณตะกั่วทุ่ง)	๒๔๘๒-ปัจจุบัน	" " " ๒
<u>เจ้ากรมกองภาษีภายใน</u>		
พระอักษรสมบัติ (เปล่ง ธนโกเศศ)		

นาม	พ.ศ.	หมายเหตุ
หลวงภัณฑลักษณวิจารณ (โป๊ กิตติโกเศศ)	๒๔๕๔-๖๘	
หลวงศรีรัตนากร (แสง นวมานนท์)		
หลวงศรีรัตนากร (ใจ ศิริจรรยา) (ยุบเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐)		
ผู้ช่วยอธิบดีกรมสุรา เมื่อยังรวมอยู่กับกรมศุลกากร		
พระอักษรสมบัติ (เปล่ง ธนโกเศศ)		
พระยารัตนโกษา (ม.ร.ว. ใหม่ นพวงศ์) (โอนไปขึ้นกรมสรรพากร) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖)		

หมายเหตุ : จำนวน พ.ศ. ลางรายไม่แน่นอน ลางรายค้นไม่ได้

ลำดับเหตุการณ์เกี่ยวกับ กรมศุลกากร

พ.ศ. ๒๔๑๗ ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์

" ๒๔๑๘ แยกกระทรวงพระคลัง ฯ ออกจากกระทรวงการต่างประเทศ

" ๒๔๒๒ เจ้าพระยาภาศกรวงศ์ ฯ มาบัญชาการโรงภาษี

" ๒๔๒๖ คำว่าศุลกากรเกิดมีใช้ขึ้นภายหลังปีนี้

" ๒๔๒๙ ยกการบังคับการโรงภาษีสินค้าขาเข้า-ขาออก ไปขึ้นกระทรวงพระคลัง ฯ

" ๒๔๓๑ นายเดวิดวิลเลี่ยมแรกเข้ารับราชการ (ออก พ.ศ. ๒๔๔๔)

" ๒๔๓๓ สร้างศุลกสถาน

" ๒๔๓๕ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนพิทยลาภ ฯ เป็นอธิบดีรวมการภาษีข้าวกับกรมศุลกากร

" ๒๔๓๖ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพร้อม ฯ เป็นอธิบดี

" ๒๔๔๐ ยกกรมสรรพภาษีมาขึ้นกรมศุลกากร

" ๒๔๔๔ นายเอดวาดแอมโบรสมารับราชการ (๑/๘/๔๔ ออก ๑/๑๐/๕๑)

" ๒๔๕๑ นายวิลเลี่ยมนันน์มารับราชการ (๑๖/๑๒/๕๑ ออก ๑๙/๘/๖๖)

พ.ศ. ๒๔๕๒ ยกกรมสุราจากกรมฝิ่นหลวงมารวมอยู่กับกรมศุลกากร (๑/๘/๕๒)

" ๒๔๖๐ พระยาสุพรรณสมบัติมาเป็นทำการแทนอธิบดี

" ๒๔๖๑ โอนด่านศุลกากรกันตัง, ภูเก็ต และระนอง จากกรมสรรพากรมาขึ้นอยู่กับกรมศุลกากร (๑/๗/๖๑) ตั้งด่านศุลกากรปาดังเบซา และด่านศุลกากรทุ่งสง (๑/๔/๖๑ ยุบด่านทุ่งสง ๑/๑๐/๖๕)

" ๒๔๖๒ โอนด่านศุลกากรในปักษ์ใต้จากกรมสรรพากรมาขึ้นกรมศุลกากร (๑/๑/๖๒)

" ๒๔๖๓ โอนด่านศุลกากรในมณฑลจันทบุรี (๑/๑/๖๓)

" ๒๔๖๔ ตั้งด่านศุลกากรสุไหงโกลก (๑/๘/๖๔)

" ๒๔๖๗ นายนอรแมนแมกสเวลรับตำแหน่งที่ปรึกษา

" ๒๔๖๘ นายดีเอฟเมส เป็นที่ปรึกษา

" ๒๔๖๙ ออกพระราชบัญญัติศุลกากร พุทธศักราช ๒๔๖๙ (๓๐/๔/๖๙)

" ๒๔๖๙ เปลี่ยนพิกัดอัตราภาษีขาเข้าจากร้อยชัก ๓ เป็นครั้งแรก เริ่มมีคลังสินค้าทัณฑ์บน

" ๒๔๖๘ ออกพระราชบัญญัติภาษีชั้นในแก้ไขเพิ่มเติม

" ๒๔๗๐ พระยาสุพรรณสมบัติย้ายไปเป็นอัครราชทูตประจำกรุงโตเกียว

" ๒๔๗๐ ยุบเลิกภาษีภายใน (๒๘/๕/๗๐)

พ.ศ. ๒๔๗๑ พระยาชัยสุรินทรมาทำการแทนอธิบดี

" ๒๔๗๒ พระยาชัยสุรินทรเป็นอธิบดี

" ๒๔๗๒ พระองค์เจ้าพร้อม ฯ ออกจากตำแหน่งอธิบดี ตั้งด่านอรัญประเทศ

" ๒๔๗๒ โอนกรมสุราจากกรมศุลกากรไปขึ้นอยู่กับกรมสรรพากร (๒๒/๓/๗๒)

" ๒๔๗๓ แรกมีประมวลศุลกากร

" ๒๔๗๖ พระยาเสวกวรายุตถ์เป็นอธิบดี

" ๒๔๗๘ หม่อมเจ้าวิวัฒนชัยไชยันต์ เป็นอธิบดี

" ๒๔๗๘ นายดีรีฟ เป็นที่ปรึกษา

" ๒๔๘๑ นายนาวาอากาศเอก หลวงกาจสงคราม เป็นอธิบดี
